

”KAIKKI PERUSTUU SIIHEN, ETTÄ OPITAAN TUNTEEN MEIDÄN
ASUKKAAT”

TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu kehitysvammaisten ihmisten toimijuuden tukemisessa

Henna Hellqvist

Opinnäytetyö

Lokakuu 2014

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi, Ylempi AMK

TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU

Tampere University of Applied Sciences

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi, Ylempi AMK

HELLQVIST, HENNA

”Kaikki perustuu siihen, että opitaan tunteen meidän asukkaat”

TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu kehitysvammaisten ihmisten toimijuuden tukemisessa

Opinnäytetyö 94 sivua, joista liitteitä 11 sivua

Lokakuu 2014

Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä oli tutkia kehitysvammaisen ihmisen toimintakykyä kuvaavan TOIMI-menetelmän ja heidän elämää kokonaisvaltaisesti kartoittavan yksilökeskeisen elämänsuunnittelun (YKS) soveltuvuutta kehitysvammaisten ihmisten asumispalveluita tarjoavan Rongankotikeskuksen käyttöön. Tarkoituksena oli selvittää, millaisia kokemuksia asiakkaat ja ohjaajat saivat menetelmien käytöstä ja miten menetelmät tukivat asiakkaan toimijuutta. Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää voitaisiinko nämä menetelmät ottaa käyttöön Rongankotikeskuksessa.

Opinnäytetyö oli toiminnallinen työelämän soveltava tutkimus. Aineisto kerättiin kyselylomakkeella ja haastattelulla. Aluksi kuudesta eri asumisyksiköistä asiakkaat ja heidän ohjaajansa täyttivät kyselylomakkeen, jonka jälkeen he osallistuivat TOIMI- ja YKS-koulutuksiin. Kolmen koulutuspäivän ja itsenäisen työskentelyn jälkeen aineistoa kartutettiin asiakkaiden ja ohjaajien parihaastatteluihin. Haastateltavia oli yhteensä 12 kappaletta. Aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä ja teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä.

Opinnäytetyön tulosten perusteella TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu soveltuvat yhteiskäyttöön Rongankotikeskuksen asumispalveluihin, joskaan eivät mutkattomasti. TOIMI-menetelmä sai yksiköissä hyvän vastaanoton, koska sen avulla asiakkaan toimintakyky tehtiin näkyväksi. Ohjaajat kokivat, että TOIMI-menetelmän avulla voitiin ryhtyä tekemään yksilökeskeistä elämänsuunnittelua. Päivittäin tai ympärivuorokautisesti tukea tarvitsevien asukkaiden kohdalla yksilökeskeisen elämänsuunnittelun ongelmana koettiin kommunikointi ja sen myötä ajankäytön rajallisuus. Toisaalta se nähtiin asiakkaiden vahvuuksia ja kykyjä esiin tuovana työtapana.

Johtopäätöksenä TOIMI-menetelmä koettiin työkaluna ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu työtapana, jotka tukevat asiakkaan toimijuutta. Kehitysvammaisen ihmisen toimijuus korostuu, kun itsemääräämisoikeutta koskeva laki uudistuu. Menetelmät antavat ohjaajille työvälineitä asiakkaiden toimijuuden tukemiseen.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, toimintakyky, yksilökeskeinen elämänsuunnittelu, toimijuus.

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Master's Degree Programme in Social Services

HELLQVIST, HENNA:

“It is All Based on the Goal that We Get to Know Our Clients”

Validating the Agency of People with Learning Disabilities by TOIMI Method and Person-centered Planning

Master's thesis 94 pages, appendices 11 pages

October 2014

The aim of this study was to clarify how TOIMI method and person-centered planning (PCP) lend themselves to housing services of people with learning disabilities. TOIMI is a method to describe the ability to function for a person with learning disabilities. It was also studied how the TOIMI method and PCP validate the sense of agency of these people. The qualitative framework of this study was functional research.

The sample consisted of six persons with learning disabilities and their supervisors. The data were collected using a questionnaire and pair interviews. First the questionnaire was sent to the persons with learning disabilities and their supervisors. Then the TOIMI method and some parts of person-centred planning were applied. Lastly the persons with learning disabilities and their supervisors were interviewed. The interviews were recorded and transcribed. The data were analysed by using data based and theory guided content analysis.

According to the results, the TOIMI method and PCP are suitable to the housing services for people with learning disabilities. Regarding the people needing round-the-clock and day-to-day services, PCP was found time-consuming by the supervisors because of communication challenges and limited human resources. The TOIMI method and PCP supported the sense of agency of people with learning disabilities.

The law that considers the self-determination of people with disabilities is now prepared in the parliament. In consequence, the meaning of agency increases as people with learning disabilities can themselves be in charge of their own life planning.

Key words: people with learning disabilities, ability to function, person-centered life planning, agency.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT.....	8
	2.1 Lainsäädännön uudistus kehitysvamma palveluissa.....	8
	2.2 Kohdeorganisaation kuvaus - Rongankotikeskus.....	9
	2.3 Tutkimuskysymykset.....	10
3	OPINNÄYTETYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA KESKEISET KÄSITTEET	12
	3.1 Kehitysvammaisuus.....	12
	3.2 Toimintakyvyn käsite ja kehitysvammaisen ihmisen toimintakyvyn kuvaaminen.....	13
	3.2.1 Toimintakyky.....	13
	3.2.2 Toimintakyvyn arviointi ja kuvaaminen TOIMI-menetelmän avulla.....	15
	3.3 Toimijuus ja elämänsuunnittelun menetelmät.....	19
	3.3.1 Toimijuus.....	19
	3.3.2 Kehitysvammaisten ihmisten yksilökeskeinen elämänsuunnittelu.....	22
	3.4 Yhteenveto.....	26
4	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	30
	4.1 Laadullinen ja työelämän soveltava tutkimus.....	30
	4.2 Toimintatutkimuksellisen opinnäytetyön prosessi.....	32
	4.3 Aineiston keruu.....	36
	4.4 Aineiston analyysi.....	39
5	TOIMI-MENETELMÄN JA YKSILÖKESKEISEN ELÄMÄNSUUNNITTELUN SOVELTUMINEN RONGANKOTIKESKUKSEN ASUMISPALVELUIHIN.....	46
	5.1 Asiakkaiden ja ohjaajien kokemuksia TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta.....	46
	5.2 TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukemassa asiakkaan toimijuutta.....	53
	5.3 Yhteenveto.....	58
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	60
	6.1 Menetelmien soveltuvuus Rongankotikeskuksen asumispalveluihin.....	60
	6.2 TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu osaksi arjen toimintaa.....	65
7	POHDINTA.....	70
	7.1 Kehitysvammaisen henkilön asema yhteiskunnassa.....	70
	7.2 Eettisyys ja luotettavuus.....	71
	7.3 Jatkotutkimusaiheita.....	74

LÄHTEET	77
LIITTEET	81
Liite 1. Tiedote opinnäytetyöstä Rongankotikeskuksessa.....	81
Liite 2. Selkotiedote	84
Liite 3. Ilmoitus halusta osallistua tutkimukseen	87
Liite 4. Kyselylomake	88
Liite 5. Haastattelurunko	92

1 JOHDANTO

Kehitysvammaisten ihmisten asema yhteiskunnassa on muutoksessa. Historian kuluessa kehitysvammaisen ihminen on nähty potilaana tai kuntoutujana, jonka hoidosta ovat vastanneet hoitaja tai moniammatillinen kuntoutustiimi. Tavoitteena on ollut saada aikaan muutoksia potilaassa tai kuntoutujassa, jotta hän soveltuisi paremmin yhteiskuntaan. (Seppälä 2013.) Nyt käsillä on muutos, jonka myötä valmistellaan myös uutta itsemääräämislakia (Stubb & Huovinen 2014). Se asettaa kehitysvammaisen henkilön oman elämänsä päätöksenteon keskiöön. Tavoitteena on muokata yhteiskuntaa yksilön sijaan.

Työskentelen Tampereen kaupunkilähetys ry:n Rongankotikeskuksen asumispalveluissa. Rongankotikeskuksen palvelut on suunnattu kehitysvammaisille ihmisille. Kiinnostuin kehitysvammaisten ihmisten toimintakyvyn kuvaamisesta ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta, joita Rongankotikeskuksessa ryhdyttiin vuonna 2014 kehittämään. Tämä työ on osa tuota kehittämishanketta, johon sisältyi Kehitysvammaliiton vetämä laaja koulutuskokonaisuus toimintakyvyn kuvaamiseen tarkoitettuun TOIMI-menetelmään ja yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun liittyen.

TOIMI-menetelmän tavoitteena on kartoittaa kehitysvammaisen ihmisen toimintakykyä laajasti ja luoda siitä visuaalinen yhteenveto. TOIMI-menetelmästä on hyötyä, jos toimintakykyä tarkastellaan säännöllisesti, esimerkiksi vuosittain. Toimintakykyä voi olla selvittämässä useita eri ihmisiä, jolloin saadaan monipuolinen kuva henkilön toimintakyvystä eri tilanteissa ja eri ihmisten kanssa. (Seppälä 2013 & Raunetvuori 2014a.)

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu (YKS) puolestaan tähtää kehitysvammaisen henkilön toiveiden, haaveiden, pelkojen ja historian kartoittamiseen. Tavoitteena on luoda puitteet vuorovaikutukselle, jonka jälkeen kartoitetaan yhdessä asiakkaan kanssa hänen elämänsä tärkeitä asioita. Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tavoitteena on tukea kehitysvammaista ihmistä kohti hänen itsensä näköistä elämää. (Raunetvuori 2014b; Verneeri.net 2012; Hintsala & Rajaniemi 2012, 31-34.)

Huomasin opinnäytetyötä tehdessäni, että nämä kaksi menetelmää täydentävät toisiaan. Aikaisemmin myös Rahunen (2012) näki saman yhteyden tutkiessaan sosionomi

(YAMK) opinnäytetyössään kyseisten menetelmien yhteiskäyttöä paljon tukea tarvitsevien kehitysvammaisten ihmisten päivätoimintayksikössä. Liitin TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toimijuuden teorian viitekehykseen, jota Jyrkämä (2008) on soveltanut gerontologisessa tutkimuksessa. Näin sain työhöni tuoreen näkökulman. Jyrkämän (2008, 191) mukaan toimijuus on yksilön ja ympäristön välinen suhde, jossa ympäristön lainalaisuudet toisaalta rajoittavat ja toisaalta mahdollistavat yksilön toimintaa.

Tämän työn tutkimuslupa on anottu Tampereen Kaupunkilähetys ry:ltä. Kehitysvamma-liitto on tutkittavien menetelmien kouluttaja. Kehitysvammaliitto ei ole tilannut tai rahoittanut tätä työtä, vaan se on tehty opiskelijatyönä Rongankotikeskukselle. Käytän työssäni *asiakas*-sanaa kuvaamaan Rongankotikeskuksen kehitysvammaisia asiakkaita. *Ohjaaja* merkitsee Rongankotikeskuksen työntekijää. Sekä asiakkaat että ohjaajat ovat olleet mukana aineiston keräämisessä. Ohjaajat puhuivat haastatteluissa usein *asukkaisuutta* viitattaessaan asumisyksikössä asuviin Rongankotikeskuksen asiakkaisiin.

Tutkimusprosessin alussa eräs asiakkaani menehtyi. Olin tuntenut hänet jo vuosia, ja luulin tietäväni hänestä kohtuullisen paljon. Kuunnellessani hautajaisissa omaisen pitämää puhetta hänen vaiherikkaasta elämästään, ymmärsin, että en tiennyt asiakkaasta juuri mitään.

Kehitysvammaiset ihmiset eivät välttämättä kerro elämästään paljon, vaan he keskittyvät useasti kulloiseenkin hetkeen. Se on kadehdittava taito. Ammattilaisina pystymme tukemaan heitä heidän unelmissaan ja tavoitteissaan paremmin, jos tiedämme heistä enemmän. Toivon, että tämä opinnäytetyö luo työkaluja, joiden avulla ohjaajat oppisivat tuntemaan asiakkaitaan paremmin.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Lainsäädännön uudistus kehitysvamma palveluissa

Kehitysvamma palvelut perustuvat suurimmaksi osaksi vammais palvelulakiin (1987) tai kehitysvammalakiin (1977) (Kehitysvammaisten tukiliitto ry 2014). Molemmat lait ovat jo noin 30 vuotta vanhoja. Tällä hetkellä kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeutta koskeva lainsäädäntö on muuttumassa. Hallitus on esittänyt eduskunnalle ehdotuksen laista, joka vahvistaisi potilaan tai asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja selventäisi rajoitustoimenpiteiden käytön perusteita. Lain on määrä tulla voimaan aikaisintaan 1.11.2014. Lain yhteydessä tehtäisiin myös lainsäädännölliset muutokset, joita Yhdistyneiden kansakuntien vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen ratifiointi edellyttää. Suomi ei ole vielä ratifioinut tätä sopimusta. (Stubb & Huovinen 2014, 1.)

Hallituksen esityksessä (Stubb & Huovinen 2014, 1) todetaan, että: ”Uuteen lakiin sisältyisivät myös säännökset asiakkaan tai potilaan itsemääräämiskyvyn arvioinnista sekä yksilöllisestä itsemääräämisoikeutta koskevasta suunnittelusta.” Tämä tarkoittaa sitä, että jatkossa kehitysvamma puolella tehtäisiin jokaisen asiakkaan kohdalla itsemääräämissuunnitelma ja myös suunnitelma rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Oikeuksien valvontalakimies Murto (2013) on ottanut kantaa lakiesityksen sisältöön. Hän kritisoi esityksen käsittelevän itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen tähtäävää säätelyä sen toteutumiseen tähtäävän säätelyn sijaan. Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen tarkoittaa tuetun päätöksenteon lisääntymistä kehitysvamma alalla. Lakiesitys ei Murron mukaan luo riittäviä edellytyksiä tuettuun päätöksentekoon ja se saattaa jäädä toimijoiden oman harkinnan varaan. (Murto 2013).

Lakiesitys kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden lisäämisestä liittyy opinnäytetyössä käsiteltäviin teemoihin kiinteästi. Itsemääräämisoikeus edellyttää kehitysvammaiselta henkilöltä toimijuutta. Toimijuutta tukevat menetelmät ovat työntekijöiden välineitä heidän työskennellessään asiakkaan kanssa lain säätämällä tavalla.

2.2 Kohdeorganisaation kuvaus - Rongankotikeskus

Opinnäytetyön toimintaympäristönä on Tampereen kaupunki ja sen tilaamat kehitysvammaisten ihmisten asumispalvelut. Tampereella kehitysvammaisten palvelut toteutetaan tilaaja-tuottaja -mallin mukaisesti ostopalveluna. Tampereen kaupunki on kilpailuttanut kehitysvammaisten palvelut, ja viimeisimmän kilpailutuksen on voittanut uusien asiakkuuksien osalta Tampereen Kaupunkilähetys ry:n Rongankotikeskus.

Rongankoti on perustettu vuonna 1970. Toiminnan perustana ovat säilyneet kristillinen arvopohja, asiakaslähtöisyys, yhteisöllisyys, turvallisuus ja ammatillisuus (Puranen 2010, 10-11). Rongankoti muutti nimensä Rongankotikeskukseksi vuonna 2013, jotta nimi kuvaisi paremmin toiminnan monipuolisuutta.

Rongankotikeskus tarjoaa kehitysvammaisille ihmisille asumispalveluita ja työ- ja päivätoimintaa. Asumispalveluita on kolmea erilaista. Autettu asuminen tarjoaa asiakkaalle ympärivuorokautista hoivaa ja huolenpitoa. Ohjatussa asumisessa asiakkaat asuvat itsenäisemmin, ja työntekijät ovat paikalla kello 7 ja 22 välisenä aikana. Tuetussa asumisessa asiakkaat asuvat yksityisasunnoissa ja tapaavat ohjaajaa yksilöllisen tarpeensa mukaan keskimääräisesti viikoittain. Autetun asumisen yksiköitä on Rongankotikeskuksessa neljä: Mirkunkoti, Mirkunkoti Peura, Joukontalo ja uusimpana elokuussa 2014 ovensa avannut Tapiontalo. Ohjatun asumisen yksiköitä on kolme: Puistokoti, Perusasuntola ja Onkiniemenkodit. Tuetun asumisen palvelun piirissä on noin 80 asiakasta. (Rongankotikeskus 2014.)

Rongankotikeskuksen avotyötoiminta tukee asiakkaan työllistymistä hänen henkilökohtaisten kykyjensä mukaisesti. Avotyötoiminta on kuntouttavaa toimintaa, joka tapahtuu tavallisilla työpaikoilla riittävän tuen keinoin. Päivätoiminta puolestaan tarjoaa asiakkaille virikkeitä päivän ajaksi ja harjaannuttaa asiakkaiden elämänhallinnan taitoja. Rongankotikeskuksessa on kaksi päivätoimintayksikköä. Villa Vuohenojassa harjoitellaan arjen taitoja ja akateemisia taitoja, joiden lisäksi toimintaan sisältyy ilmaisua taiteen ja käsityön keinoin. Päivätoiminta Aktiivi on tarkoitettu ikääntyneille kehitysvammaisille. Tavoitteena on asiakkaiden toimintakyvyn ylläpitäminen ja arjessa selviytymisen. Tarvittavia taitoja ylläpidetään liikunnalla, käsitöiden tekemisellä, kulttuurivierailuilla ja muulla viriketoiminnalla. (Rongankotikeskus 2014.)

Vapaa-ajan toiminta Rongankotikeskuksessa on vilkasta. Asiakkaat osallistuvat kerhoihin, vesijumppaan, avantouintiin, yhteisille ulkomaanmatkoille ja retkille. Kesällä vieteään lomaa yhdistyksen kesäpaikassa Teiskossa. Kirpputori Murusten tuotto käytetään Rongankotikeskuksen toiminnan tukemiseen. Lisäksi Rongankotikeskuksessa on tällä hetkellä neljä RAY:n rahoittamaa kehittämishanketta: Iltalinjalla, seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille, työklonikka ja itsenäiseen elämään -hanke. (Rongankotikeskus 2014.)

Rongankotikeskus etsii keinoja tehdä asiakkaiden toimintakyvyn muutoksia näkyväksi ja ryhtyä myös toteuttamaan entistä yksilöllisempää lähestymistapaa asiakkaan kohtamiseen ja hänen elämänvalintojensa tukemiseen. Rongankotikeskus on yhdessä tilaajan kanssa vastuussa laadukkaan toiminnan toteuttamisesta. Siksi se on kiinnostunut menetelmistä, joiden avulla selvitetään asiakkaiden toimintakykyä ja tuotetaan vertailukelpoista materiaalia toimintakyvyn seurantaan.

Koin opinnäytetyön kokoiseksi haasteeksi selvittää, mitä nämä asiakasta tukevat menetelmät voisivat olla ja kuinka ne soveltuisivat Rongankotikeskuksen käyttöön. Rongankotikeskus käynnisti vuoden 2014 keväällä koulutuskokonaisuuden, johon kuului koulutusta sekä TOIMI-menetelmästä että yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta. Kaikki opinnäytetyöni haastateltavat osallistuivat näihin koulutuksiin.

2.3 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tutkia TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun soveltuvuutta Rongankotikeskuksen asumispalveluiden käyttöön. Lisäksi tutkin, miten käytetyt menetelmät tukevat Rongankotikeskuksen asumispalveluiden asiakkaiden toimijuutta. Opinnäytteen myötä valmistuu ehdotus näiden kahden menetelmän yhteensovittamisesta Rongankotikeskuksessa.

Opinnäytetyön tavoitteena on edistää yksilökeskeisen elämänsuunnittelun ja TOIMI-menetelmän käyttöönottoa Rongankotikeskuksessa konkreettisten toimintaehdotusten kautta. Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttöönotosta hyötyvät asiakkaat, jotka sen myötä asettuvat oman elämänsuunnittelunsa keskiöön. TOIMI-menetelmän avulla voidaan kuvata asiakkaan psykososiaalista toimintakykyä. Nämä kaksi menetelmää täy-

dentävät toisiaan. TOIMI-menetelmällä saatu tieto henkilön toimintakyvystä tekee näkyväksi ne lähtökohdat, jonka pohjalta yksilökeskeistä elämänsuunnittelua työstetään.

Opinnäytetyön tutkimustehtävänä on selvittää, miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu soveltuvat Rongankotikeskuksen asumispalveluiden käyttöön. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaisia kokemuksia asiakkaat ja ohjaajat saivat TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisesta?
2. Miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukevat Rongankotikeskuksen asiakkaiden toimijuutta?

3 OPINNÄYTETYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Kehitysvammaisuus

Kehitysvammaiseksi kutsutaan henkilöä, jonka kehitys tai henkinen toiminta on keskeytynyt tai häiriytynyt ennen 18 vuoden ikää. Vamma tarkoittaa sellaista psyykkistä tai fyysistä vajavuutta, joka rajoittaa pysyvästi yksilön suorituskykyä. Älyllinen kehitysvamma tarkoittaa Maailman terveysjärjestön WHO:n mukaan tilaa, jossa henkisen suorituskyvyn kehitys on estynyt tai epätäydellinen. Älyllinen kehitysvamma liittyy erityisesti kognitiivisten, kielellisten, motoristen ja sosiaalisten taitojen hallintaan. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AIDD) taas määrittelee älyllisen kehitysvamman perustaltaan toiminnalliseksi. Kyse on tällöin henkilön kykyjen ja ympäristön vaatimusten välisestä vuorovaikutuksesta. Kehitysvammaisuus on vammaisuutta ainoastaan tämän vuorovaikutuksen tuloksena. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 15-17.)

Tässä opinnäytetyössä kehitysvammaisilla henkilöillä viitataan älyllisesti kehitysvammaisiin ihmisiin. Älyllisen kehitysvammaisuuden aste voidaan jaotella lievään, keskiasteiseen, vaikeaan ja syvään kehitysvammaisuuteen (Kaski ym. 2012, 19).

Lievästi älyllisesti kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat vain vähän tukea arkipäiväisten asioiden hoitamiseen, asumiseen, sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen ja töissä käymiseen. Keskiasteisesti älyllisesti kehitysvammaisten ihmisten toimintakyky on hieman lievästi kehitysvammaista ihmistä heikompaa, mutta useimmiten he selviytyvät asumisesta ja työ- tai päivätoiminnasta riittävän tuen avulla hyvin. Vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat tukea jatkuvasti. Pitkän kuntoutuksen myötä heillä on edellytyksiä oppia melko itsenäisiksi päivittäisissä toiminnoissaan. Syvästi kehitysvammaiset ihmiset ovat riippuvaisia muista ihmisistä ja tarvitsevat ympärivuorokautista huolenpitoa ja hoivaa. Heillä on vakavia puutteita kommunikoinnissa, liikkumisessa ja kyvyssä huolehtia henkilökohtaisista toimista. (Kaski ym. 2012, 19-21.)

Rongankotikeskuksen asumispalveluissa kehitysvammaisuuden aste määrittelee usein sen, minkälaisessa asumismuodossa asiakas asuu. Lievästi kehitysvammaiset asiakkaat saavat usein tuetun asumisen palveluita. Keskiasteisesti kehitysvammaisten henkilöt asuvat usein ohjatussa asumisessa. Vaikeasti ja syvästi kehitysvammaiset henkilöt puolestaan saavat autetun asumisen palvelua ympärivuorokautisesti.

Kehitysvammaisten ihmisten arvioitu osuus väestöstä vaihtelee yhdestä prosentista kolmeen prosenttiin. (Kaski 2005 ja Kaski 2011, 11). Kehitysvammaisuuden syyt on jaoteltu perintötekijöistä johtuviin syihin (30 %), sikiöaikaisiin, tuntemattomista syistä johtuviin epämuodostumiin (8 %), synnytystä edeltävien vaiheista johtuviin syihin, joita voivat olla esimerkiksi infektiot, lääkkeet, myrkyt tai ravitsemuksen häiriöt (11 %), ensimmäisen elinkuukauden aikaisiin syihin, kuten infektiot ja keskushermoston vauriot (12 %), ensimmäisen elinkuukauden jälkeisiin syihin (8 %), joita voivat olla infektiot tai psykososiaaliset syyt, tuntemattomiin syihin (25 %) ja syihin, joita ei olla ilmoitettu (6 %). Kehittyvä keskushermosto saattaa vaurioitua vielä myöhemmälläkin iällä esimerkiksi onnettomuuden, infektion tai aivokasvaimen seurauksena. (Kaski ym. 2012, 26-27.)

3.2 Toimintakyvyn käsite ja kehitysvammaisen ihmisen toimintakyvyn kuvaaminen

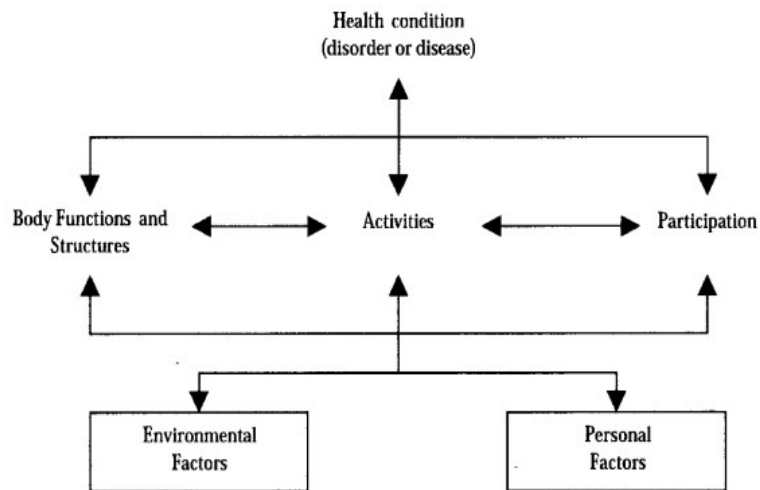
3.2.1 Toimintakyky

Toimintakyky (*functioning*) on ihmisen yksilöllinen ominaisuus, ja se muodostaa ihmisen elämän- ja toimintaedellytysten perustan (Mäkitalo 2001, 67 ja 69). Sillä tarkoitetaan kykyä selviytyä jokapäiväisen elämän askareista ja haasteista, itsestä ja toisista huolehtimisesta, työstä, vapaa-ajasta ja harrastuksista (THL 2013).

Toimintakyky on positiivinen käsite, jonka vastakäsite on toimintarajoite (*disability*). Usein kehitysvammaisista ihmisistä puhuttaessa käytetään toimintarajoitteiden kieltä. Asenneilmaston muutoksessa kiinnitetään kuitenkin entistä enemmän huomiota positiivisen toimintakyvyn käsitteen käytön lisäämiseen. (Kaski, Manninen & Pihko

2012, 14–15.) Kehitysvammaisten ihmisten toimintakykyyn voidaan vaikuttaa tarjoamalla kehitysvammaiselle ihmiselle mahdollisimman monipuolisesti erilaisia kokemuksia ja elämyksiä. Kehitysvammaisen henkilön pitäisi päästä osaksi arjen tavallisia askareita. Se onnistuu vain ulkopuolisten avulla. Toimintakyky nähdäänkin ympäristön mahdollistamana ominaisuutena, ei niinkään henkilön rajoitteena. (Kaski ym. 2012, 173-174.)

Maailman terveysjärjestön WHO:n vuonna 2001 julkaisema toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus (kuvio 1) määrittelee toimintakyvyn laajaksi yläkäsitteeksi, joka tarkoittaa kaikkia kehon toimintoja, yksilötason toimintaa ja osallisena oloa omassa elämäntilanteessa (Kaski ym. 2012, 15).

KUVIO 1 Kansainvälinen toimintakyvyn luokitus (WHO 2001)

Toimintakyky voidaan jakaa neljään osa-alueeseen: fyysiseen, kognitiiviseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Fyysinen toimintakyky kattaa kyvyn suoriutua fyysisesti päivittäisistä perustoiminnoista, kuten syömisestä, wc:ssä käymisestä, peseytymisestä ja kodin askareista. Myös asiointi kodin ulkopuolella, työn teko ja sosiaalisten verkostojen ylläpito voidaan liittää fyysiseen toimintakykyyn. Kognitiivinen toimintakyky kattaa muun muassa muistiin, tarkkaavaisuuteen ja tiedon käsittelyyn liittyvät seikat. Psyykkinen toimintakyky puolestaan viittaa mielialaan ja psyykkisiin voimavaroihin. Sosiaalinen toimintakyky tarkoittaa suhteita omaisiin ja läheisiin, ja näiden suhteiden ylläpitämistä ja sujuvuutta. (Laine 2013.) Nämä toimintakyvyn osa-alueet liittyvät TOIMI-menetelmään, koska TOIMI-menetelmä kattaa toimintakyvyn eri osa-alueet.

Sosiaalisen toimintakyvyn käsite on ongelmallisempi verrattuna psyykkisen, fyysisen ja kognitiivisen toimintakyvyn käsitteisiin. Mäkitalo pohtii henkilön sosiaalisen toimintakyvyn suhdetta ympäristöön ja sitä, kuinka paljon ympäristö vaikuttaa sosiaaliseen toimintakykyyn. Voiko sosiaalinen toimintakyky olla yksilöllinen ominaisuus vai pitäisikö enemmän puhua yksilön ulkopuolisista toimintakyvyn sosiaalisista edellytyksistä? (Mäkitalo 2001, 70–71.)

Toiminnalla on oltava jokin kohde. Ihmisillä onkin lukuisia eri toiminnan kohteita riippuen siitä, missä he kulloinkin ovat. Jotta saataisiin kokonaiskuva henkilön toiminnasta, olisi tarkasteltava kaikkia toiminnan muotoja, sekä niiden välistä hierarkiaa. Toimintakykyä voidaan myös tarkastella koskemaan henkilön toimintaa jossain tietyssä tilanteessa. (Mäkitalo 2001, 74.)

3.2.2 Toimintakyvyn arviointi ja kuvaaminen TOIMI-menetelmän avulla

Kehitysvammaisten henkilöiden toimintakyvyn arviointi ja kuvaaminen on tärkeää kahdesta syystä. Ensiksi toimintakyvyn kuvaamisen kautta henkilö itse ja häntä hoitavat ja ohjaavat työntekijät saavat kattavan kuvan henkilön toimintakyvystä. Toiseksi toimintakyvyn säännöllinen kuvaaminen lisää tietoa kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn muutoksista. Muutoksen tarkastelu auttaa näkemään kokonaistilanteen pidemmällä aikavälillä ja on näin ohjaajien työväline. Jos muutos on merkittävä ja se on dokumentoitu, on helpompi ryhtyä toimenpiteisiin. Myös työntekijöiden vaihtuessa tieto asiakkaan toimintakyvystä säilyy yksikössä, kun se on dokumentoitu. (Seppälä 2013.)

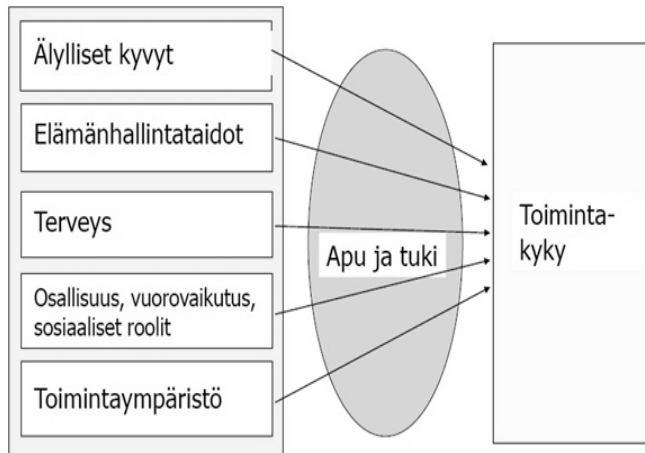
Tällä hetkellä Suomessa käytössä olevia kehitysvammaisten ihmisten toimintakykyä kuvaavia menetelmiä on muutamia. Jo hieman vanhentunut KETO (kehitysvammaisen toimintakyvyn arviointiasteikko) on TOIMI-menetelmän edeltäjä (Seppälä 2013). AAPEP-arviointiasteikko on tarkoitettu kuvaamaan, arvioimaan ja seuraamaan sellaisten henkilöiden toimintakykyä, joilla on autismin kirjon piirteitä (Raudasoja, A. 2006, 93). ASPA-säätiön kehittämä ASTA-asumisen arvioinnin väline on tarkoitettu neurologisille, ikääntyneille, neuropsykiatrisille, liikuntavammaisille, muistihäiriöisille, reumaa sairastaville ja näkövammaisille asiakkaille (ASTA-asumisen toimintojen arviointiin, 2013). Sitä käytetään myös kehitysvammaisten ihmisten asumistaitojen

kuvaamiseen ja mittaamiseen. SULO (subjektiivisen hyvinvoinnin arviointiasteikko) soveltuu hyvin kommunikoivan ja itsenäiseen arviointiin kykenevän kehitysvammaisen henkilön hyvinvoinnin kuvaamiseen (Toimintakyvyn ja elämänlaadun arviointi, 2011). MELBA-arviointimenetelmä on tarkoitettu kartoittamaan ja dokumentoimaan työhön liittyviä taitoja erityisryhmillä (Vammaisten lasten ja nuorten...2013).

Kartoitettuani eri vaihtoehtoja toimintakyvyn kuvaamisen työkaluksi päädyin TOIMI-menetelmään sen laaja-alaisuuden vuoksi. Mielestäni oli myös tärkeää, että TOIMI-menetelmä perustuu AAIDD:n (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) vuonna 2009 päivittämälle kehitysvammaisen ihmisen toimintakyvyn määritelmälle. TOIMI-arviointimenetelmän on kehittänyt Kehitysvammaliiton tutkimus- ja kehittämiskeskuksen johtaja Heikki Seppälä ja Vaalijalan kuntoutuskeskuksen psykologi Markus Sundin. Menetelmä on kehitetty vuosina 2007–2010 Kehitysvammaliiton saaman ylimääräisen tutkimusmäärärahan turvin. (TOIMI 2011.)

TOIMI-menetelmässä on 16 toimintakyvyn osa-aluetta, jotka perustuvat AAIDD:n määritelmään kehitysvammaisen ihmisen toimintakyvystä (Kuvio 2). Toimintakyvyn eri asteet on kuvattu sanallisesti arviointiasteikolle. Kuvauksen perusteella kehitysvammaisen henkilön toimintakykyä arvioidaan numeerisesti nollan ja 100 välillä. TOIMI-menetelmässä tarkasteltavat toimintakyvyn osa-alueet ovat: ilmaisutaidot, tarkkaavaisuus ja toiminnanohjaus, välineelliset taidot, sosiaalinen tilannetaju, ihmissuhdetaidot, empatiakyky, itseluottamus, fyysinen toimintakyky, hygienia ja siisteys, kodin askareet, työkyky, ympäristössä liikkuminen, omasta terveydestä huolehtiminen, ihmissuhteet ja sosiaalinen tuki, stressin ja ahdistuneisuuden käsittely ja mieliala. Lisäksi menetelmässä on osioita, joissa kartoitetaan henkilön mielialaa, historiaa ja terveydentilaa. (TOIMI 2011.)

Yksilöllisen toimintakyvyn osatekijät ja rakenne (AAIDD 2009)

KUVIO 2. Yksilöllisen toimintakyvyn osatekijät ja rakenne (AAIDD 2009)

Rogankotikeskuksella oli tämän opinnäytetyön myötä kiinnostusta kehittää toimintaansa myös asiakkaiden toimintakyvyn kuvaamisen suhteen. Edellä esitetyn selvityksen perusteella Rogankotikeskus päätti tilata Kehitysvammaliitolta kouluttajan pitämään yhden päivän mittaisen koulutuksen TOIMI-menetelmästä. Koulutuspäivä oli osa opinnäytetyön prosessia.

Vuonna 2010 vielä julkaisematonta TOIMI-arviointimenetelmää on käytetty opinnäytetöissä suhteellisen laajalti. Se on herättänyt kiinnostusta eri ammattikunnissa, kuten esimerkiksi toimintaterapeuteissa ja sosionomeissa. TOIMI-menetelmään liittyvissä opinnäytetöissä on ollut yhtenä tavoitteena tuottaa tietoa myös Kehitysvammaliitolle tuolloin uudesta ja kehitteillä olevasta toimintakyvyn kuvaamisen menetelmästä.

Toimintaterapeutti Heli Pitkänen on tehnyt opinnäytetyönsä vuonna 2010 TOIMI-menetelmän testaamisesta ja käyttöönotosta kehitysvammaisten palvelukodissa. Pitkänen on haastatellut Seppälää sähköpostitse ja saanut taustatietoa TOIMI-arviointimenetelmän kehittämisestä. Seppälä analysoi, että aikaisemmin käytössä olleet toimintakyvyn kuvaamisen menetelmät PSYTO ja KETO olivat vanhentuneet, koska ne perustuivat vuonna 1992 AAMR:n (American Association on Mental Retardation) vanhentuneeseen kehitysvammaisuuden määritelmään. (Pitkänen 2010, 19.)

TOIMI-arviointi on laaja ja aikaa vievä toimintakyvyn arvioinnin väline. Sen vaiheittainen läpikäyminen voi kestää jopa kahdesta kolmeen viikkoa. TOIMI soveltuu paitsi ammattilaisten käyttöön, myös kehitysvammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa käyttämäksi menetelmäksi. Mitä monipuolisempi joukko arvioi henkilön toimintakykyä, sitä moniulotteisempi tulos TOIMI-menetelmällä saadaan. (Huhtinen & Trygg 2010, 15.)

Maritta Rahusen ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyössä yhdistyy TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. Hänen toimintatutkimuksensa ensimmäisen syklin tarkoituksena oli tuottaa TOIMI-menetelmästä tietoa Kehitysvammaliitolle ja toisessa syklissä hän paneutui TOIMI-arvioinnin ja Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun yhdistämisen mahdollisuuksiin Lahdessa sijaitsevassa paljon apua tarvitsevien kehitysvammaisten toimintakeskuksessa. Rahunen toteaa, että menetelmien yhdistäminen oli laadullisen tutkimuksen tavoite, jonka tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia vaikeasti kehitysvammaisten ihmisten päivätoimintayksiköitä. Tuloksena saatiin kuitenkin tieto siitä, että menetelmissä on paljon yhteneviä osa-alueita, joiden molemminpuolinen hyödyntäminen asiakkaan toimintakyvyn kuvaamisessa on mahdollista. (Rahunen 2012, 2.)

Tässä opinnäytetyössä on hyödynnetty Rahusen mallia käyttää näitä kahta menetelmää yhdessä. Tämä työ poikkeaa Rahusen työstä siten, että se toteutetaan kehitysvammaisten asumispalveluissa. Lisäksi teoreettinen viitekehys on toimijuus, jota ei aikaisemmin ole yhdistetty TOIMI-menetelmään ja yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun vastaavassa asetelmassa.

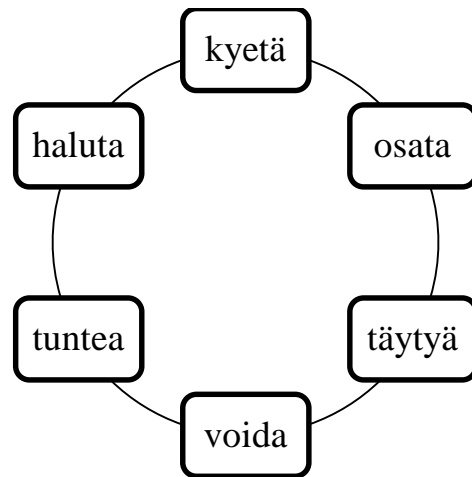
Kehitysvammaliiton tutkimuskeskuksen johtaja Heikki Seppälä on todennut, että TOIMI ei välttämättä sovellu täysin paljon apua tarvitsevien henkilöiden toimintakyvyn kuvaamiseen (2013). Samaan lopputulokseen on myös päätyntä Rahunen opinnäytetyössään (Rahunen 2012, 3). Seppälä toteaa, että joidenkin paljon apua ja tukea tarvitsevien kehitysvammaisten ihmisten kohdalla tarvitaan muita, tarkempia toimintakyvyn kuvaamisen keinoja, jotta henkilön toimintakyvystä saataisiin kattava kokonaiskuva. (Seppälä 2013.)

3.3 Toimijuus ja elämänsuunnittelun menetelmät

3.3.1 Toimijuus

Toimijuus (*agency*) on ilmiö, jota on käsitelty erityisesti gerontologian, naistutkimuksen ja uuden lapsuustutkimuksen piirissä (Jyrkämä 2008, 190). Toimijuudessa on kyse yksilön ja yhteiskunnan lainalaisuuksien välisestä suhteesta. Yksilö ohjaa toimintaansa valinnoillaan ja samalla yhteiskunnan lainalaisuudet ja rakenteet ohjaavat yksilön toimintaa. (Jyrkämä 2008, 191.) Toimijuuden käsitteellä viitataan yksilöiden kapasiteettiin tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä (Gordon 2005, 115). Gordon käyttää termiä ”toimijuuden tunto”, joka on tässä työssä keskeinen käsite kuvattaessa asiakkaiden toimijuutta. Toimijuuden tunnon käsite mahdollistaa ajatuksen siitä, että samalla henkilöillä voi eri tilanteissa olla erilainen käsitys omasta toimijuudestaan. Esimerkiksi kotitilanteesta puhuttaessa henkilö voi korostaa ympäristön esteitä ja rajoitteita suhteessa omaan toimijuuteensa, kun taas harrastuspaikasta puhuttaessa sama henkilö voi kokea voivansa tehdä itsenäisiä ratkaisuja. Näin ollen hänen toimijuuden tuntuksa on erilainen eri tilanteissa. (Gordon 2005, 120.)

Jyrkämä tarkastelee toimijuutta Anthony Giddensin struktuuriteoriaan perustuen. Teorian perusajatuksena on, että rakenteet rajoittavat ja määräävät, mutta toisaalta mahdollistavat ja ohjaavat ihmisen toimintaa. (Jyrkämä 2008, 192.) Toimijana ihminen omaksuu, kantaa ja uusintaa näitä rakenteita. Giddensin mukaan toimijuuden modaliteetit rakentuvat kuudesta eri osa-alueesta, jotka ovat erillään toisistaan, mutta silti toisiinsa liittyviä. Osa-alueet ovat osaaminen (tiedot ja taidot), kykeneminen (ruumiilliset kykenemiset), täytyminen (pakot, välttämättömyydet, esteet, rajoitteet), voiminen (mahdollisuudet, vaihtoehdot), tunteminen (tunteet, arvostukset) ja haluaminen (tavoitteet, päämäärät ja motivaatiot). (Jyrkämä 2008, 195.) (Kuvio 3.)

KUVIO 3. Toimijuuden modaliteetit (mukaiillen Jyrkämä 2008)

Kyetä-modaliteetti viittaa fyysisiin ja psyykkisiin kykyihin ja kykenemisiin, joissa tapahtuu muutoksia esimerkiksi henkilön vanhentuessa, sairastuessa, kasvaessa tai kehittyessä. Kyetä-modaliteetti on yhteydessä myös toimintakyvyn käsitteeseen. Osata-modaliteetti viittaa henkilön tietoihin ja taitoihin, joita hän on elämänsä aikana kartuttanut. Täytyä-modaliteetti viittaa esteisiin ja suoranaisiin pakkoihin, joita voi esiintyä fyysisten, normatiivisten tai moraalisten esteiden muodossa. Voida -osa-alue merkitsee puolestaan mahdollisuuksia, joita tilanteet ja rakenteet saattavat tarjota. Tuntea-modaliteetti liittyy ihmisen kykyyn arvioida, arvottaa ja liittää tunteita osaksi kohtaamiaan tilanteita. Haluta-modaliteetti puolestaan liittyy tavoitteisiin ja päämääriin, joita henkilöllä on ja joita kohti hän on menossa. Toimijuus muotoutuu näiden kuuden osa-alueen yhteisvaikutuksesta. (Jyrkämä 2008, 195.)

Giddensin näkemyksiä on myös kritisoitu. Margaret Archer (2000) on yhtä mieltä Giddensin kanssa toiminnan kahtiajakoisuudesta, jossa rakenteet yhtäältä rajoittavat, toisaalta mahdollistavat toimintaa. Hän kuitenkin tähdentää, että rakenteet, jotka vaikuttavat toimintaamme, ovat olleet olemassa jo ennen meitä. Archerin mielestä Giddensiltä näyttäisi puuttuvan ajallinen näkökulma toimijuuteen. Kritiikki kohdistuu siihen, että ihmiset kantavat haluamattaan menneiden sukupolvien toimintatapoja ja historian saatossa muokkautuneita rakenteita, jotka vaikuttavat henkilön toimijuuteen. Giddens puolestaan esittää, että rakenteita ei ole olemassa lainkaan, vaan ihminen itse luo ja uusintaa rakenteet päivittäisissä toimissaan ja tällöin toimii ikään kuin rakenteet olisivat olemassa. (Jyrkämä 2008, 191.)

Toimijuus on Gil Musolfin mukaan elämän valintojen, historian ja kulttuurin suuntaviivojen rakentamista sellaisissa olosuhteissa, jotka eivät ole meidän valitsemiamme. Ihmisen toiminta on tavoitteellista, valintoihin perustuvaa ja merkityksiä sisältävää. Toimijat harkitsevat ja arvioivat tilannettaan pikemminkin kuin tekevät ratkaisunsa refleksinomaisesti. (Jyrkämä 2008, 192.) Vygotsky erottaa toiminnan reaktiosta sen kulttuurisen välittyneisyyden avulla. Reaktiot eivät siis ole toimintaa vaan ne johtuvat automaattisesta fysiologisista toiminnoista, joita ihmisten lisäksi on eläimillä ja muilla organismeilla. (Mäkitalo 2001, 74–45.)

Toimijuus liittyy myöhäismoderniin aikaamme, jonka uusoikeistolaisena piirteenä ihminen nähdään oman elämänsä subjektina. Hän muokkaa elämänsä kulkua tekemällä tietoisia valintoja. Tällöin toimijuus on vapautettu rakenteista ja niiden rajoittavasta ja eriarvoistavasta järjestyksestä. (Gordon 2005, 117.) Toimijuus vaatii henkilöltä tietoisien päätöksen toimia tietyllä lailla (Gordon 2005, 129).

Kehitysvammaisuuteen ja toimijuuteen liittyvän opinnäytetyön on tehnyt ylemmän ammattikorkeakoulun tutkinnossa Raunio, joka tutkii opinnäytetyössään kehitysvammaisten ihmisten vanhempien toimijuuden muutosta muuttovalmennusprosessissa. Raunio toteaa, että kehitysvammaisten henkilöiden vanhempien toimijuus on muuttunut kehitysvammaisen henkilön muutettua kotoa pois. He ovat saaneet enemmän aikaa itsellensä ja ovat alkaneet kiinnittää huomiota omaan hyvinvointiinsa. Giddensin toimijuuden modaliteetit toimivat tutkimuksessa ryhmäkeskustelujen pohjana. (Raunio 2013.)

Piira on puolestaan tutkinut neuropsykologisen valmennuksen vaikutuksia Omavoiman asiakkaiden toimijuuteen sosionomi (AMK) opinnäytetyössään. Omavoiman asiakkailta on neuropsykiatrisia erityispiirteitä, kuten touretten oireyhtymä, autismin kirjon piirteitä tai ADHD. Piiran havaintojen mukaan valmennuksella on ollut vaikutusta henkilöiden kokemuksiin toimijuudestaan. Toimijuutta on tarkasteltu Giddensin toimijuuden modaliteettien kautta. (Piira 2013.)

Disability & Society – julkaisussa hollantilaiset Hilbernik ja Cardol tarkastelevat kehitysvammaisten ihmisten toimijuuden muutossa yhteiskunnassa. Muutos on lähtenyt liikkeelle Amerikasta 1960-luvulla, jolloin Independent Living Movement alkoi ajaa kehitysvammaisten ihmisten asiaa myös toimijuuden näkökulmasta. Artikkelissa

pohditaan, onko toimijuuden lisäämisen takana yhteiskunnan tarve korostaa henkilön tuottavuutta. Voidaankin kysyä, haluaako yhteiskunta taata ihmisille yhtäläiset velvollisuudet vai mahdollisuudet. Toimijuudessa on kirjoittajien mukaan yksinkertaistetusti kyse siitä, onko henkilö itse organisoimassa tarvitsemansa tuen itselleen, vai hyväksyykö hän hänelle ulkoapäin tarjotun tuen. (Hilbernik & Cardol 2013, 569–571.)

Toimijuuden käsite kehitysvammaisissa liittyy myös laitosten purkuun. Valtioneuvosto teki Suomessa vuonna 2010 periaatepäätöksen kehitysvammaisten laitosasumisen purkamiseksi. Vuoteen 2015 mennessä Suomeen rakennetaan 3600 asuntoa laitoshoidosta ja lapsuudenkodeista muuttaville kehitysvammaisille. (Väärälä 2012, 49.) Hilbernick ja Cardol kyseenalaistavat laitosten purkamisen ja toimijuuden merkityksen korostamisen motiivit taloudellisesti vaikeina aikoina. Heidän mielestään yhteiskunta ei suinkaan hyvää hyvyttään kannusta kehitysvammaisia itse asettumaan oman elämänsä keskiöön tekemään päätöksiä, vaan suunnanmuutoksen on aiheuttanut talouskriisi. (Hilbernik & Cardol 2013, 71.)

3.3.2 Kehitysvammaisten ihmisten yksilökeskeinen elämänsuunnittelu

Yksilökeskeistä elämänsuunnittelua tarvitaan, jotta kehitysvammaisten ihmiset voisivat elää sellaista elämää kuin haluavat. Elämänsuunnittelu kattaa kaikki elämän osa-alueet asumisesta haaveisiin ja pelkoihin. Työtavan avulla ohjaaja voi tukea kehitysvammaisen henkilön matkaa kohti omannäköistä elämää. Tukeminen voi tarkoittaa haaveilemisen harjoittelua tai tuettua päätöksentekoa. Elämän suuntaviivojen määrittelemine on kokonaisvaltainen asia, johon kehitysvammaisen henkilö saattaa tarvita ohjaajan apua. Yksilökeskeisen suunnittelun lähtökohtana on myös ympäröivän yhteiskunnan muutos. (Hintsala & Rajaniemi 2012, 31-43.)

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu (YKS) on lähtöisin 1970-luvun Yhdysvalloista, josta se on 1990-luvulla tullut Iso-Britannian kautta Suomeen. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on joukko erilaisia lähestymistapoja ja tekniikoita, joiden avulla henkilö voi suunnitella elämäänsä yhdessä perheensä tai ammattilaisten kanssa. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on enemmän kuin jokin tietty työväline. Se on

ajattelu- ja toimintatapa, jolla muutetaan järjestelmäkeskeisiä työskentelytapoja yksilökeskeisiksi. (Hintsala & Rajaniemi 2011, 31.)

Irlantilainen sairaanhoitaja Bernadette Ryan ja luennoitsija Eileen Carey esittelevät yksilökeskeistä elämänsuunnittelua tapaustutkimuksen keinoin. Vuonna 2008 Learning disability practice -julkaisussa he käyvät läpi kuusivuotiaan kehitysvammaisen pojan yksilökeskeisen elämänsuunnittelun prosessia. Tapaustutkimuksessa käy ilmi, että keskeistä suunnittelun onnistumisessa on nähdä maailma sen henkilön silmin, jonka elämää ollaan suunnittelemassa, ja systemaattisesti kartoittaa henkilön mielenkiinnon kohteita ja ryhtyä ottamaan selvää niiden toteuttamismahdollisuuksista. (Ryan & Carey 2008, 13–18.) Myös Hintsala ja Rajaniemi painottavat sitä, kuinka tärkeää on aidosti pyrkiä toteuttamaan kehitysvammaisen henkilön haave. Suunnittelun jälkeen olisi välittömästi tartuttava toimeen ja alettava pienin askelin toteuttaa edes osa henkilön unelmasta. Joskus unelmat voivat olla sellaisia, joita ei ole mahdollista toteuttaa. On tärkeää tuolloin miettiä, mitä tämä haave henkilölle merkitsee ja ottaa se vakavasti. (Hintsala & Rajaniemi 2012, 31.)

Learning Disability Practice -lehdessä on myös julkaistu artikkeli kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuuksista toimia oman elämänsuunnittelunsa johtajana. Artikkelissa todetaan, että on tärkeää kouluttaa asiantuntijoiden ja ohjaajien lisäksi myös kehitysvammaisia henkilöitä itseään, jotta he voisivat hyötyä paremmin yksilökohtaisesta elämänsuunnittelusta. Artikkelissa valotetaan myös jo pidemmälle omassa elämänsuunnitteluprosessissaan päässeiden kehitysvammaisten ihmisten mahdollisuuksia toimia vertaistukena ja tutoreina omaa elämänsuunnittelunsa aloittaville henkilöille. (Nicoll & Flood 2005, 14–15.) Saman julkaisun kolmannessa yksilökeskeistä elämänsuunnittelua koskevassa artikkelissa kehitysvammaisten yhteisön johtaja Janette Thompson erittelee yksilökeskeisen elämänsuunnittelun haasteita. Hän kokoaa yhteen aikaisempien artikkelien teemoja ja toteaa, että ammattilaisten koulutus yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamiseen on ensisijaista, jotta käytännössä menetelmä toteutuisi. (Thompson 2005, 18–19.)

Suomessa Tiedän mitä tahdon! -projektiin liittyen on tehty pro gradu -tutkielma, joka valottaa kehitysvammaisten ihmisten kokemuksia yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta. Tutkimuksen kohteena oli yhdeksän henkilöä. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että henkilöiden kokemukset yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta

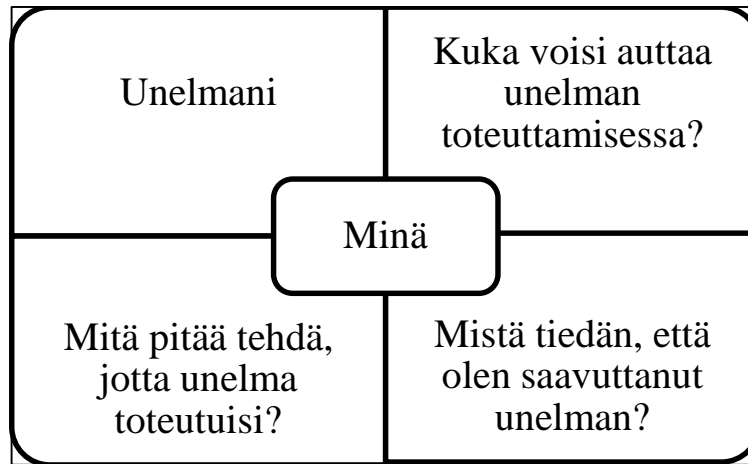
liittyvät kolmeen eri osa-alueeseen: osallisuus, tekeminen ja päätösvalta. Kokemukset ovat olleet vaihtelevia, mutta kuitenkin pääasiassa positiivisia. Kokemukseen vaikuttaa paljon myös se, kenen kanssa elämänsuunnittelua tehdään. (Lehto-Lundén 2012, 2-5.)

Yhdysvalloissa näyttöön perustuva käytäntö, ”evidence-based practice” on avaintermi sosiaalialan käytäntöjen vaikuttavuuden arvioinnissa. Sosiaalityöntekijät James E. Taylor ja Jessica Averitt Taylor ovat kirjoittaneet artikkelin, joka käsittelee yksilökeskeistä elämänsuunnittelua tästä näkökulmasta. He pohtivat voiko yksilökeskeinen elämänsuunnittelu olla näyttöön perustuvaa käytäntöä. (Taylor & Taylor 2013, 213). Artikkelissa todetaan, että on miltei mahdotonta todistaa, että kehitysvammaisen ihmisen elämänmuutokset johtuisivat yksinomaan yksilökeskeisen suunnittelun toteutumisesta (Taylor & Taylor 2013, 219). Artikkelissa päädytäänkin siihen, että yksilökeskeinen elämänsuunnittelu ei ole näyttöön perustuvaa käytäntöä, vaikka sen vaikutuksista onkin lupaavaa näyttöä (Taylor & Taylor 2013, 230). Kehitysvammaliiton kouluttaja Raunetvuori (2014b) kuitenkin esittää luennollaan, että yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on näyttöön perustuvaa ja että sen vaikutuksia on saatu mitattua Iso-Britanniassa.

Tässä opinnäytetyössä yksilökeskeisen elämänsuunnittelun osuus on kehitysvammaisen henkilön ja ohjaajan välinen tilanne, jossa he tekevät YKS-koulutuksessa saatuja tehtäviä. Tehtävät ovat Minulle tärkeitä asioita -vihon täyttämistä ja kartta-työkalun avulla asiakkaan unelman hahmottelemista. Minulle tärkeitä asioita -vihossa on kysymyksiä liittyen esimerkiksi kehitysvammaisen henkilön hyvään arkiamuun tai viikonloppuun. Tarkoituksena on muodostaa kuva siitä, mistä henkilö pitää ja tuoda näkyväksi hänen toiveitaan. Vihossa oli myös voimaannuttava sivu, jonne jokainen henkilön tunteva sai kirjoittaa tästä positiivisia asioita. Tähän opinnäytetyöhön osallistuneet asiakkaat ovat ohjaajansa kanssa olleet eri vaiheissa YKS-työskentelyssä opinnäytetyön aineistonkeruuvaiheessa. Osa heistä ei tuolloin ollut vielä aloittanut kartta-työskentelyä lainkaan.

Kartta-työkalun ovat kehittäneet erityisoppilaiden kanssa työskentelyyn Jack Pearpoint, Judith Snow ja Marsha Forest. Sittemmin sen käyttö levisi myös kehitysvamma-alalle, jossa sitä on käytetty kaiken ikäisten kehitysvammaisten ihmisten kanssa. Kartta-työkalu on positiivinen tapa kerätä tietoa. Se tarjoaa tukihenkilölle mahdollisuuden

kuunnella ja oppia, sekä voimaannuttaa kehitysvammaista ihmistä kertomaan hänelle itselleen tärkeistä asioista (Kuvio 4). (Vernerinet 2012.)

KUVIO 4. Esimerkki unelmakartasta

Kuten aiemmin on jo mainittu, yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on joukko erilaisia menetelmiä, joille ei ole varsinaisesti yhtä ainoaa sapluunaa. Kartta-työkalunkin lähtökohta on kehitysvammaisen ihmisen ja tukihenkilön välinen vuorovaikutus, jonka seurauksena he yhdessä muodostavat käsityksen siitä, millä keinoin he parhaiten saisivat esiin kehitysvammaisen henkilön toiveet ja haaveet (Vernerinet 2012). Kartta-työkalun avulla tarkastellaan kehitysvammaisen henkilön nykytilaa ja sen muuttamisen mahdollisuuksia (Hintsala & Rajaniemi 2012, 31).

Kartta-työkalu voi olla esimerkiksi kokoelma lehdestä leikattuja kuvia, piirros, kirjoitus, video tai veistos, jonka avulla kehitysvammaisen henkilö parhaiten saa julkilausuttua näkemyksensä kulloinkin käsiteltävästä asiasta (kuvio 4). Kartta-työkalua voidaan käyttää paitsi unelmien, myös pelkojen, huolien tai elämäntarinan näkyväksi tuomisen välineenä. Työkalun tarkoituksena on päästä tarkastelemaan henkilön elämää kokonaisuutena, eikä vain keskittyä hänen tuen tarpeisiinsa tai puutteisiinsa. (Vernerinet 2012.)

3.4 Yhteenveto

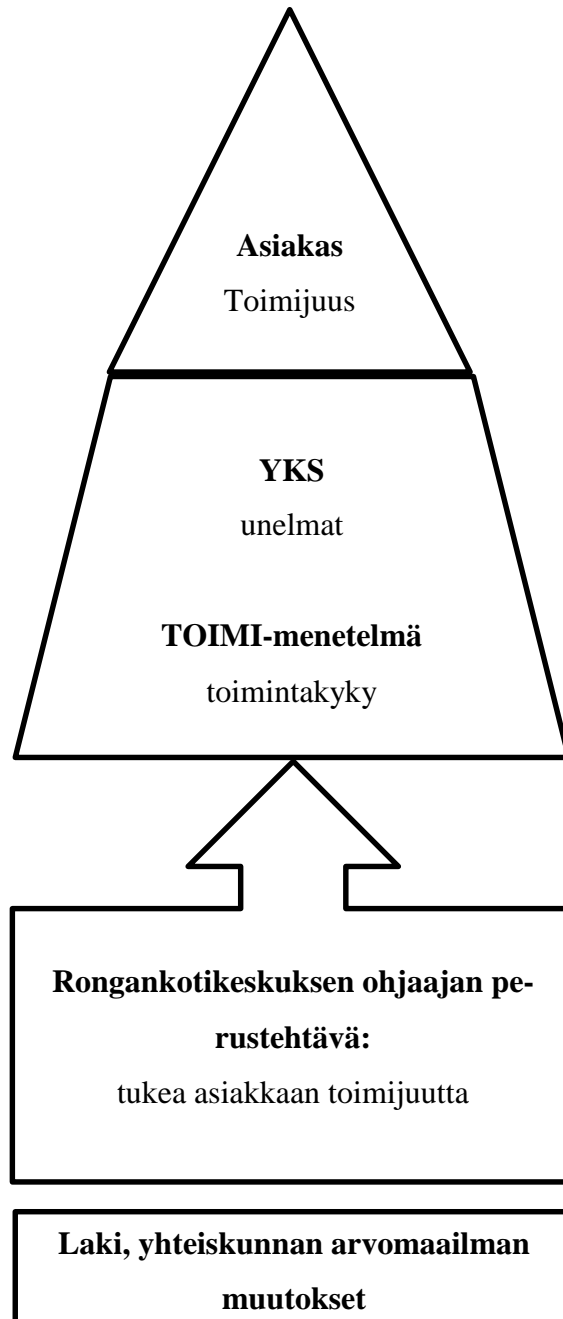
Tässä opinnäytetyössä tutkin kehitysvammaisten ihmisten toimintakykyä kuvaavaa TOIMI-menetelmää ja yksilökeskeistä elämänsuunnittelua toimintatutkimuksen keinoin. Toimintatutkimukseen osallistui Rongankotikeskuksen asukkaita ja heidän ohjaajiaan. He kouluttautuivat TOIMI-menetelmän käyttöön ja kävivät myös yksilökeskeisen elämänsuunnittelun koulutuksessa. Koulutuskertojen välissä asiakas teki itsenäisesti aiheeseen liittyviä tehtäviä yhdessä ohjaajansa kanssa. Tarkoituksena oli selvittää, palvelevatko nämä menetelmät Rongankotikeskuksen asumispalveluiden tarpeita suhteessa yhteiskunnan ja vammaispalveluiden muutokseen. Muutos korostaa yhä enemmän kehitysvammaisen henkilön omaa päätäntävaltaa elämästään.

Toimijuus on teoria, joka liittyy tässä työssä asiakkaan kykyyn olla oman elämänsä keskiössä: haluta asioita, haaveilla, tehdä päätöksiä ja nähdä tavoitteen tiellä olevat esteet ja sudenkuopat. Tässä työssä tarkastellaan toimijuuden tuntoa, eli sitä kokevatko asiakkaat haaveensa toteuttamisen mahdolliseksi. Toimintakyvyn käsite liittyy toimijuuden käsitteeseen, mutta on siitä kuitenkin erillään. Esimerkiksi henkilöllä voi olla vahva toimijuuden tunto vaikka hänen fyysinen toimintakykynsä olisi heikko. Toimintakyky voi edesauttaa toimijuuden tuntoa, mutta se ei ole toimijuuden edellytys.

Asetelman voi nähdä kuvion 5 kaltaisena, jossa asiakas on toimija, joka pyrkii saavuttamaan tavoitteensa tai toteuttamaan haaveensa. Asiakkaan pyrkimystä tarkastellaan toimijuuden teorian kautta, koska siinä tulee näkyväksi paitsi haave myös asiakkaan näkemys siitä, millä keinoilla hän voisi haaveen toteuttaa ja mitkä seikat ovat haaveen tiellä. TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu ovat välineitä, joiden avulla tavoite tai haave voidaan saavuttaa. Rongankotikeskuksen ohjaajat ohjaavat ja tukevat asiakasta tämän pyrkiessä kohti tavoitetta. Yhteiskunnan muuttuvat rakenteet ja arvot vaikuttavat Rongankotikeskuksen ohjaajien toimintaan.

Hallitus on esittänyt eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä elokuussa 2014. Lakiesitys koskee myös kehitysvammaispalveluiden piirissä olevia henkilöitä. (Stubb & Huovinen 2014, 1.) Laki liittyy yksilökeskeisen elämänsuunnittelun aihepiiriin, jonka tarkoituksena on vahvistaa kehitysvammaisen henkilön omia toiveita ja asemaa oman elämänsuunnittelunsa keskiössä. Usein myös

haastava käyttäytyminenkin saattaa vähentyä, kun henkilö pääsee itse vaikuttamaan elämänsä kulkuun ja ohjaajat tutustuvat paremmin henkilön historiaan ja näin ymmärtävät hänen toimintaansa (Raunetvuo 2014b).

KUVIO 5. Opinnäytetyön käsitteet ja toimintaympäristö suhteessa toisiinsa

Toimijuus muodostaa yhteiskunnan rakenteiden ja asiakkaan haaveen muodossa opinnäytetyön laajemman viitekehyksen. Asiakkaan tavoitteet ja yhteiskunnan rakenteet, joihin myös Rongankotikeskus lukeutuu, luovat jännitteen, jossa asiakkaan haave joko

mahdollistuu tai estyy ympäröivien rakenteiden ansiosta. Siksi on kiinnostavaa tutkia asiakkaiden toimijuuden tuntoa ja sitä, miten se näyttäytyy suhteessa TOIMI-menetelmään ja yksilökeskeisen elämänsuunnitteluun Rongankotikeskuksen yksiköissä.

TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun suhdetta toimijuuden teoriiaan olen tarkastellut taulukon 1 mukaisesti. Kävin läpi TOIMI-menetelmän 16 eri osaluuetta ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tavoitteita ja vertasin niitä Giddensin määrittelemiin toimijuuden modaliteetteihin. Kyseessä ei ollut syvä sisällön analyysi vaan menetelmien ja teorian välisten yhtymäkohtien etsiminen.

TAULUKKO 1. TOIMI-menetelmän ja yksilökohtaisen elämänsuunnittelun yhtymäkohdat toimijuuden modaliteetteihin

Toimijuuden modaliteetti	TOIMI-menetelmä	Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu
Osaaminen (tiedot ja taidot)	X	
Kykeneminen (ruumiilliset kykenemiset)	X	
Täytyminen (pakot, esteet välttämättömyydet, rajoitteet)	X	
Voiminen (mahdollisuudet, vaihtoehdot)		X
Tunteminen (tunteet, arvostukset)	X	X
Haluaminen (tavoitteet, päämäärät, motivaatiot)		X

Taulukosta 1 voi nähdä, että TOIMI-menetelmästä löytyi yhtymäkohtia toimijuuden kolmen ensimmäisen konkreettisiin ja fyysisiin ominaisuuksiin keskittyvän modaliteetin

kanssa. Eniten TOIMI-menetelmässä oli yhtymäkohtia osaaminen-modaliteettiin, yhteensä 11 kappaletta. Myös voiminen-modaliteettiin on mahdollista sijoittaa kaikki TOIMI-menetelmän osa-alueet riippuen asiakkaan toimintakyvystä. TOIMI-menetelmä kuvasi myös henkilön psykologisia ominaisuuksia, jotka sijoittuvat tunteminen-modaliteettiin.

Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun ja toimijuuden modaliteettien välillä voi nähdä yhtymäkohtia luovien ja positiivisten modaliteettien kohdalla. Tärkeä lähtökohta yksilökeskeiselle elämänsuunnittelulle on haluaminen-modaliteetti, jossa määritellään toiminnan tavoite. Voiminen-modaliteetti vastaa yksilökeskeisen elämänsuunnittelun innovatiivista luonnetta, jossa haetaan asiakkaan haaveeseen toteuttamismahdollisuuksia myös perinteisten väylien ulkopuolelta. Tunteminen-modaliteetti on yksilökeskeisessä elämänsuunnittelussa yksi tärkeimmistä seikoista esimerkiksi kartta-työkalua tehtäessä, jolloin asiakas tekee näkyväksi hänelle tärkeitä asioita.

Edellä kuvaamalla tavalla TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu linkittyvät toimijuuden teoriaan. Menetelmät voisivat näin ollen olla välineitä ohjaajan perustehtävän toteuttamiselle, joka on kehitysvammaisen henkilön tukeminen hänen omien päämääriensä saavuttamisessa yhteiskunnan asettamien normien rajoissa. Tämän toimintatutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka menetelmät soveltuvat käytäntöön Rongankotikeskuksessa ja tukevatko ne asiakkaan toimijuutta.

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

4.1 Laadullinen ja työelämän soveltava tutkimus

Tämä opinnäytetyö on laadullinen työelämän soveltava tutkimus. Laadullinen tutkimus on mielletty määrällisen tutkimuksen vastakohtaksi. Kahtiajako on kuitenkin Eskolan ja Suorannan (1998, 14) mukaan turha, jos tutkimusta arvotetaan sen perusteella, kumpaa menetelmää käytetään. Olennaista heidän mukaansa on valita tutkimusmenetelmä tutkitavan ilmiön perusteella eikä lähteä liikkeelle menetelmän valinnasta. Menetelmä on työkalu, jolla tutkittavaa ilmiötä käsitellään. Näin menetelmävalinnan avulla pyritään tutkittavasta ilmiöstä saamaan olennainen tieto parhaiten esille. (Eskola & Suoranta 1998, 13 – 15.) Käytettävä menetelmä valikoitui tässä työssä tutkitavan kohteen perusteella laadulliseksi, koska tarkoituksena on selvittää TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta saatuja kokemuksia työelämässä.

Tuomen ja Sarajärven (2013, 28-29) teoksessa avataan laadullisen ja määrällisen tutkimuksen kahtiajakoa siten, että laadullinen tutkimus nähdään ymmärtävänä ja määrällinen tutkimus puolestaan selittävänä tutkimuksena. Ymmärtävässä eli laadullisessa tutkimuksessa eläydytään tutkimuskohteen tunteisiin, kokemuksiin ja tämän ilmiölle asettamiin merkityksiin. Myös Tuominen ja Sarajärvi toteavat, että ymmärtävä ja selittävä tutkimus ovat lähtökohtaisesti niin erilaisia, ettei niiden lähtökohtien yhtenäistäminen ole mahdollista. Kuitenkin molemmat tutkimustavat täydentävät toisiaan ja näin niiden välille syntyy keskustelua. (Tuominen & Sarajärvi 2013, 27.)

Tämä opinnäytetyö on työelämälähtöinen tutkimus. Se on ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyön luonteva viitekehys. Vilkka (2005, 13) luonnehtii sitä sellaiseksi tutkimukseksi, jossa mielenkiinto on perinteisen tutkimuksen sijaan tuotetun tutkimustiedon soveltuvuudessa käytäntöön, uusien sovellusten luomisessa ja sen tutkimisessa, miten jo olemassa olevan tiedon yhdistäminen onnistuu käytännössä uudella tavalla. Työelämälähtöisessä tutkimuksessa tutkitaan asioita, jotka kuuluvat omaan ammatti- tai toimialaan. Se on soveltavaa ja käytännöllistä tutkimusta, ei teoreettista perustutkimusta. (Vilka 2005, 13.)

Laadullisen tutkimuksen ominaispiirre on tutkimuksen prosessinomaisuus. Tutkimussuunnitelma ja tutkimuskysymykset saattavat usein muokkautua prosessin kuluessa. Laadullisen tutkimusprosessin kuvaus on olennainen osa tutkimuksen uskottavuutta, jotta se voidaan paikantaa osaksi laajempaa kokonaisuutta. Myös tutkijan osallisuus on usein osa laadullista tutkimusta, jos aineistoa kerätään esimerkiksi havainnoimalla tai haastatteleamalla. Tällöin tutkijan on syytä pohtia omaa rooliaan suhteessa haastateltaviin tai havainnoitaviin henkilöihin ja tunnistaa myös mahdolliset ennakkokäsitykset, joita hänellä on. Kuten Eskola ja Suoranta kirjassaan toteavat: ”Objektisuus syntyy subjektisuuden tunnistamisesta”. (Eskola & Suoranta 1998, 15-17.)

Tässä työssä prosessin kulku on ollut riippuvainen käytännön tarpeesta. Tutkijana olen joutunut pohtimaan, mikä tutkimuskysymys parhaiten palvelee Rongankotikeskuksen tarpeita ja minkälaisella prosessilla saan tutkimuskysymyksiin parhaiten vastauksia. Monet asiat ovat olleet myös riippuvaisia YKS- ja TOIMI-koulutusten sisällöstä ja ajankohdasta sekä työntekijöiden ja asiakkaiden lomista ja aikatauluista. Näin prosessi on muokkautunut, mutta tavoite on säilynyt muuttumattomana. Tutkimuskysymys muuttui prosessin kuluessa menetelmien vaikuttavuutta käsittelevästä kysymyksestä kysymykseen siitä, miten menetelmät tukevat Rongankotikeskuksen asiakkaan toimijuutta. Totesin, että muutaman kuukauden ajanjakso ei ole tarpeeksi pitkä, jotta voisin uskottavasti tutkia menetelmien vaikutusta. Kysely- ja haastattelurunko on kuitenkin tehty palvelemaan vaikuttavuuskysymystä ja osa materiaalista jäi tämän vuoksi hyödyntämättä. Esimerkiksi asteikot, jossa mitataan asiakkaan kokemusta toimijuuden eri modaliteettien osalta suhteessa asiakkaan haaveeseen, ovat jääneet tutkimuksen aineiston analyysin ulkopuolelle.

Toinen laadullisen tutkimuksen elementti on harkinnanvarainen näyte. Tämä on sattumanvaraisen näytteen vastakohta ja tarkoittaa laadullisessa tutkimuksessa tutkittavan aineiston tarkoituksenmukaista valikointia. On tiedettävä mitä tutkitaan, jotta voidaan tehdä valintoja tarkoituksenmukaisen näytteen saamiseksi. Tärkeää on, että tutkija rakentaa tutkimukselle vahvat teoreettiset perusteet, jotka osaltaan ohjaavat aineiston hankintaa. (Eskola & Suoranta 1998, 18.) Tämän opinnäytetyön aineisto kerättiin harkinnanvaraisesti Rongankotikeskuksen asumispalveluiden asiakkailta ja heidän ohjaajiltaan. Esimerkiksi työ- ja päivätoiminnan asiakkaat ovat rajautuneet tämän opinnäytetyön ulkopuolelle, koska TOIMI-menetelmä soveltuu parhaiten juuri asumisessa keskeisten toimintakyvyn osa-alueiden kuvaamiseen.

Tässä työssä käytän aineistolähtöistä analyysitapaa. Aineistolähtöisessä analyysissä aineiston rajaaminen on tärkeää, koska sitä on loputtomasti. Siinä tarkastellaan tutkimuskohteen olemusta ja sen merkitystä. (Mäkelä 1990, 42-43 ja Eskola & Suoranta 1998, 19.) Tässä työssä tarkastelen kohdejoukon antamia merkityksiä siitä, miten käytetyt menetelmät YKS ja TOIMI soveltuvat Rongankotikeskuksen asumispalveluihin ja miten ne tukevat asiakkaan toimijuutta. Laadullisessa tutkimuksessa on kyse ilmiön kuvaamisesta suppeassa otoksessa. Sen tarkoituksena on nähdä merkitykset, joita haastateltavat ovat tutkittavalle ilmiölle antaneet. (Eskola & Suoranta 1998, 61.)

Eskola ja Suoranta määrittelevät myös laadullista tutkimusta hypoteesittomuuden näkökulmasta (1998, 19). Heidän mukaansa tutkijalla on hyvä olla jonkinlaisia ennalta lausuttuja oletuksia tutkimuksen tuloksesta, mutta olennaista on niiden objektiivinen tarkastelu. Tutkimusprosessin myötä hypoteesi voi auttaa tutkijaa näkemään aineistoa uudella tavalla. Laadullisen tutkimuksen yhtenä ominaisuutena on uuden oppiminen, ei niinkään ennalta määrätyn hypoteesin vahvistaminen. (Eskola & Suoranta 1998, 19-20.) Minulla tämän opinnäytetyön tekijänä on kolme olettamusta, jotka toimivat työn lähtökohtana. Ensinnäkin oletan, että TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukevat toisiaan. Toisekseen otaksun, että menetelmät soveltuisivat Rongankotikeskuksen asumispalveluiden käyttöön. Tälle hypoteesille perusteena ovat tekstissä aikaisemmin käsittelemäni tutkimukset ja artikkelit. Kolmas hypoteesini on, että TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukevat asiakkaan toimijuutta.

Tutkijan rooli on olennainen osa sekä laadullista että määrällistä tutkimusta, mutta laadullisessa tutkimuksessa tutkijalla on enemmän vapautta suunnitella tutkimuksen kulua. Tutkija saa laadullisessa tutkimuksessa käyttää mielikuvitustaan menetelmällisten ja kirjoitustapaa koskevien ratkaisujen tekemisessä. Kaiken systemaattinen kirjaaminen ja perusteleminen on kuitenkin tärkeintä tutkimuksen arvioinnin kannalta. (Eskola & Suoranta 1998, 20–21.)

4.2 Toimintatutkimuksellisen opinnäytetyön prosessi

Tämä opinnäytetyö on toimintatutkimus, koska olen aktiivisesti ollut vaikuttamassa prosessin syntyyn, kulkuun ja materiaalin keräämiseen. Toimintatutkimusta määritel-

lään sellaiseksi tutkimuksen muodoksi, joka on tavanomaisesta poikkeava, jopa päinvastainen kuin perinteinen tutkimus. Perinteisesti tutkimuksen objekti on nähty häiriintymättömänä tarkkailun kohteena, jonka luonnollista olotilaa ei saa muuttaa. Tutkija on ollut salainen kurkistelijä ja havainnoija pyrkiessään objektiiviseen ja totuudenmukaiseen kuvaan kohteesta. Toimintatutkimuksessa tutkija puolestaan on usein osa muutosprosessia tai jopa sen alullepanija. Hän kertoo avoimesti tutkimukseen osallistuville, mitä prosessissa tapahtuu ja mihin se tähtää. Usein toimintatutkimuksessa on kyse ongelman ratkaisemisesta tai toiminnan kehittamisestä, johon tutkija etsii yhteisen toiminnan kautta ratkaisua. (Eskola & Suoranta 1998, 128–129.)

Tämä työ edustaa praktista toimintatutkimusta, jonka yleiseksi päämääräksi on määritellyt toiminnan tehokkuus ja vaikuttavuus, ammatillinen kehittyminen, toimijoiden parantunut itseymmärrys ja uudenlaisen tietoisuuden kehkeytyminen (Heikkinen, Kontinen & Häkkinen 2006, 47). Toisin sanoen pyrkimyksenäni on tämän työn kautta tehdä näkyväksi niitä asioita, jotka edistäisivät ohjaajan perustehtävän toteutumista. Kohdejoukon ammatillinen kehittyminen on kehitysvammaliiton koulutusten myötä osa myös tätä opinnäytetyötä.

Amerikkalaista Kurt Lewiniä pidetään toimintatutkimuksen isänä. Hän kehitti toiminnallisen tutkimuksen muodon pyrkiessään tutkimaan ja ratkaisemaan Amerikassa 1940-luvulla olleita sosiaalisia ongelmia. Toimintatutkimuksen teoreettiset juuret ovat kriittisessä teoriassa ja menetelmän pragmaattisena kehittäjänä toimi Lewin. Hän ei 1940-luvun Yhdysvalloissa soveltanut niinkään suoranaisesti marxilaisuutta vaan koitti omista lähtökohdistaan käsin pragmaattisesti ratkaista alueen sosiaalisia ongelmia. Hänenkin ajattelunsa on kuitenkin liitoksissa saksalaiseen filosofiaan ja sen käytännöllistämiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 40.)

Toimintatutkimus voidaan jakaa kahteen eri koulukuntaan. Australialainen koulukunta näkee toimintatutkimuksen yhteiskuntaa muuttavana voimana, kun taas siitä jakautuvat pohjoisamerikkalainen ja brittiläinen koulukunta korostavat toimintatutkimuksen merkitystä reflektiivisen ammattikäytännön edistäjänä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 39-40.) Tämä opinnäytetyö edustaa jälkimmäistä haaraa, jossa tarkoituksena ei ole vaikuttaa yhteiskunnallisesti laajalla alueella vaan tavoitella paikallista muutosta yhteiskunnan arvomaailman muutoksessa.

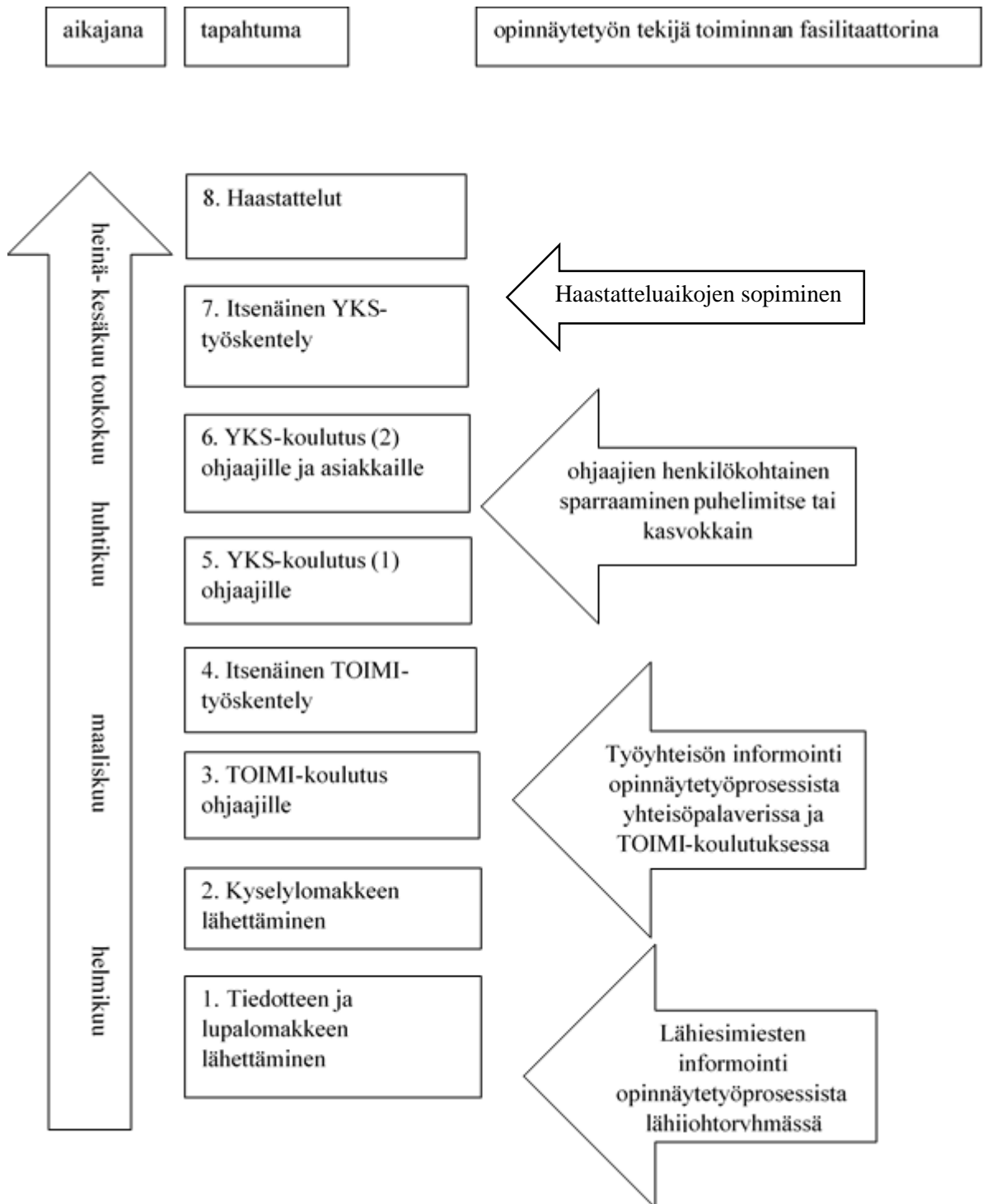
Toimintatutkimuksessa tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutus on tärkeää. Tutkijan on mahdollista asettaa sekä tieteellisiä että käytännöllisiä kysymyksiä. Hankalaa toimintatutkimuksen jaottelusta tekee tutkijan roolin kaksinaisuus. Toisaalta tutkija on osa toimintaa, toisaalta siitä ulkopuolella oleva tarkkailija. (Eskola & Suoranta 1998, 129 – 130.) Opinnäytetyöprosessissa olen ottanut roolin, jossa edustan muutoksen alullepanijaa ja olen toiminnan fasilitaattori, mutta en osallistu itse toimintaan, josta tutkimusaineisto kerätään. Prosessin kuluessa olin kiinteästi vuorovaikutuksessa tutkimukseen osallistuvien henkilöiden kanssa. Esitän sekä tieteellisiä että käytännöllisiä kysymyksiä pohjaten kysymykset teoriaan tähdäten samalla käytännön tason muutokseen.

Prosessin kulku tiedottamisesta haastatteluihin kesti tämän työn osalta puoli vuotta (kuvio 6). Se alkoi siitä, että tiedotin suullisesti ja kirjallisesti Rongankotikeskuksen lähiesimiehiä ja työntekijöitä aikeistani tehdä kyseisen tutkimuksen. Tiedotteessa kerroin myös prosessin kulusta ja sen tavoitteista (Liite 1 ja 2). Tiedotteen yhteydessä lähetin myös lomakkeen (Liite 3), jolla sekä asiakas että ohjaaja ilmoittivat olevansa halukkaita osallistumaan tähän tutkimukseen. Kyselylomake (Liite 4) lähetettiin asiakkaille ennen TOIMI- ja YKS-koulutusten alkamista, koska tarkoitukseni oli tutkia menetelmien vaikuttavuutta asiakkaiden toimijuuden tuntuun. Koska opinnäytetyön prosessissa tutkimuskysymys muuttuivat toiseksi, myös kyselylomakkeen merkitys väheni.

Koulutuskokonaisuuden käynnistyttyä huhtikuussa roolini oli perinteisempi työntekijän rooli. Osallistuin koulutuksiin kollegoiden tavoin. Koulutuksissa tapasin tutkimukseen osallistuvia ohjaajia ja asiakkaita. Tällöin käytin usein tilaisuuden hyväkseni ja kerroin uudelleen, mistä tässä opinnäytetyössä on kyse. Sain myös yhteydenottoja puhelimitse ohjaajilta, jotka toivoivat kertauksena ohjeita siitä, mitä halusin heidän tekevän. Koulutuksiin kuului kuukauden mittaisia itsenäisen työskentelyn aikoja, jolloin aikataulussa pysyäkseen muistuttelin ohjaajia useilla sähköpostiviesteillä työskentelyn aikataulusta ja merkityksestä opinnäytetyön prosessissa. Sovimme myös haastattelut itsenäisen työskentelyn aikana, jolloin pystyin aikatauluttamaan prosessia työntekijöiden ja asiakkaiden kesälomien mukaan.

Ohjaajat kokivat aktiivisuuteni hyvänä asiana. Arjen kiireiden keskellä helmikuussa lähettämäni tiedotuslomake saattoi helposti hukkaa ja menettää merkityksensä, joten muistutukset tuntuivat ohjaajista tarpeellisilta. Opinnäytetyön kannalta prosessi eteni erittäin hyvin ja lähes kaikki ohjaajat ja asiakkaat olivat siinä mukana loppuun asti.

Vain yksi pidempi sairausloma katkaisi erään ohjaaja- ja asiakasparin itsenäisen työskentelyn jakson. Tiedonkulun katkos sai myös aikaan sen, että yksi haastattelemani asiakas ei osallistunut lainkaan YKS-koulutukseen.

KUVIO 6. Toiminnallisen opinnäytetyöprosessin kulku

Parhaimmillaan toimintatutkimus nähdään prosessina, jossa tarvittava tieto saadaan, kun ihmisryhmä vapautetaan toimimaan. Tällöin vastuu toiminnasta on tutkittavalla ryhmällä ja näin tutkijasta tulee jälleen ulkopuolinen tarkkailija, joka seuraa ja havainnoi tutkittavaa kohdettaan. (Eskola & Suoranta 1998, 131.) Tällaiseen tilanteeseen en tämän opinnäytetyön materiaalin keruuprosessia lähtenyt viemään aikataulusyistä. Siihen olisi kuitenkin ollut hyvät mahdollisuudet, jos opinnäytetyön tekemiseen tarkoitettu aika olisi ollut pidempi.

4.3 Aineiston keruu

Aineisto kerättiin Rongankotikeskuksen kuudesta eri asumisyksiköstä. Kohdejoukon ulkopuolelle jäi kaksi asumisyksikköä, joista toinen oli aineistonkeruuvaiheessa rakenteilla ja toisesta ei päästy osallistumaan TOIMI-koulutukseen.

Aineiston keruu tapahtui kahdessa osassa. Ensin asiakkaat täyttivät ohjaajan kanssa kyselylomakkeen (Liite 4), jossa kysymykset liittyvät yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun, asiakkaan haaveisiin ja toimijuuteen. Kyselylomaketta täyttäessä asiakas mietti yhdessä ohjaajan kanssa sitä, mikä hänen haaveensa on ja minkälaisia haasteita ja mahdollisuuksia sen saavuttamiseen voi liittyä. Lomakkeen kysymykset ovat kukin toimijuuden eri modaliteetista. Lomakkeessa on myös numeraalisia asteikoita, joiden tarkoituksena oli mitata asiakkaan toimijuudessa tapahtuneita mahdollisia muutoksia.

Muutosten tarkastelu ja menetelmien vaikuttavuuden arviointi osoittautui kuitenkin opinnäytetyöprosessin edetessä mahdottomaksi toteuttaa, koska asiakkaiden toimijuuden muutoksiin olisi tarvittu pidemmän ajanjakson seurantatutkimus. Nyt käytettävissä ollut muutaman kuukauden aika oli liian lyhyt, koska monet asiakkaista vasta aloittelivat yksilökeskeistä elämänsuunnittelua yhdessä ohjaajan kanssa samoihin aikoihin kun haastattelut tehtiin. Yksi asiakkaista ei ollut lainkaan osallistunut yksilökeskeisen elämänsuunnittelun kurssille. Kyselylomake oli kuitenkin tutkimuksen kannalta merkittävä, koska sen avulla asiakas ja ohjaaja olivat jo ennalta miettineet vastauksia haastattelussa käytäviin kysymyksiin. Haastattelussa korostettiin, että vastausten ei tarvitse olla samoja kuin kyselylomakkeessa ja näin myös tapahtui muutaman asiakkaan kohdalla.

Haastattelussa kysyin asiakkaalta ja hänen ohjaajaltaan samat asiat, jotka kyselylomakkeessa oli. Lisäksi haastattelukysymyksinä oli myös kysymyksiä liittyen TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun yhdistämiseen ja menetelmien soveltuvuuteen Rongankotikeskuksen eri yksiköihin. Haastattelu oli strukturoitu teema-haastattelu (Liite 5). Tuomen ja Sarajärven (2009, 75) mukaan teemahaastattelussa kysymykset esitetään kaikille haastateltaville samassa järjestyksessä, mutta tekemissäni haastatteluissa keskustelu saattoi tilanteen mukaan myös siirtyä muille alueille.

Haastattelijana olin osittain tutkijan, osittain työntekijän roolissa. Tavoitteenani oli, että keskusteluilmapiiri olisi mahdollisimman rento ja mutkaton. Saatoin esimerkiksi kertoa pienen vitsin tai kysellä harhapoluille ajautuneessa keskustelussa jatkokysymyksiä. Vaikka litteroitavaa tuli hieman enemmän eikä haastattelu ollut puhtaasti strukturoitu haastattelu, saattoi haastattelutilanne keventyä ja haastateltavat rentoutua vapaamuotoisemman jutustelun myötä. Tämän seurauksena haastattelusta saattoi saada aineiston kannalta tärkeitä asioita enemmän irti.

Parihaastattelussa oli läsnä kustakin yksiköstä tutkimukseen osallistunut asiakas ja hänen ohjaajansa. Parihaastattelu oli tämän opinnäytetyön kannalta luonteva valinta, koska sain siten enemmän informaatiota, kuin jos olisin haastatellut kyseisiä henkilöitä erikseen. Toisin sanoen asiakas olisi saattanut vetäytyä puhumattomuuteen tai vaihtoehtoisesti kertoa aivan omia tarinoita ilman hänet tuntevan ohjaajan tukea. Sulkunen toteaa ryhmähaastatteluja koskevassa kirjoituksessaan, että kun haastatellaan useaa ihmistä yhtäaikaaisesti, väärinymmärrysten vaikutukset vähenevät (Sulkunen 1990, 265). Haastattelun aikana toistin esimerkiksi usein kehitysvammaisen henkilön kommentin omin sanoin uudelleen, jotta sain minimoitua väärinymmärryksen riskin. Tällöin sekä ohjaajalla että asiakkaalla oli mahdollisuus tehdä korjauksia tarpeen vaatiessa.

Parihaastattelu voidaan nähdä ryhmähaastatteluna, jossa haastateltavia yhdistää kuuluminen johonkin tiettyyn ryhmään. Haastateltavia yhdistää kokemus TOIMI- ja YKS-menetelmästä. Kuitenkin toisin kuin Sulkunen (1990, 268) ja Pietilä (2010, 215) esittävät, ryhmän tuottaman aineiston analyysissä joudun käsittelemään aineistoa subjektiivisena yksittäisen henkilön tuottamana kannanottona. Parihaastattelujen osapuolet eivät tässä aineistossa välttämättä muodosta yhtenäistä habitusta, jonka voisi katsoa muodostavan kollektiivisubjektin eli ryhmän yhteisen näkökannan. Osaksi tähän vaikuttaa hen-

kilöiden rooli ohjaajana ja asiakkaana, toisaalta epäsymmetrisen vuorovaikutuksen elementit.

Kehitysvammaisen henkilön haastattelu asettaa omat erityisvaatimuksensa aineiston keräämiseen. Leskelä on tutkinut epäsymmetristä vuorovaikutusta, eli sellaista vuorovaikutusta, jossa keskustelun toinen osapuoli on kielellisesti taitavampi kuin toinen (Leskelä 2012. 13).

Kehitysvammaisten henkilöiden kanssa käytävää epäsymmetristä vuorovaikutusta saattaa leimata kehitysvammaisen henkilön myöntövyys. Kyse on ilmiöstä, jossa vastaaja vastaa kysymykseen niin kuin toivoo kysyjän hänen siihen vastaavan. Herkimmin myöntövyyttä esiintyy silloin, kun kielellisesti kompetentimpi keskustelija ei ymmärrä keskustelukumppania ja käyttää ns. ”ymmärrysehdokkaita”. Ymmärrysehdokkaat tarkoittavat konkreettisia vaihtoehtoja, joihin keskustelukumppanin on helppo vastata myöntövästi. Yksi myöntövyyttä lisäävä tekijä on kysymyksissä käytetty monimutkainen kieli. Arvellaan, että kehitysvammaisen ihminen osoittaa myöntövyyttä sitä todennäköisemmin, mitä epävarmempi hän on vastauksestaan. Sosiaalinen paine ja kasvojen menettämisen pelko ovat usein myöntövyyyden taustalla olevat syyt. (Leskelä 2012, 187–188.) Leskelä suosittelee ottamaan myöntövyysehdokkaan sijaan suoraan ymmärrysvaikeus esille. Myöntövyys on tutkimuksissa todettu erityisesti kehitysvammaisille ja 4-6 -vuotiaille lapsille tyypilliseksi piirteeksi. (Leskelä 2012, 187.)

Haastattelutilanteessa kiinnitin huomiota siihen, että en kysynyt kysymyksiä ymmärrysehdokkaiden kautta. Pohjustin kysymykset liittämällä ne kontekstiin ja sen jälkeen muotoilin kysymyksen selkeästi ja yksinkertaisesti. Tarvittaessa muokkasinkin kysymystä uudelleen entistä konkreettisemmaksi. Jonkin verran myöntövyyttä haastattelutilanteissa kuitenkin esiintyi.

Haastattelut tehtiin asiakkaan kodissa, omassa huoneessa tai asumisyksikön tiloissa. Tärkeää haastattelun kannalta oli, että paikka oli rauhallinen, jotta keskeytyksiä tulisi mahdollisimman vähän ja haastateltavat kokisivat olonsa turvalliseksi. Sovimme haastatteluajankohdan n. kuukautta ennen haastattelua. Samalla kerroin pääpiirteittäin, mitä aikoisin haastattelussa kysyä. Näin sekä ohjaaja että asiakas saattoivat jo orientoitua tulevaan haastatteluun. Osittain kysymyksiin vastaamista auttoi myös se, että asiakas oli

ohjaajan kanssa täyttänyt kyselylomakkeen, jossa kysyttiin samoja kysymyksiä kuin haastattelussa.

Haastattelut sijoittuivat YKS-koulutuskokonaisuuden alkupuolelle, mistä johtuen yksilökeskeinen elämänsuunnittelu oli uusi asia sekä ohjaajille että asiakkaille. Ohjaajat olivat käyneet YKS-koulutuksessa kahdesti ja asiakkaat yhden kerran ennen haastatteluja. Haastattelujen jälkeen YKS-koulutus jatkuu Rongankotikeskuksessa vuoden 2014 loppuun asti. Yhteensä koulutuskertoja oli viisi, joista neljä oli tarkoitettu sekä ohjaajille että asiakkaille. Koulutuksessa kahdella ensimmäisellä kerralla Kehitysvammaliiton kouluttaja Outi Raunetvuori (2014b) kertoi YKS-ajattelun historiaa ja asiakkaat saivat piirtää heille tärkeitä asioita kassiin tai t-paitaan. Kotitehtäväksi asiakkaat saivat tehtävähonon, johon oli tarkoitus kirjata asiakkaalle merkityksellisiä asioita kesän 2014 aikana. Vihon tarkoituksena on tehdä asiakkaan toiveita ja vahvuuksia näkyväksi.

4.4 Aineiston analyysi

Tämän opinnäytetyön aineisto on analysoitu osittain aineistolähtöisesti, osittain teoriaohjaavasti. Ohjaajien ja asiakkaiden kokemuksia eriteltäessä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Menetelmien suhdetta toimijuuden teoriaan tarkasteltaessa analyysi oli teoriaohjaavaa. Toisin sanoen mitään uutta menetelmää tai teoriaa ei tämän työn tuloksena synny, vaan tarkoituksena on tarkastella näitä menetelmiä ja toimijuutta uudessa ympäristössä. Tämän työn kyselylomake ja haastattelurunko on rakennettu pitäen silmällä teorialähtöistä analyysitapaa, mutta tutkimusprosessin edetessä ja tutkimuskysymysten muovautuessa teorialähtöisyyttä ei analyysissä lopulta sovellettu.

Teoriaohjaavuus on luonteva valinta työhön, jossa aineisto analysoidaan pohjustaen analyysi jo olemassa olevaan teoriaan. Tuomen ja Sarajärven (2009, 97) mukaan teoriaohjaava aineistonanalyysi soveltuu sellaiseen tutkimukseen, jossa aikaisempaa tietoa hyväksikäyttäen pyritään aukomaan uusia ajatusuria.

Aineiston analyysissä olisi Mäkelän (1990, 47–55) mukaan kiinnitettävä huomiota aineiston merkittävyyteen yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti sekä aineiston riittävyteen, kattavuuteen, arvioitavuuteen ja toistettavuuteen. Yhteiskunnallisesti tai kulttuurisesti merkittävä aineisto tarkoittaa sitä, että se on kiinnostava ja tutkimisen arvoinen (Mäkelä

1990, 48). Tämän opinnäytetyön aihe on ajankohtainen ja kiinnostava, koska kehitysvammaisten henkilöiden toimintakyvyn kuvaaminen on yhä tärkeämmässä roolissa asumispalveluiden tarvetta ja henkilön elämää suunniteltaessa. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on myös ajankohtainen ilmiö kehitysvammaisten ihmisten kanssa työskennellessä. Nämä molemmat toimintatavat liittyvät yhteiskunnan asenneilmapiirin muutokseen, jossa korostetaan yksilön vapautta päättää omasta elämästään. Näiden päätösten tueksi tarvitaan kuvaajia henkilön toimintakyvystä.

Aineiston riittävyteen Mäkelä (1990, 52) ei ota kovinkaan selkeästi kantaa. Aineistoa on hänen mukaansa riittävästi silloin, kun se analyysivaiheessa kylläntyy, eli lakkaa tuottamasta lisäarvoa tutkijalle. Aineistoa ei tule kerätä liian paljoa kerralla, vaan analyysi aloitetaan kohtuullisesta määrästä ja katsotaan kylläntyykö aineisto. Tarvittaessa tutkija voi kerätä lisää aineistoa, jotta tutkimuskysymykseen löytyisi vastaus. (Mäkelä 1990, 52–53.) Tässä opinnäytetyössä aineistoa kertyi kyselylomakkeista 24 sivua ja haastatteluista 54 litteroitua sivua.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu ei saa Mäkelän mukaan (1990, 53) perustua sattumanvaraiseen otantaan sen enempää kuin sen analyysikään. Analyysin kattavuus tarkoittaa sitä, että se on suoritettu järjestelmällisesti eikä sattumanvaraisesti. Aineiston eri osa-alueet on syytä käsitellä yhtäläisesti, jotta tulos olisi luotettava. (Mäkelä 199, 53.) Tässä työssä litteroidusta tekstistä on koottu tutkimuskysymysten ohjaamana tiivistelmä, jossa kunkin haastattelukysymyksen alle tuli eri yksiköistä saadut vastaukset. Tämän jälkeen vastauksista etsittiin yhteisiä teemoja. Tutkimuskysymykset ohjasivat aineiston teemoittelussa.

Laadullisen aineiston analyysissä on jaoteltava ja tulkittava aineistoa. Tämä liittyy aineiston arvioitavuuteen ja toistettavuuteen. Tutkijan on kerrottava tutkimusraportissa, kuinka hän on luokitellut aineiston ja miten sitä on tulkittu. Analyysin arvioitavuus tarkoittaa sitä, että lukija pystyy jäljittämään tutkijan ajatuspolun, kulkemaan sen uudelleen ja hyväksymään tai haastamaan sen. Aineiston toistettavuus puolestaan liittyy siihen, että tutkijan on esitettävä luokittelu- ja tulkintasäännöt siten, että lukija voisi samoja sääntöjä noudattamalla päätyä yhtäläiseen lopputulokseen aineistosta. (Mäkelä 1990, 53–55.) Seuraavaksi esittelen tämän opinnäytetyön analyysin vaiheet.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen ”Minkälaisia kokemuksia asiakkaat ja ohjaajat saivat TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisesta?” ohjaamana luokittelin strukturoidun haastattelun kysymysten perusteella asiakkaiden ja ohjaajien vastauksista taulukoita, joiden tarkoituksena oli pelkistää ja selkeyttää lauseita ja saada esiin niiden merkityksiä. Taulukot jaettiin kolmeen osaan asumisyksikön perusteella, koska tarkoituksena oli nähdä myös eroja eri yksiköiden välillä.

Taulukoita tuli ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta yhteensä kahdeksan. Taulukoiden aiheet olivat asiakkaiden ja ohjaajien mielipiteet TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tekemisestä ja TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun soveltuminen Rongankotikeskuksen eri yksiköihin. Taulukko 2 on esimerkki, jonka kautta havainnollistan taulukoiden rakenteen. Siitä voi myös nähdä, millaisia lauseita ja niiden merkityksiä asiakkaiden kokemuksista yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta nousi.

TAULUKKO 2. Asiakkaiden kokemukset yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta

Asiakkaan kommentti	Merkitys	Pelkistys
- Kivaa.	kiva	mielekäs
- Sai itte piirtää ja värittää.	asiakas keskiössä	
- Ihan helppoo sillai ja kivaa.	helppo kiva	asiakas keski- össä
- Kävelee rinta rottingilla, hyvä minä.	itsetunto	
- Saa vähän vapaammat kädet. Ennen oli vähän, kun mä muutin asuntoon, niin vähän niinku pellossa.	luottamus	
- Ohjaaja opiskelee asiakkaitten juttuja.	asiakas keskiössä	
- Mukavalta.	mukava	
- Mä sanoin ohjaajalle, et oo hiljaa, älä häiritte mua.	oma asia	
- Aika hyvältä.	hyvä	
- Käydään se kurssi läppitte.	suoritus	
- Meil onki kotitehtäviä vähän enemmänki täs.	suoritus	
- Hyvältä.	hyvä	

Analyysissä, joka koski asiakkaiden ja ohjaajien mielipiteitä TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta, jaottelin vastaukset edellä esitetyn taulukoinnin jälkeen uudelleen siten, että taulukoissa esiintyneiden lauseiden merkitykset jaettiin positiivisiin ja negatiivisiin merkityksiin. Merkityksistä voi nähdä useita samankaltaisia merkityksiä, kuten ”mielekäs” ja ”asiakas keskiössä”. Näistä muodostuu asiakkaiden kokemien merkitysten kaksi pääjoukkoa, jotka yleisesti kuvaavat asiakkaiden mielipidettä yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta. Samanlainen pelkistäminen tehtiin kaikille

taulukoilta, jotka käsittelivät asiakkaiden ja ohjaajien kokemuksia TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta.

Analyysissä, joka koski TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun soveltumista Rongankotikeskuksen yksiköihin, jaottelin pelkistetyt mielipiteet paitsi negatiivisen ja positiivisen merkityksen, myös asumisyksikön mukaan, jotta yksiköiden väliset erot tulisivat esiin. Aihe pelkistyi taulukoksi 3, jossa näkyy sekä positiiviset että negatiiviset kommentit menetelmien soveltumisesta eri yksiköihin ja asumisyksiköiden mielipiteet eriteltyinä.

TAULUKKO 3. TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun soveltuminen eri asumisyksiköihin

Asumismuoto	+	-
Tuettu	<ul style="list-style-type: none"> • Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu olisi hyvä kaikille asiakkaille • TOIMI on hyvä työkalu 	
Ohjattu	<ul style="list-style-type: none"> • TOIMI on hyvä työkalu • Yksilökeskeisessä elämänsuunnittelussa asiakas on keskiössä 	<ul style="list-style-type: none"> • kommunikaatio • resurssit
Autettu	<ul style="list-style-type: none"> • TOIMI onnistuisi kylä kaikkien kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> • kommunikaatio • resurssit

Toisen tutkimuskysymyksen: ”Miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukevat Rongankotikeskuksen asiakkaiden toimijuutta?” ohjaamana vertailin aineistosta nousseita asiakkaiden toimijuuden rooleja asiakkaiden ja ohjaajien TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta syntyneisiin kokemuksiin ja merkityksiin. Tarkoituksena oli saada selville, miten menetelmät tukevat asiakkaiden

toimijuutta. Vertailu tapahtui taulukoiden 4 ja 5 mukaisesti siten, että aineistosta nostettiin esiin ne lauseet, jotka kuvaavat asiakkaan roolia toimijana sekä lauseet, jotka kuvaavat menetelmien merkitystä. Jokaisesta asumisyksiköstä muodostettiin oma taulukko.

Taulukoissa on eroteltu eri henkilöt siten, että A merkitsee asiakasta ja numero A-kirjaimen perässä erottelee asiakkaat toisistaan. O merkitsee ohjaajaa ja numero O-kirjaimen perässä on sama kuin asiakkaalla, jota hän ohjaa. H tarkoittaa haastattelijaa.

TAULUKKO 4. Asiakkaan rooli toimijana

Asiakkaan A 4 rooli toimijana (kommentti)	Asiakkaan A 4 rooli toimijana (pelkistys)
<p>H: Mikä sua estää siinä, et sä et pääsis-kään naimisiin? ... Onko vaikee kysymys?</p> <p>A 4: On</p> <p>H: Se tarkoittaa sitä, et ”en mä voi, ku...”</p> <p>Mitä se jotain on?</p> <p>A 4: Perhe</p> <p>H: Mikä perhe?</p> <p>A 4: Asua</p> <p>H: Ai että ei voi mennä naimisiin, kun ei voi asua kahestaan?</p> <p>O 4: Joo, me keskusteltiin tästä ja sä sanoit, että te ette pärjäis kaksisteen</p>	<p>epävarma</p>

TAULUKKO 5. Menetelmien merkitys asiakkaalle

Menetelmien merkitys asiakkaalle A 4 (kommentti)	Menetelmien merkitys asiakkaalle A 4 (pelkistys)
<p>O 4: A tarvii rohkasua tai tukee jossain asioissa, niin kun täällä (<i>TOIMI</i>) on näitä oikeen hyviä numeroita, niin niitä osaa sit kertoo täsmäiskuna.</p> <p>O 4: (<i>YKS</i>) Käydään asiakkaalle henkilökohtaisesti tärkeitä asioita, et oppii hahmottamaan omaa itseänsä.</p>	<p>TOIMI: rohkaisee ja tukee</p> <p>YKS: oman itsen hahmottaminen</p>

Tämä aineiston analyysivaihe oli sekä aineistolähtöistä että teoriaohjaavaa. Kysely- ja haastattelulomake oli rakenteeltaan toimijuuden modaliteetit huomioiva ja sen tarkoituksena oli kartoittaa laajasti asiakkaan toimijuuden tuntoa suhteessa hänen unelmaansa. Teoriaohjaavuus näkyy aineiston hankinnassa ja sen analyysin struktuurissa. Jokaisesta asiakkaasta kartoitettiin toimijuuden teoriaa mukaillen heidän toimijuuden tuntoansa.

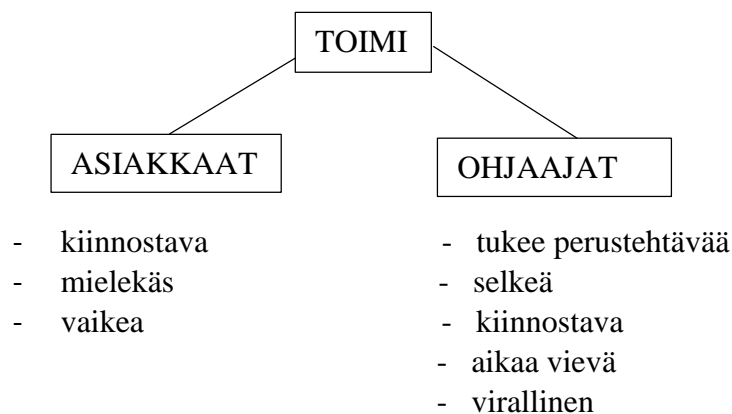
Aineistolähtöisyys näkyy ohjaajien antamissa merkityksissä koskien TOIMI-menetelmää ja yksilökeskeistä elämänsuunnittelua. Ne asetettiin rinnakkain asiakkaan toimijuuden tuntoa kuvaavan tekstin kanssa. Tarkoituksena oli nähdä näiden kahden välillä yhtäläisyyksiä tai eroja. Toisin sanoen tavoitteena oli nähdä, tukevatko TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu asiakkaiden toimijuutta eri tavalla riippuen siitä minkälainen heidän toimijuuden tuntonsa on.

5 TOIMI-MENETELMÄN JA YKSILÖKESKEISEN ELÄMÄNSUUNNITTELUN SOVELTUMINEN RONGANKOTIKESKUKSEN ASUMISPALVELUIHIN

5.1 Asiakkaiden ja ohjaajien kokemuksia TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen ”Minkälaisia kokemuksia asiakkaat ja ohjaajat saivat TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisesta?” ohjaamana etsin aineistosta lauseita, jotka kuvaavat asiakkaiden ja työntekijöiden mielipiteitä TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta, niiden yhteiskäytön haasteista ja mahdollisuuksista ja niiden soveltuvuudesta Rongankotikeskuksen eri yksiköihin. Jaottelin aineistoa siten, että tarkastelin asiakkaiden ja ohjaajien kommentteja erikseen ja sen jälkeen jaottelin aineiston pienempiin osiin strukturoidun haastattelun kysymysten perusteella. Tämän jälkeen pelkistin lauseista ydinsisällön ja etsin ydinsisällöistä yhteneväisyyksiä, joista muodostin pääsisällön.

TOIMI-menetelmä sai sekä asiakkailta että ohjaajilta enimmäkseen positiivisen arvion. Asiakkaat olivat kiinnostuneita tekemään TOIMI-menetelmää yhdessä ohjaajan kanssa, vaikka ennako-oletus sekä minulla opinnäytetyön tekijänä että aineiston mukaan myös ohjaajilla oli, että TOIMI-menetelmä on työväliseen raskas ja aikaa vievä toimintakyvyn kuvaaja. Kuviossa 7 näkyy sekä asiakkaiden että ohjaajien kokemukset TOIMI-menetelmästä.

KUVIO 7. Asiakkaiden ja ohjaajien kokemukset TOIMI-menetelmästä

Asiakkaita motivoi yhdessä tekeminen, oman toimintakyvyn arvioiminen ja henkilökohtaisen huomion saaminen ohjaajalta. Asiakkaat kokivat TOIMI-menetelmän kysymykset kuitenkin vaikeiksi ja niiden täyttämiseen tarvittiin ohjaajan tukea. Ohjaajan rooli ja asenne TOIMI-menetelmän tekemisessä ja sen linkittämisessä yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun on kiistaton.

H: Miltä TOIMI-menetelmän tekeminen teidän mielestä tuntui?

A 6: Hyvältä. Kun siinä ei oo muita ääniä. Tarkotan sivuääniä. Että keskittyä vaan siihen ainooseen yhteen.

H: Mitä sivuääniä on ollu?

A 6: Sillon kun me ollaan oltu toimistossaki, niin sittä sinne tulee kaikki koputteleen.

A 3: Ne kysymykset oli väliin vähän vaikeita, et saatiin kolmistaan oikeesti mieltä, et mihin väliin nyt se... Yleensä kun mä tuun töistä kotio, niin mä meen päiväunille. Yleensä kun tehään tommosia, niin yleensä mulla menee hermo, kun tehään tommosia tehtäviä. Mut ei missään vaiheessa.

O 3: Joo, se oli yllättävää.

Ohjaajien mielipide TOIMI-menetelmästä oli linjassa asiakkaiden mielipiteen kanssa. Monet ohjaajat kokivat menetelmän yllättävän selkeänä. Samalla ohjaajien mielestä TOIMI-menetelmä oli kuitenkin pitkä ja kapulakielinen. TOIMI-menetelmä on tarkoitettu lähinnä ohjaajien työvälineeksi (Raunetvuori 2014a), mutta ohjaajat tekivät TOIMI-menetelmän poikkeuksetta yhdessä asiakkaan kanssa. Menetelmä nähtiin asiakasta voimaannuttavana vahvuuksien esille tuojana sen pikkutarkkuuden vuoksi.

O1: Se oli mun mielestä vähän semmonen monimutkainen, kun se oli aika pitkä ja siihen meni tosi paljon aikaa ja siinä sai aika paljon mieltä. Mut kyllä sillee mielenkiintonen munkin mielestä, kun me sitä asiakkaan kanssa täytettiin ja käytiin läpi ja keskusteltiin. Se herätti keskustelua ne kaikki kysymykset.

O 4: Kun näitä mittareita rupes tekeen, niin en osaa sanoa muuta kun että hyödylliseltähän tää tuntu.

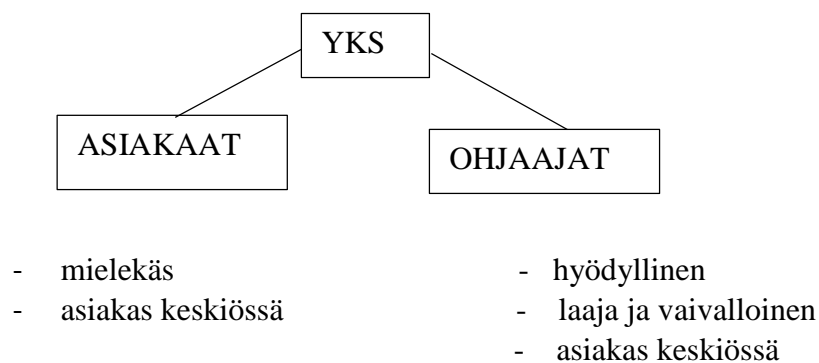
H: Mikä siinä tuntu niinku hyödylliseltä?

O 4: No se, et näitä osaa erottaa, et kun kokonaisuutena työskennellään yhdessä, mut täältä löytyy sellasia kohtia, et täytyy enemmän kiinnittää huomioo tai tarvii tukee joissain asioissa enemmän.

A 2: Siit tulee yllättävän selkee tästä lopputuloksesta, et siit mä tykkäsin. Et tää oli tosi selkee mun mielestä.

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu oli haastatteluja tehtäessä vasta alkumetreillä Rongankotikeskuksessa. Asiakkaat olivat olleet YKS-koulutuksessa kerran ja ohjaajat kaksi kertaa. Yksi haastateltu autetun asumisen asiakas ei ollut osallistunut YKS-koulutukseen lainkaan, joten asiakkaiden kokemuksia yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta on kerätty viideltä asiakkaalta.

Aineistosta nousi esiin kaksi pääluokkaa, jotka kuvaavat asiakkaiden kokemuksia yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta (kuvio 8). Heidän mielestään se on ollut mielekästä, he ovat kokeneet olevansa YKS-työskentelyn keskipisteenä. Kurssi nähtiin laajana suorituksena, josta saa kotiläksyjä ja joka on käytävä loppuun. Kurssi koettiin tästä huolimatta kuitenkin mieluisena eikä sen keskeyttämistä harkittu.

KUVIO 8. Asiakkaiden ja ohjaajien kokemukset yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta

Asiakkaat kokivat olevansa itse oman elämänsä keskiössä ja he ottivat tehtävien tekemisen vakavasti. He kokivat, että kyse on heidän omista asioistaan, joihin ohjaajatkin saa-

vat tutustua. Seuraavissa esimerkeissä ilmenee edellä kuvattuja asiakkaiden kokemuksia yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta.

A 3: No ku me oltiin siellä kurssilla ja mä rupesin sitä kassia tekeen, niin mä sanoin ohjaajalle, et: ”oo hiljaa, älä häiritte mua nyt tän kassin tekemisessä”. Sit se ei enää sekottanu ja sain tehdä sen kassin ihan rauhassa. Kun mä sain sen loppujen lopuks valmiiks, niin mä olin tyytyväinen siihen lopputulokseen.

A 3: Käydään se kurssi läpitte. Siellä on paljon tuttuja siellä kurssilla. Mä naureskelinki vähän aikaa ittekseni, et kiva.

H: Miltä tuntu kun sait näin paljon hyvää palautetta?

A 2: No arvaa. Vähän kävelee rinta rottingilla, hyvä minä. Piileviä taitoja.

A 2: Ohjaaja opiskelee asiakkaitten juttuja.

Ohjaajat kokivat aineiston perusteella yksilökeskeisen elämänsuunnittelun kaksijakoisesti (kuvio 8). Toisten mielestä YKS koettiin hauskana ja luovana prosessina, jonka käytöstä arveltiin olevan hyötyä kaikille Rongankotikeskuksen asiakkaille. Toiset puolestaan kokivat sen vaivalloisena ja isona kokonaisuutena, joka vaatii ohjaajalta paljon ajatustyötä, aikaa ja resursseja. Asiakkaan kannalta ajateltuna ohjaajat näkivät menetelmässä kuitenkin pelkästään positiivisia asioita. Esimerkiksi asiakkaan asettuminen oman elämänsä keskiöön ja tavoitteiden ja unelmien näkyväksi tekeminen nousivat esiin yksilökeskeisen elämänsuunnittelun hyödyistä puhuttaessa. Ohjaajan rooli vaihteli asumisyksiköstä riippuen siten, että ohjatun asumisen puolella ohjaaja oli pienemmässä roolissa yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisessa, kun taas autetun asumisen ohjaaja koki roolinsa erittäin suureksi, koska asiakas tarvitsi huomattavasti tukea jo lähtökohtaisesti unelman keksimisessä.

O 6: Alkuun must tuntu, että miten tämmösessä ympäristössä pystyy ees panostaan niinku niin kovasti. Täs on se hieno, et se toimis niinku jokaisen kohdalla.

O 4: Tää tuntu semmoselta eppiseltä. Et yks kartta kuulostaa ja tuntuu ihan hyvältä, mut sit kun pitäis tehdä monta ja paljon niin tulee semmonen pelko, et missä vaiheessa ja muuta.

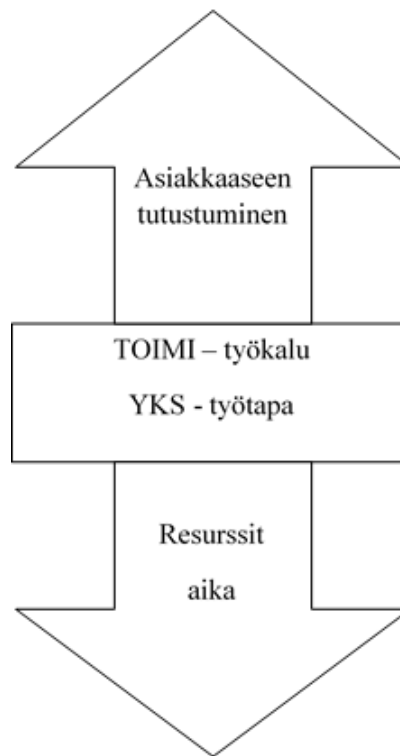
TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun yhteiskäyttö sai ohjaajien varovaisen mutta innostuneen kannatuksen. Kaikkien yksiköiden ohjaajat näkivät menetelmissä yhtymäkohtia ja kokemuksen kautta TOIMI osoittautui yksilökeskeistä elämänsuunnittelua tukevaksi menetelmäksi. TOIMI-menetelmä nähtiin erityisesti ohjaajan työkaluna ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu laajemmin työtapana.

O 4: Kyllähän nää niinku komppaa toisiansa.

O 1: Siitä kaavakkeesta sai osviittaa, et mitä taitoja ihmisellä on ja miten asiakas pystyy hyödyntään niitä oman elämän suunnittelussa.

O 3: Kaikki perustuu siihen, et tunnetaan ja opitaan tunteen meidän asukkaat.

Asiakkaan tunteminen nähtiin ohjaustyön lähtökohtana ja menetelmien kautta ohjaajien olisi aineiston mukaan mahdollista tutustua asiakkaaseen paremmin. Kuitenkin ohjaajien mielestä menetelmien yhteiskäyttö olisi kaiken muun työn ohessa kovin työllistävää ja hankalaa, eikä sitä sen tähden nähty täysin kritiikittömästi. Aineiston perusteella resurssit ja ajan puute nähtiin menetelmien yhteiskäytön haasteina. Samat haasteet nousivat esiin aineiston eri osissa ja kaikissa asumismuodoissa. Ohjaaja saattoi ensin innostuneesti kertoa menetelmien yhteiskäytön mahdollisuuksista, mutta sen jälkeen lakonisesti todeta, että todellisuudessa tällainen ei kuitenkaan tulisi onnistumaan. Syyksi ohjaajat kertoivat joko resurssien tai ajan puutteen. (Kuvio 9.)

KUVIO 9. TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun roolit, menetelmien tavoite ja haasteet

Erityisesti autetun asumisen ohjaajat kokivat TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun haastavaksi tehdä yhdessä asiakkaan kanssa, koska asiakas tarvitsi enemmän aikaa ja tukea käsitteiden ymmärtämiseen kuin tuetussa asumisessa. Myös ohjatussa asumisessa kommunikaation haasteet tuotiin esiin.

O 2= Näkisin, et olis paljon haastetta, jos se asetettas kaikille. Joidenkin kohdalla tulis vaatimaan paljon työtä ja aikaa, et se tulis oikein.

O 4: Tähän ois aivan ihanteellinen, mut hirvittää vaan se aika, et mihinkä väliin.

O 6: Kahuissani ajattelen, et tätä pitäis alkaa tehdä. Se on ristiriitasta, kun haluais tehdä tätä, mut ei resurssit ja aika riitä.

Ohjaajien näkemykset menetelmien yhteiskäytön mahdollisuuksista nousevat myös aineistosta esiin (taulukko 6). Asiakkaiden innostuneisuus ja motivoituneisuus TOIMI-

vihon täyttämässä ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisessa ovat voimavara, jotka monet ohjaajat haastattelussa mainitsivat. Asiakkaat saavat kertoa itse itsensä ja ohjaaja on oppimassa. Ohjaajat näkivät myös asiakkaissa potentiaalia, joka tulee esiin yhdessä työskenneltäessä. Erityisesti yksilökeskeinen elämänsuunnittelu nähtiin asiakkaiden voimavaroja esiin tuovana menetelmänä. Menetelmät nähtiin mahdollisena osana ohjaajan työkalupakkia haasteista ja resurssipulasta huolimatta.

TAULUKKO 6. TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käytön haasteet ja mahdollisuudet eri asumismuodoissa

Asumisyksikkö	TOIMI	YKS
Tuettu asuminen	+ ohjaajan työkalu - kapulakielinen	+ ohjaajan työtapa - aikaa vievä
Ohjattu asuminen	+ asiakkaaseen tutustuminen	- aikaa vievä - kommunikaatio
Autettu asuminen		+ asiakkaan vahvuudet esiin - aikaa vievä - kommunikaatio

Ne ohjaajat, jotka ajattelivat TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun olevan osa heidän työtään koulutuksen myötä näyttivät suhtautuvan menetelmiin eri lailla kuin ne, jotka ajattelivat koulutuksen olevan vain suoritus, joka täytyy käydä läpi. Erityisesti YKS-työskentelyssä nähtiin asiakkaista lähtöisin olevaa potentiaalia, kun ajateltiin kyseessä olevan pidempi asiakkaan ja ohjaajan välinen yhteinen prosessi.

O 3: Nyt kun meillä on ne ohjaussuunnitelmat, niin ne kulkis molemmat siinä rinnalla.- - Ja sitten kun se lienee tarkoitus, et siinä sitten olis niitä tekemässä useampi eri taho, et siinä ois ne omaiset mukana, mielestäni niin mä ajattelen, että se tois niitä omaisiakin siihen lähemmäksi tätä meidän arkee.

O 6: Mä uskon, et täällä ois paljon enemmänkin näissä asukkaissa potentiaalia heistä lähtevään toimintaan.

O 1: TOIMI vois toimia hyvänä pohjana, et se käydään kerran läpi ja sit tarvittaessa uudestaan. YKS on pisempi prosessi.

5.2 TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukemassa asiakkaan toimijuutta

Toisen tutkimuskysymyksen ”Miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukevat asiakkaan toimijuutta?” ohjaamana etsin aineistosta aluksi viitteitä siitä, minkälainen toimijuuden tunto haastateltavilla asiakkailla oli suhteessa haaveeseensa. Asiakkaan toimijuuden tunto määrittyi haastattelussa keskusteltaessa asiakkaan haaveesta ja sen toteuttamismahdollisuuksista. Toimijuus nähdään tässä opinnäytetyössä yksilön ja yhteiskunnan rakenteiden välisenä suhteena, jossa rakenteet rajoittavat tai mahdollistavat toimintaa.

Kaikkien haastateltavien haave tai haaveet liittyivät jollain lailla itsenäistymiseen tai itseilmaisuun. Kahdella haastateltavalla tuli haastattelun kuluessa esiin myös toinen haave, jota kyselylomakkeessa ei mainittu. Yhdellä haastateltavalla kyselylomakkeessa mainittu toinen haave puolestaan jäi haastattelussa käsittelemättä, koska asiakas ei itse ottanut sitä puheeksi. Autetun asumisen asiakkailla haave liittyi enemmän itsensä ilmaisemiseen (valokuvaaminen ja laulaminen) ja ohjatun ja tuetun asumisen asiakkailla puolestaan itsenäisyyteen. Kaikkia näitä haaveita yhdistää se, että asiakas on oman haaveensa subjekti.

Asiakkaiden toimijuuden tunto voitiin aineiston perusteella tiivistää kahteen pääluokkaan: epävarma ja vahva toimijuuden tunto (taulukko 7). Asiakkaat jakautuivat siten, että kaksi asiakasta voitiin luokitella toimijuuden tunnoiltaan epävarmaksi ja neljä vahvaksi. Yhdellä asiakkaalla (A2) oli kaksi haavetta, joista toisen haaveen hän koki mahdolliseksi toteuttaa ja toisen ei, josta johtuen hän sijoittui molempiin luokkiin. Toimijuuden tunnoiltaan epävarmat asiakkaat kuvailivat haavetta ja sen toteuttamismahdollisuuksia arkaillen eivätkä uskoneet haaveen toteutuvan. Toimijuuden tunnoiltaan vahvat asiakkaat olivat varmoja haaveen toteuttamisen mahdollisuuksista ja tiedostivat minkälaista tukea he tarvitsevat haaveen toteuttamiseksi.

TAULUKKO 7. Asiakkaiden toimijuuden tunto

Asiakkaan toimijuuden tunto	Asiakkaan kokemus haaveen toteuttamis- mahdollisuuksista	Yhteenveto
A 1 vahva	ohjaajan tuki mahdollistaa haaveen	ympäristö mahdollistaa
A 2 vahva	yhteiskunnan rakenteet mahdollistavat haaveen	
A 3 vahva	asuntolan tuki mahdollistaa haaveen	
A 6 vahva	koulutus ja ohjaajan tuki mahdollistavat haaveen	
A 2 epävarma	ympäristön rakenteet rajoittavat haavetta	ympäristö, uskomukset tai pelot rajoittavat
A 4 epävarma	sisäiset uskomukset rajoittavat haavetta	
A 5 epävarma	haaveen toteuttamisen esteenä on jännittäminen	

Toimijuuden tunnoiltaan epävarmojen asiakkaiden kohdalla esteet muodostuivat toimijuus-teoriassa esitetyn tuntemisen modaliteettiin liittyvistä peloista ja ulkoisista rajoitteista. Seuraavissa esimerkeissä asiakkaat kertovat haaveistaan, jotka kokevat vaikeiksi saavuttaa. A 5 kertoo haaveilevansa laulamista ja ihailevansa lauluyhtye Il Divoa. Haaveena olisi laulaa heidän kanssaan yhdessä, mutta jännittäminen ja asiakkaan mukaan myös keskittymisvaikeudet hankaloittavat julkisesti laulamista. Esitietolomakkeessa jännittäminen oli määritelty pelkotilaksi. A 2 haaveilee koiran hankkimisesta, mutta ympäristön rakenteet ja uskomukset rajoittavat haavetta.

H: Mikäs se sun unelma oli?

A 5: En oikeen tiää

O 5: Oliko se laulaminen yksi?

A 5: Joo... Mennä Il Divon kanssa yhdessä.

H: Onko sulla jotain esteitä siinä, et sä et pystyiskään laulamaan?

A 5: Noo en mä tiää, kai se keskittyminen.

O 5: Jännittäiskö se vähän?

A 5: Jännittää se vähän.

H: Minkälaisia esteitä vois olla, et ne estäis sua et sä et saiskaan sitä koiraa?

A 2: Tohon ei voi varmaan koiraa ottaa, kun siel on kämppikset. Mul on vaan hirvee koirakuume. ... Lievä budjetti. Ei siinä mikään muu oo esteenä. Ja sit eläinlääkärit, että kun pitää kynnet leikata eikä itte oikeen osaa, niin pitää kaikki kattoo jos eläinlääkäri leikkaa ne. Se vetää aikamoiset hillot kotio päin.

H: Kun puhuttiin noista tommosista esteistä äsken, niin onko ne sitte pieniä vai vähän isompia vai isoja? Mitä sä aattelet?

A 2: Pieniä. Saattais päästä yli jos oikeen itte haluaa. Ainaki se raha ja pelko. Niistä voi päästä yli. Sit vaan ois, et saako ottaa.

Toimijuuden tunnoltaan vahvoiksi määritellyt asiakkaat muodostavat ryhmän, jotka näkevät ympäristön rakenteet unelman saavuttamisen välineinä. Seuraavassa esimerkissä itsenäisestä asumisesta haaveileva asiakas näkee ohjaajien antaman tuen mahdollistavan hänen haaveensa. Tällaisia unelmaa tukevia ympäröivän yhteiskunnan rakenteita edustavia henkilöitä tai asioita olivat aineiston perusteella myös sosiaalityöntekijä, asuntolan tuki ja työpaikalta saatu koulutus.

H: Minkälaisia keinoja sulla on sen itsenäisen elämän saavuttamiseksi?

A 1: En mä osaa sanoa.

H: Et mitä keinoja... Et millä tavalla sä pääset siihen sun unelmaan tai siihen itsenäiseen elämään paremmin?

A 1: No se on paljon tuki ollu...

H: Niin mikä ollu?

A 1: Te.

Sen jälkeen, kun olin määritellyt haastateltujen asiakkaiden roolia toimijana, etsin aineistosta lauseita, jotka kuvaavat TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun merkitystä asiakkaan toimijuuden tunnon suhteen. Kysyin aineistolta, voiko asiakkaan toimijuuden tunnon ja menetelmien merkityksen välille muodostua syy-seuraussuhdetta (taulukko 8). Toisin sanoen pyrin näkemään onko toimijuuden tunnoltaan vahvojen ja epävarmojen asiakkaiden välillä eroa puhuttaessa TOIMI-menetelmästä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta. Nämä päätelmät perustuvat

ohjaajien kommentteihin siitä, millaisen millainen merkitys TOIMI-menetelmällä ja yksilökeskeisellä elämänsuunnittelulla on ollut asiakassuhteessa.

TAULUKKO 8. TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun merkitys suhteessa asiakkaan toimijuuden tuntoon

Asiakkaan rooli toimijana	TOIMI	YKS
vahva	<ul style="list-style-type: none"> • tekee toimintakykyä näkyväksi • vahvistaa tavoitteen saavuttamista 	<ul style="list-style-type: none"> • asiakas keskiössä
epävarma	<ul style="list-style-type: none"> • rohkaisee • tukee 	<ul style="list-style-type: none"> • asiakas keskiössä • lisää itsetuntemusta

Taulukossa 8 esittelen ohjaajien haastattelujen perusteella tehtyjä havaintoja siitä, minäkalaisia merkityksiä TOIMI-menetelmällä ja yksilökeskeisellä elämänsuunnittelulla on asiakkaille, jotka on luokiteltu toimijuuden tunnoiltaan vahvoiksi tai epävarmoiksi. TOIMI-menetelmä tekee näkyväksi asiakkaan taitoja ja ominaisuuksia, jotka voivat tarkoittaa toimijuuden tunnon kannalta eri asioita. Esimerkiksi erityisen vahvalla toimijuuden tunnolla varustettu asiakas ei saanut TOIMI-menetelmästä pontta toimijuuteensa, koska TOIMI-menetelmä teki näkyväksi myös asiakkaan heikommat kohdat. Toisen toimijuuden tunnoiltaan vahvan asiakkaan kohdalla asiakas sai TOIMI-menetelmästä tukea haaveensa toteuttamiseen ja näin TOIMI-menetelmä tuki asiakkaan toimijuutta. TOIMI-menetelmä nähtiin lisäävän asiakkaan itsetuntoa sellaisen asiakkaan kohdalla, jonka toimijuuden tunto oli aineiston perusteella tulkittavissa epävarmaksi. Tällöin ohjaaja pystyi menetelmän avulla konkreettisesti osoittamaan asiakkaan vahvuudet ja käyttämään sitä työvälineenä. Voisi sanoa, että TOIMI-menetelmä on puolueeton ja objektiivinen ”silmä”, joka käy läpi asiakkaan kaikki toimintakyvyn osa-alueet ja tekee näkyväksi sekä vahvuudet että kehittämisen kohdat.

H: Miltä TOIMI-menetelmä on tuntunut ohjaajan näkökulmasta?

O 6: Tavallaan aika haastavalta johtuen tästä asiakkaan ylitsekuohuvasta itsetunnosta, et meillä joitain erimielisyyksiä löyty. Et asiakas koki olevansa jossain asiassa tosi hyvä, mut mun näkökulmasta mä sit ehdottelin, et mitä jos kuitenkin...

O 4: Asiakas tarvii rohkasua tai tukee jossain asioissa, niin kun täällä on näitä oikeen hyviä numeroita, niin niitä osaa sit kertoo täsmäiskuna.

Seuraavaksi siirryin tarkastelemaan yksilökeskeistä elämänsuunnittelua suhteessa asiakkaiden toimijuuden tuntoon. Kysyin aineistolta, miten YKS tukee asiakkaiden toimijuuden tuntoa ja onko toimijuuden roolilla vaikutusta siihen, miten asiakkaat ja ohjaajat ovat yksilökeskeisen elämänsuunnittelun kokeneet. Tässä on huomioitava, että yksilökeskeisen elämänsuunnittelun koulutus oli haastatteluvaiheessa kesken, joten näkemykset siitä perustuvat kahteen koulutuskertaan, jossa käsiteltiin yksilökeskeisen ajattelun taustaa ja kartta-työkalua. Haastateltavista asiakkaista viisi kuudesta osallistui YKS-koulutukseen, mutta ohjaajista kaikki olivat osallistuneet koulutukseen. Tarkastelun kohteena on kaksi toimijuuden tunnoiltaan epävarmaa ja kaksi toimijuuden tunnoiltaan vahvaa asiakasta. Yhdellä asiakkaalla (A2) oli kaksi haavetta, joiden suhteen hänellä oli toiseen vahva toimijuuden tunto ja toiseen epävarma.

Aineiston perusteella yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on merkinnyt toimijuuden tunnoiltaan sekä vahvoille että epävarmoille asiakkaille oman aseman vahvistamista elämänsuunnittelun keskiössä (taulukko 8). Toimijuuden tunnoiltaan vahvat asiakkaat kokivat ohjaajan roolin toissijaiseksi YKS-työskentelyssä. Eräs asiakas koki YKS-työskentelyn kivana ajanvietteenä, mutta lauseesta voi kuitenkin tehdä tulkinnan siitä, että hän on toiminnan keskiössä. Juuri tämä asiakkaan keskiössä oleminen on omaleimaista kaikelle YKS-työskentelyyn liittyvälle aineistosta nousseelle materiaalille myös niiden asiakkaiden kohdalla, joiden toimijuuden tunnon saattoi tulkita olevan heikko.

H: No miltä se yksilökeskeinen elämänsuunnittelu teidän mielestä tuntu?

A 1: Se oli kivaa.

H: Miks se oli kivaa?

A 1: Siks ku sai piirtää itte mitä halus ja sit värittää.

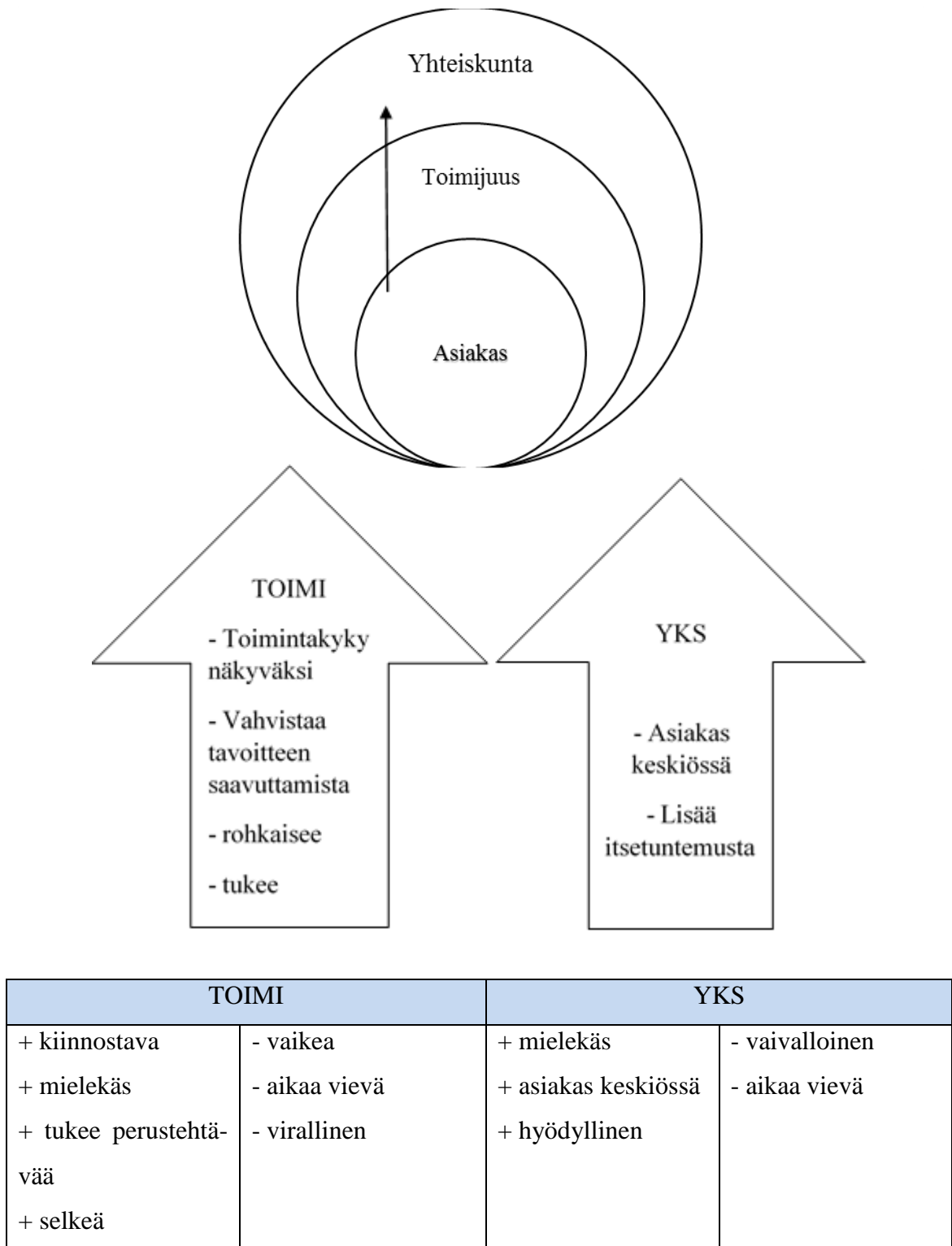
A 2: Siitä mä tykkään, et saa niinku vapaat kädet vähän, ettei oo ihan liikaa... Ettei oo ihan niinku ennen. Ennen oli vähän ... Ennen kun mä muutin asuntolaan, niin vähän niinku pellossa.

Toimijuuden kannalta yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on kiinnostava, koska sen tarkoitus on mahdollistaa ja tehdä näkyväksi asiakkaan haaveita. Samalla ympäröivän yhteiskunnan lainalaisuudet rajoittavat toimintaa. Tässä ohjaajan rooli on kaksijakoinen, koska samalla hänen on määrä mahdollistaa ja tukea asiakkaan haaveita ja unelmia, mutta samalla hän saattaa myös joutua rajoittamaan asiakkaan toimintaa. Edellisessä asiakkaan kommentissa nämä kaksi asiaa kiteytyvät: ennen asuntolaan muuttoa elämä oli ”kuin pellossa”, mutta nyt asuntolassa asuessa yksilökeskeistä elämänsuunnittelua tehtäessä asiakas kuitenkin ”saa vapaat kädet”. Asuntola, joka usein nähdään rajoittavana tekijänä, onkin asiakkaan mukaan mahdollistanut toimintaa.

5.3 Yhteenveto

Haastattelujen perusteella TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu voisivat soveltua Rongankotikeskuksen käyttöön. Menetelmät nähtiin ainesiton perusteella myös asiakkaan toimijuutta tukeviksi. Kuviossa 10 on havainnollistettu kokonaisuudessaan tämän työn tulokset.

Asiakas nähdään aktiivisena toimijana. TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu asettuvat kuviossa asiakkaan alapuolelle havainnollistamaan sitä, että ne tukevat asiakkaan toimijuutta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Menetelmien alle on koottu Rongankotikeskuksen asiakkaiden ja ohjaajien kokemuksia, jotka liittyvät menetelmien käytöstä saatuihin kokemuksiin. (Kuvio 10.)

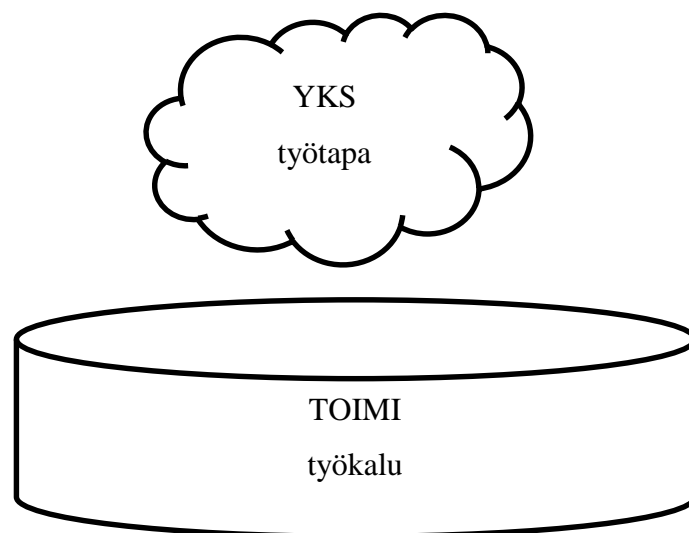
KUVIO 10. Tutkimustulosten yhteenveto

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Menetelmien soveltuvuus Rongankotikeskuksen asumispalveluihin

Opinnäytetyön aineisto kerättiin haastattelemalla asiakkaita ja heidän ohjaajiaan sen jälkeen, kun he olivat käyneet TOIMI-koulutuksen, osan yksilökeskeisen elämänsuunnittelun koulutuksesta ja tehneet itsenäisesti harjoituksia liittyen TOIMI-menetelmään ja yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun. Haastattelujen tarkoituksena oli selvittää, millaisia kokemuksia menetelmien käyttäminen toi asiakkaille ja ohjaajille, miten menetelmät tukevat asiakkaan toimijuutta ja voisivatko menetelmät soveltua yhteiskäyttöön Rongankotikeskuksen asumispalveluissa.

Tulosten perusteella menetelmät voisivat soveltua Rongankotikeskuksen asumispalveluihin, joskaan eivät mutkattomasti. Menetelmät nähtiin toisiaan tukevinä siten, että TOIMI-menetelmä teki näkyväksi asiakkaan toimintakykyä ja loi realistisen pohjan yksilökeskeiselle elämänsuunnittelulle (kuvio 11).

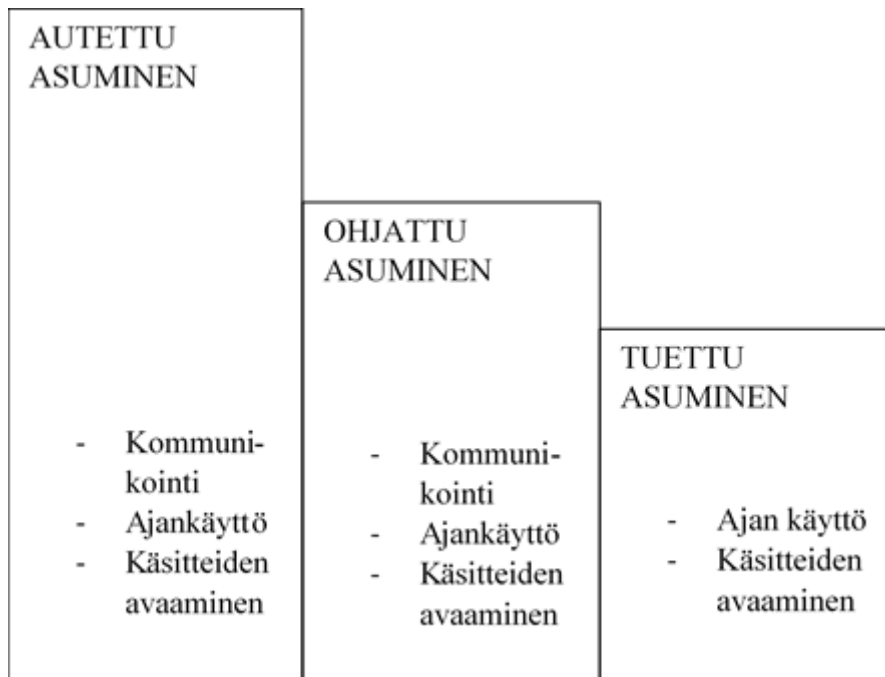

KUVIO 11. TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun suhde ohjaajien kokemana

TOIMI-menetelmä koettiin lähes poikkeuksetta kiinnostavana ja hyödyllisenä työkaluna. Asiakkaat kokivat sen mielekkääksi, koska siinä keskityttiin heidän asioihinsa ja he saivat menetelmän tekemisen ajaksi ohjaajan jakamattoman huomion. Menetelmä koettiin hieman kapulakielisenä, mutta ohjaajat näkivät sen silti hyödyllisenä menetelmänä, joka tekee näkyväksi asiakkaan toimintakyvyn. TOIMI-menetelmällä voitaisiin kuvata asiakkaan toimintakykyä enintään kerran vuodessa tai tarpeen mukaan, jotta toimintakyvyn muutokset saataisiin näkyviksi.

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu miellettiin haastatteluissa työtapana, jonka omaksuminen ja käyttöön otto koettiin kiinnostavana mutta myös vaivalloisena. Asiakkaat suhtautuivat yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun positiivisesti ja tiedostivat hyvin asemansa toiminnan keskiössä. Asiakkaiden haasteena yksilökeskeisessä elämänsuunnittelussa koettiin se, etteivät heistä kaikki olleet tottuneet muodostamaan omaa mieltä tai kertomaan omasta haaveesta. Osa haastatelluista koki myös yksilökeskeisen elämänsuunnittelun vain koulutukseksi, joka täytyy suorittaa. Haastattelut tehtiin yksilökeskeisen elämänsuunnittelun koulutuksen ollessa kesken, joten koulutukseen osallistuneiden mielipiteet saattoivat olla sen vuoksi muutoksen tilassa.

Ohjaajan rooli yksilökeskeisen elämänsuunnittelun ja TOIMI-menetelmän toteuttamisessa koettiin asumisyksiköittäin eri tavalla (Kuvio 12). Koska autetussa asumisessa kommunikointi ja käsitteiden ymmärtäminen saattaa osalle asiakkaista tuottaa suuria vaikeuksia, menetelmien käyttö siellä nähtiin joidenkin asiakkaiden kohdalla erittäin haastavana. Samaan tulokseen myös Rahunen (2012, 3) tuli oman opinnäytetyönsä osalta, jossa selvitettiin TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun yhteiskäyttöä paljon apua tarvitsevien kehitysvammaisten ihmisten päivätoimintayksikössä. Myös Rongankotikeskuksen ohjatussa asumisessa oli samansuuntaista problematiikkaa, joskaan sitä ei tuotu esiin aivan yhtä voimakkaasti. Tuetun asumisen kohdalla edellä mainituista haasteista ei ollut puhetta. Ainoastaan ajan käyttö ja TOIMI-menetelmän ”kapulakielisyys” koettiin Tuetussa asumisessa haastavana.

KUVIO 12. Ohjaajan haasteet TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisessa eri yksiköissä

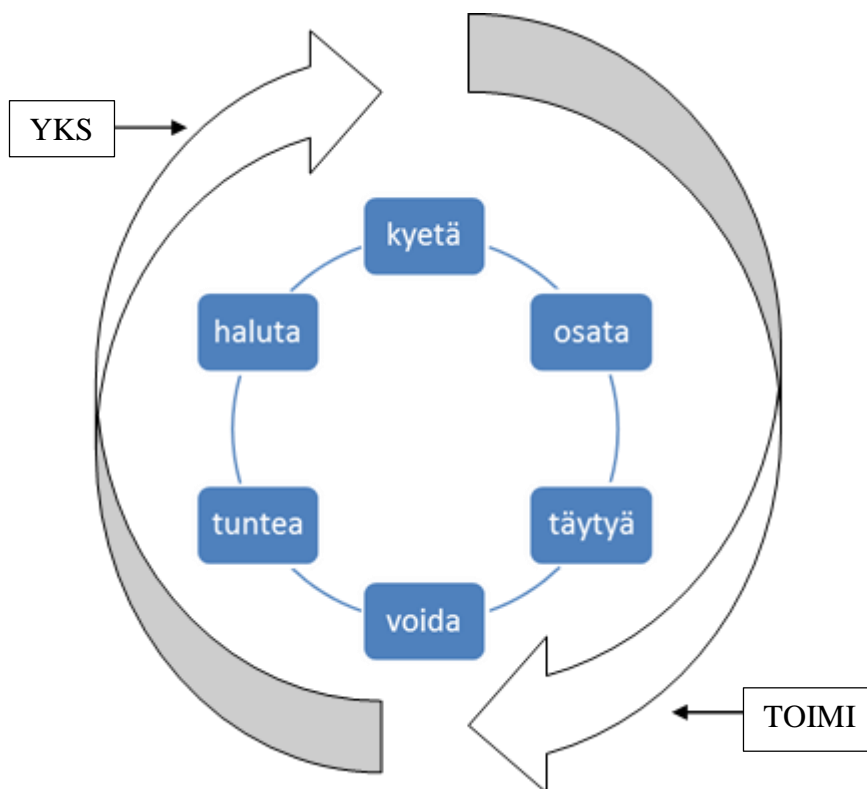
Rongankotikeskus on kouluttamassa yhteistyössä Kehitysvammaliiton kanssa myös OIVA-ohjaajia, jotka pureutuvat kommunikoinnin haasteisiin. OIVA-koulutus on tarkoitettu vaikeimmin puhevammaisille henkilöille ja heidän kanssaan työskenteleville työntekijöille. OIVA-ohjaajat käyvät yhdeksän kuukautta kestävästä koulutuksesta, jonka aikana he havainnoivat yhteisön vuorovaikutustilanteista kuvattua videomateriaalia ja etsivät sen pohjalta toimivia vuorovaikutusmalleja. (Kehitysvammaliitto 2013.) OIVA-menetelmästä oletetaan olevan hyötyä yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisessa niiden asiakkaiden kohdalla, joilla on puheen tuottamisen vaikeuksia.

Haastattelujen tarkoituksena oli myös selvittää, miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tukevat asiakkaan toimijuuden tuntoa. Asiakkaan toimijuus tarkoittaa sitä, että hän itse tietää mitä haluaa ja toimii sen mukaisesti. Toimijuus määrittyy ympäristön ja yksilön välisessä suhteessa, jossa ympäristö joko rajoittaa tai mahdollistaa toimintaa (Jyrkämä 2008, 191).

Tuloksena saatiin näyttöä, että riippumatta siitä onko asiakkaan toimijuuden tunto heikko tai vahva, menetelmät tukevat hänen toimijuuden tuntoa. Toimijuuden tunto saattoi

olla samalla ihmisellä erilainen riippuen haaveesta. Ainoastaan silloin, jos asiakkaan toimijuuden tunto oli erittäin vahva ja TOIMI-menetelmän kautta kävi ilmi, ettei se ollut aivan realistinen, TOIMI-menetelmä ei tukenut asiakkaan toimijuuden tuntoa. Toisaalta se ei myöskään onnistunut sitä lannistamaan. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu puolestaan asetti asiakkaan oman elämänsuunnittelunsa keskiöön ja se lisäsi asiakkaan itse-tuntemusta.

Jos menetelmiä tarkastellaan toimijuuden modaliteettien näkökulmasta, TOIMI-menetelmä tekee näkyväksi osaamisen, kykenemisen, täytymisen ja tuntemisen modaliteetit. YKS puolestaan tekee näkyväksi voimisen, tuntemisen ja haluamisen modaliteetit. Aineiston perusteella TOIMI-menetelmällä saatiin näkyväksi asiakkaan toimintakykyä, joka toimijuuden teoriassa eritellään osaamisen, kykenemisen, täytymisen ja tuntemisen osa-alueisiin. Yksilökohtainen elämänsuunnittelu, tarkemmin ottaen sen aloittaminen, teki näkyväksi toimijuuden modaliteetteja, jotka keskittyvät voimiseen, tuntemiseen ja haluamiseen, eli kokemuksiin haaveen saavuttamisesta. (Kuvio 13.)

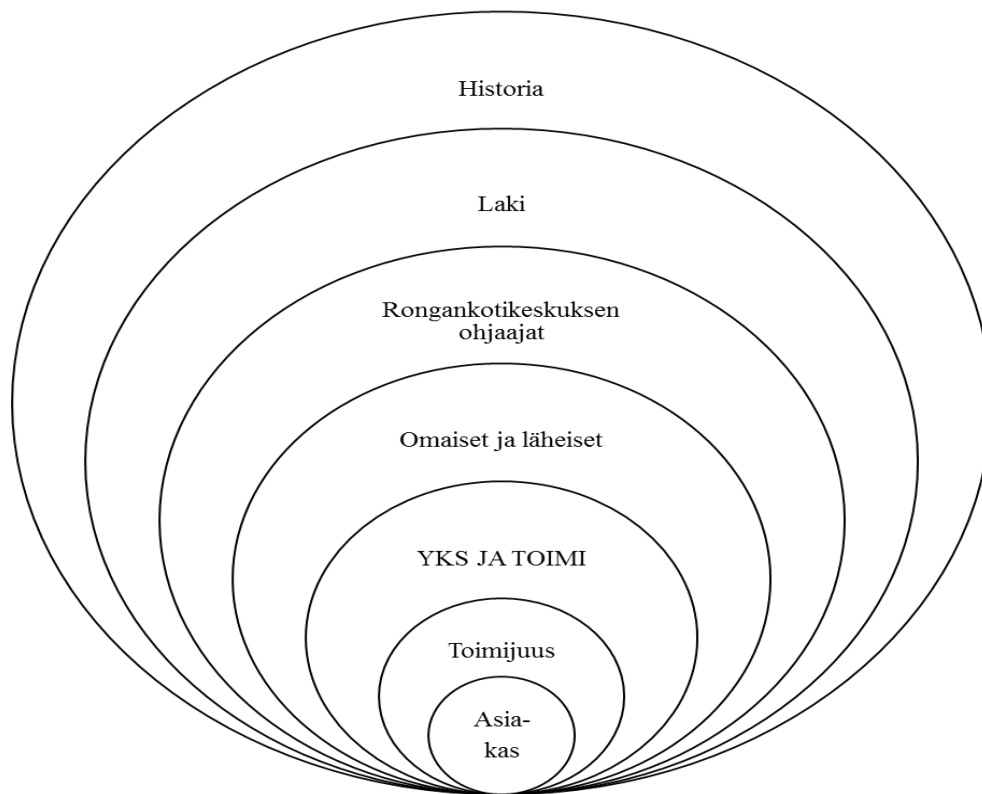
KUVIO 13. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu ja TOIMI-menetelmä suhteessa toimijuuden modaliteetteihin

Jyrkämän (2008, 192) mukaan ympäristön rakenteet rajoittavat ja määräävät ihmisen toimintaa, mutta samalla ne myös ohjaavat ja mahdollistavat sitä. Rongankotikeskus edustaa asiakkailleen ympäristön rakenteita ja ohjaajan rooli on kaksijakoinen. Ohjaaja sekä mahdollistaa että rajoittaa asiakkaan toimintaa. TOIMI-menetelmä tekee näkyväksi asiakkaan toimintakyvyn ja näin vahvistaa ja tukee asiakkaan toimijuutta. TOIMI-menetelmä tekee näkyväksi myös toimintakyvyn puutteet, jolloin menetelmä saattaa tukea ohjaajan roolia toimintaa rajoittavana henkilönä. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu asettaa asiakkaan oman elämänsuunnittelunsa keskiöön ja lisää hänen itsetuntemustaan.

Archerin kritiikki kohdistuu Giddensin esittämän toimijuuden teorian aikakäsitteen huomiotta jättämiseen. Giddens määrittelee toimijuuden ympäristön ja toimijan välisenä suhteena, mutta Archerin mukaan toimijuuteen vaikuttavat myös menneiden sukupolvien toimintamallit, jotka vaikuttavat edelleen nykyajan ihmisten toimijuuteen. (Jyrkämä 2008, 191.) Kehitysvammaisten ihmisten asema yhteiskunnassa on muuttunut lyhyen ajan sisällä paljon. Myös heille läheiset ihmiset ovat saattaneet tottua erilaiseen tapaan toimia. Kokonaishoidon mallissa kehitysvammaiset ihmiset olivat hoidon kohteena, nykyään painotetaan heidän asemaansa itsenäisinä kansalaisina. Tämä muutos on läsnä myös Rongankotikeskuksen asiakkaiden elämässä ja ohjaajien tavassa tehdä työtä ja se vaikuttaa myös heidän toimijuuteensa (kuviot 14).

Toimintakulttuurin muutos näkyy tällä hetkellä myös lainsäädännön muutoksessa. Lakiesityksessä, joka koskee myös kehitysvammaisia ihmisiä, korostetaan potilaan ja asiakkaan oikeutta itsemääräämiseen (Stubb & Huovinen 2014). Näin voidaan nähdä, että myös muuttuva lainsäädäntö osaltaan tukee kehitysvammaisen henkilön mahdollisuutta ottaa rooli oman elämänsä keskiössä aktiivisena toimijana (kuviot 14).

Aineiston perusteella menetelmät tukevat niiden henkilöiden toimijuuden tuntoa, jotka osallistuivat tämän työn aineiston keruuprosessiin. Nämä tulokset ovat keskeisiä pohdittaessa menetelmien merkitystä ohjaajan perustehtävän kannalta. Ohjaajan perustehtävä on asiakkaan tukeminen omannäköiseen elämään. Perusedellytyksenä tälle on ohjaajan ja asiakkaan hyvä vuorovaikutus ja asiakkaan tunteminen, joihin sekä TOIMI-menetelmä että yksilökeskeinen elämänsuunnittelu tähtäävät (kuviot 14).

KUVIO 14. Asiakkaan toimijuuden osatekijät

Usein asiakas tarvitsee ohjaajan tukea, jotta omannäköisen elämän eläminen onnistuisi. Tuki saattaa alkaa jo siitä, että kehitysvammaisen henkilö harjoittelee oman haaveen keksimistä ja oman mielipiteen sanomista. TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu mahdollistaisivat ohjaajan perustehtävän toteuttamisen TOIMI-menetelmän toimiessa työkaluna ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun työtapana.

6.2 TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu osaksi arjen toimintaa

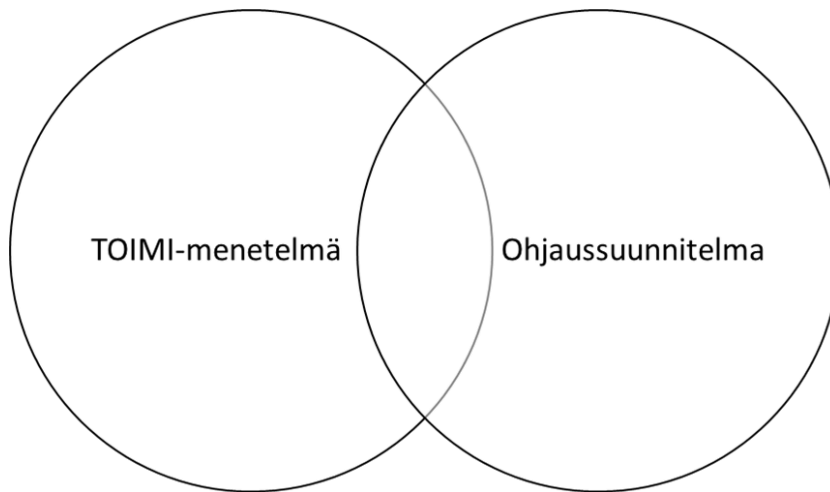
Mikäli Rongankotikeskus ottaa tavoitteeksi lanseerata sekä TOIMI-menetelmän että yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttöön kaikissa asumisyksiköissä, on syytä pohdita sitä, miten se toteutettaisiin. Asumisyksiköittäin menetelmien käyttö osoittautui erilaiseksi ja vaati ohjaajilta eri asioita. Tuetussa asumisessa asiakkaan kanssa vietetty aika

on aina henkilökohtaista aikaa kun taas ohjatussa ja autetussa asumisessa asiakkaat joutuvat jakamaan ohjaajan huomion ja näin myös ajankäytön organisointi on erilaista. Esimiehen rooli on avainasemassa menetelmien saamisessa osaksi yksikön omaa toimintakulttuuria.

Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttöönotto voidaan katsoa päätetyksi silloin, kun Kehitysvammaliitolta tilattiin iso koulutuskokonaisuus Rongankotikeskukseen. Kustannuksissa kyseinen koulutus on merkittävä erä, kun otetaan huomioon sekä koulutuksen kustannukset että työntekijöiden koulutukseen käyttämät työtunnit. Jälkikäteen hankittava YKS-materiaali tai kaikille tilattavat TOIMI-vihot eivät ole rahallisesti yhtä suuri menoerä kuin koulutuskokonaisuus. YKS-koulutus ei siis näytä olevan kokeilu, jonka jälkeen Rongankotikeskus voisi jatkaa työskentelyä entiseen tapaan, vaan sen tarkoituksena on aikaansaada muutosta. TOIMI-koulutus puolestaan oli tämän opinnäytetyön myötä YKS-kokonaisuuteen tilattu lisä, jonka tarpeellisuutta tämän työn kautta arvioidaan.

Haastatteluissa ohjaajien näkemys TOIMI-menetelmästä työkaluna ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta työtapana on mielestäni olennainen. Uuden työkalun käyttöönotto ei ole yhtä vaivalloista kuin kokonaan uuden ajattelumallin omaksuminen. Kenties siksi aineistossa TOIMI-menetelmä sai yllättävän positiivisen vastaanoton. Menetelmää voitaisiin käyttää ohjaajien työkaluna esimerkiksi vuosittain Rongankotikeskuksen oman ohjaussuunnitelman päivittämisen yhteydessä. Ohjaussuunnitelman tarkoituksena on selvittää asiakkaan perustiedot ja kartoittaa ohjaajille hyödyllistä tietoa asiakkaasta, kuten esimerkiksi läheisten ihmisten tiedot, arkirutiinit, työ- tai päivätoiminta ja sairaudet. Lisäksi ohjaussuunnitelmassa on tilaa henkilön vapaamuotoiselle esittelylle.

TOIMI-menetelmä ja ohjaussuunnitelma käsittelevät osittain samoja asioita (Kuvio 15). Esimerkiksi TOIMI-menetelmässä samoin kuin Rongankotikeskuksen ohjaussuunnitelmassa kartoitetaan asiakkaan opiskelu- ja työhistoriaa, tietoja asumisesta ja menetelmän loppuosassa kartoitetaan asiakkaan terveystietoja. (Seppälä & Sundin 2011, 10-13 ja 32-33.) Lienee turhaa kartoittaa samoja asioita kahteen kertaan, joten joko ohjaussuunnitelmalomakkeen muokkauksella tai TOIMI-vihon osittaisella täyttämällä välttyttäisiin päällekkäisyydeltä.

KUVIO 15. TOIMI-menetelmän ja ohjaussuunnitelman sisällön päällekkäisyys

Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttaminen koko organisaation tasolla tapahtuu riittävän koulutuksen avulla. Haastattelujen pohjalta YKS koettiin ”eepisenä” ja ”isona kokonaisuutena”, jonka käytäntöön panoa hieman pelättiin. Asiakkaat puolestaan olivat yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta innoissaan. On kuitenkin huomioitava, että haastattelujen perusteella on saatu käsitys vasta YKS-koulutuksen alkutaipaleelta.

Konkreettisesti yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttöönotto vaatii yhteistä tahtotilaa ja ymmärrystä siitä, miksi sitä tehdään. Asenneilmapiirin muutos vaatii aikaa ja määrätietoista työskentelyä esimiestasolla. Yhteiset tiimipalaverit asumisyksiköissä ovat hyvä ympäristö keskustella menetelmästä ja sopia työyhteisön yhteisistä tavoitteista ja vastuunjaosta. Esimiehen vastuulla on toiminnan liikkeelle pano, aikatauluttaminen ja seuranta, mutta kaikki asumisyksikön työntekijät ovat vastuussa menetelmän toteuttamisesta. Aukkaiden innostuksesta yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttaminen ei ainakaan jää kiinni.

Raunetvuo (2014b) listaa kuusi askelta, joiden avulla YKS muuttuu konkreettiseksi toiminnaksi:

- ”1. Etsi aktiivisesti ihmisen vahvuuksia ja kykyjä.
2. Mieti, miten ihminen voi käyttää kykyjään ja vahvuuksiaan arjessaan.
3. Etsi uusia keinoja.
4. Luo ilmapiiri, jossa uskaltaa kokeilla ja jossa ei pelätä epäonnistumista.

5. Aseta konkreettisia tavoitteita.
6. Seuraa tavoitteiden toteutumista.”

Näitä askelia voidaan käyttää hyväksi ohjaaja-asiakassuhteessa YKS-työskentelyssä ja myös lähiesimiehen ohjenuorana hänen ryhtyessä ajamaan YKS-työskentelyä omassa yksikössään. Käytännössä TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttöön ottaminen tarkoittaa konkreettisia toimia sekä muutosjohtamisen taitoja. Konkreettiset asiat ovat tarvittavan materiaalin hankkiminen ja työskentelyn mahdollistava työvuorojen suunnittelu. Suurempi merkitys on kuitenkin henkisellä pääomalla, joka tulisi valjastaa menetelmien toteuttamiseen.

YKS-ajattelun toteuttaminen asumisyksiköissä voisi onnistua YKS-tuokioiden muodossa. YKS-tuokio voisi olla ryhmäkodin yhteinen hetki, jossa vastuuohjaaja ja mahdollisesti koulutukseen osallistunut asiakas kertovat YKS-työskentelystä muille asukkaille ja toteuttavat yksilökeskeistä elämänsuunnittelua askel askeleelta. Näin koulutusta voitaisiin jalkauttaa asumisyksikköön laajemmin, koska jokaisesta yksiköstä vain kaksi ohjaajaa ja yksi asiakas ovat osallistuneet Kehitysvammaliiton järjestämään YKS-koulutukseen. YKS-tuokiot voitaisiin sopia ennalta esimerkiksi puoleksi vuodeksi eteenpäin, jolloin työvuorojen suunnittelusta vastaava henkilö voisi huomioida ne etukäteen. YKS-tuokioissa käsiteltäisiin samoja asioita kuin YKS-koulutuksessa. Tällainen ryhmämuotoinen YKS-työskentelyn aloitus voisi olla myös ajankäytöllisesti taloudellisin ratkaisu esimerkiksi autetussa ohjatussa asumisessa (Taulukko 9).

Tuetun asumisen osalta YKS-työskentely olisi henkilökohtaista työskentelyä yhdessä asiakkaan kanssa. Asiakkaan kanssa voitaisiin ennalta sopia käynnit, joilla tehdään yksilökeskeistä elämänsuunnittelua. Nämä käynnit voisivat olla esimerkiksi joka kuukauden ensimmäinen käynti tai YKS-työskentely voisi olla myös pieni osa jokaista tukitapaamista (Taulukko 9). Haasteena jälkimmäisessä mallissa on ohjaajan vaihtuminen. Tämä tarkoittaa sitä, että Tuetussa asumisessa sama ohjaaja ei tapaa viikoittain samoja asiakkaita. Näin ollen sovittu YKS-viikko voisi olla parempi ratkaisu Tuetussa asumisessa, jollei ohjaajajärjestelmää muuteta alueelliseksi. Tällöin sama ohjaaja tapaisi aina samoja asiakkaita.

Järjestelyt ovat yksiköiden itse päätettävissä ja edellä mainitsemani YKS-tuokiot tai YKS-viikot ovat vain ehdotus mahdollisista tavoista toteuttaa YKS-työskentelyä eri

yksiköissä. On mahdollista, että autetun asumisen yksiköissä YKS-tuokio ei vastaa tarpeeseen, jos asukkaat tarvitsevat enemmän henkilökohtaista ohjausta. Tällöin voitaisiin kokeilla työvuorosuunnittelussa erityisesti huomioituja omaohjaajan ja asiakkaan yhteisiä hetkiä esimerkiksi asiakkaan kotipäivänä, jolloin olisi mahdollista toteuttaa yksilökeskeistä elämänsuunnittelua (Taulukko 9).

TAULUKKO 9. Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttaminen Rongankotikeskuksen asumisyksiköissä

YKS Rongankotikeskuksen eri asumisyksiköissä		
Autettu asuminen	Ohjattu asuminen	Tuettu asuminen
<ul style="list-style-type: none"> • Yksikön omat YKS-tuokiot • Omaohjaajan ja asiakkaan välinen yhteinen aika • OIVA-menetelmän mahdollinen hyödyntäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Yksikön omat YKS-tuokiot • YKS arjessa 	<ul style="list-style-type: none"> • Henkilökohtainen aika omaohjaajan kanssa kuukausittain
<p>➔ Asukkaan ideoihin tartutaan ja niitä ryhdytään pienin askelin edistämään</p>		

YKS on asenne. Jos yksikön kaikilla ohjaajilla on yksilökeskeisen elämänsuunnittelun mukainen asenne eli tahtotila edistää asiakkaan omia elämän tavoitteita, yksilökeskeinen elämänsuunnittelu muuttuu osaksi arjen askareita. Sitä varten ei tarvita hienoja kansioita tai välineitä. Asiakas saattaa kertoa asioistaan tavallisessa ruokapöytäkeskustelussa tai kauppareissulla. Usein parhaat keskustelut syntyvät saunan lauteilla tai matkalla – jossain tavallisesta arjesta poikkeavassa tilanteessa. Asiakkaalla voisi olla aina pieni YKS-vihko mukana, johon ideoita ja ajatuksia kirjataan sitä mukaa kun niitä tulee. Tärkeintä on, että ideoihin tartutaan, etteivät ne jää vihkoon pelkäksi kirjoitukseksi.

7 POHDINTA

7.1 Kehitysvammaisen henkilön asema yhteiskunnassa

TOIMI-menetelmän toinen kehittäjä Seppälä (2013) puhui luennolla mielestäni kauniisti aikakausien vaikutuksesta toimintakulttuurin muutokseen. Muutokselle tulee Seppälän mukaan tilaa, kun edellinen vaihe on toteutettu hyvin. Historian kuluessa hoitajat ovat tehneet parhaansa kehitysvammaisten ihmisten hyväksi. 1950-luvulla oli vallalla kokonahoidon malli, jossa laitoksessa hoidettiin kehitysvammaisia potilaita. Hoidon päätavoite oli perustarpeista huolehtiminen ja kontrolli. Tästä siirryttiin 1990-luvulla kuntouttavaan malliin, jossa kehitysvammaisen henkilön rooli muuttui potilaan roolista asiakkaan rooliin. Hoidon ja ohjauksen tavoitteena oli henkilön käyttäytymisen muutos kuntouttavain keinoin. Nyt käsillä oleva muutos johdattaa kehitysvammaisen henkilön asiakkaan roolista kansalaisen rooliin, jolloin muutoksen tulisi tapahtua ympäristössä. Kansalaisen roolissa kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeus korostuu. (Seppälä 2013.)

Tämän perusteella voi ajatella, että Rongankotikeskuksessa on koettu kokonahoidon mallista irtautuminen silloin, kun Rongankoti perustettiin 1970-luvulla vaihtoehtona laitoshoidolle. Tuolloin toiminnan lähtökohtana oli yhteisöllisyys ja tasa-arvo. (Puranen 2010, 17.) Niistä ajoista on kuljettu pitkä tie ja matkan varrella kehitysvammaiset ihmiset muuttuivat kuntoutujiksi. Nyt lainsäädännön uudistuessa olemme uuden muutoksen kynnyksellä, kun asiakkaan rooli on kansalaisen rooli ja ohjaajan rooli on tukea häntä itsenäiseen ja omannäköiseen elämään.

Muutoksessa on myös kehitysvammaisten ihmisten asuminen. Valtioneuvosto teki vuonna 2010 periaatepäätöksen kehitysvammaisten laitosasumisen purkamiseksi. Vuoteen 2015 mennessä Suomeen rakennetaan 3600 asuntoa laitoshoidosta ja lapsuudenkodeista muuttaville kehitysvammaisille. (Väärälä 2012, 49.) Laitosasuminen kuulostaa kokonahoidon jäänteeltä, mutta samalla herää kysymys siitä, miten koko elämänsä laitoksessa asunut ihminen onnistuu ottamaan roolin oman elämänsä toimijana? Tässä Archerin (2000) kritiikki toimijuuden ajallisesta perspektiivistä osuu asian ytimeen. Aikakausilla on merkitystä kehitysvammaisten ihmisten asuinympäristöön ja muutos on viime vuosikymmeninä ollut huimaa.

Tämä muutos voi olla suuri joillekin asiakkaille, työntekijöille tai omaisille. Asiakkaat eivät ehkä ole tottuneet ottamaan roolia oman elämänsä keskiössä päätöksen tekijänä, eivätkä kaikki omaiset ole tottuneet näkemään kehitysvammaista läheistään itsenäisenä omista asioistaan päättävänä kansalaisena. Voi olla, että myös joidenkin ohjaajien mielestä ajattelutavan muutos on suuri ja sen sulattelu voi viedä aikaa.

7.2 Eettisyys ja luotettavuus

Seuraavaksi tarkastelen laajasti tämän opinnäytetyön osalta aineiston keruun, aineiston analyysin ja tulosten kannalta tärkeitä tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tavoitteeni on kirjoittaa auki tämän työn varsinaisen tekstin taakse kätkeytyviä rakenteita ja näin valottaa sitä, miten tämä työ syntyi.

Tämän opinnäytetyön aineiston hankintaan valikoitui motivoituneita asiakkaita ja ohjaajia, koska osallistuminen aineiston tuottamiseen oli vapaaehtoista. Näiden kuuden parihaastattelun perusteella ei siis voida yleistää koko Rongankotikeskusta kattavaa näkemystä menetelmistä. Toisaalta haastatellut ohjaajat pohtivat myös kollegoidensa mahdollista suhtautumista menetelmiin ja näin valaisivat yksikön kantaa laajemmin. On syytä pohtia myös sitä, kuinka paljon ohjaajat puhuivat positiiviseen sävyyn tutkittavista menetelmistä vain siksi, koska ajattelivat minun tutkijana sitä odottavan. Haastatteluissa kysyttiin kuitenkin tasapuolisesti myös menetelmien käytön negatiivisista puolista ja myös ne tulivat työssä esille.

Olin yllättynyt TOIMI-menetelmän saamasta suosiosta ja samalla hämmentynyt yksilökeskeisen elämänsuunnittelun saamasta vaisummasta vastaanotosta. Menetelmien saaman palautteen voi selittää se, että TOIMI-menetelmä nähtiin työvälineenä ja näin ollen pienenä tekijänä arjen työssä. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu nähtiin sen sijaan suurena ja vielä epätarkasti hahmottuvana kokonaisuutena, joka saattaa muuttaa koko työskentelytavan. Tällainen suurempi muutos saa luonnollisesti hieman varautuneemman vastaanoton.

Menetelmien valikoituminen tähän työhön tapahtui yksilökeskeisen elämänsuunnittelun osalta Rongankotikeskuksen toimesta ja TOIMI-menetelmän osalta tässä työssä aikaisemmin esitetyn suppean kirjallisuuskatsauksen tuloksena. Kirjallisuuskatsauksessa

kartoitin erilaisia toimintakyvyn arvioinnin ja kuvaamisen menetelmiä. Sekä TOIMI-menetelmän että yksilökeskeisen elämänsuunnittelun koulutus on Kehitysvammaliiton järjestämää. Kehitysvammaliitolla ei kuitenkaan ole ollut tässä opinnäytetyössä roolia tutkimuksen tilaajana.

Opinnäytetyön aiheesta, tarkoituksesta ja tavoitteesta tiedottaminen alkoi tutkimusluvan haulla. Hain tutkimuslupa Tampereen Kaupunkilähetys ry:n johtajalta ja se myönnettiin hakemuksen mukaisena. Sen jälkeen ryhdyin etsimään tutkimusaineistoa varten asiakkaita ja ohjaajia. Heitä varten kirjoitin tiedotteen (Liite 1). Kirjoitin myös selkotiedotteen asiakkaita varten (Liite 2) perehdyttyäni selkokielen kirjoittamisen perusteisiin. Näin halusin varmistaa, että asiakkaat varmasti ymmärsivät mihin olivat ryhtymässä.

Eskola ja Suoranta (1998, 56-57) korostavat tutkimukseen osallistuvien ihmisten yksityisyyden suojaa ja anonyymiteettiä. Asiakkaiden ja ohjaajien henkilöllisyys ei käy ilmi opinnäytetyön raportista, koska haastateltavat on muutettu koodeiksi, joissa kirjain merkitsee haastateltavan roolia ja numero kirjaimen perässä yksikköä. Tämän työn aineistonkeruuseen osallistuneet ohjaajat ja asiakkaat ilmoittivat osallistumisestaan kirjallisesti (Liite 3) (vrt. Eskola & Suoranta 1998, 57).

Kehitysvammaiset ihmiset ovat kiinnostavia ja herkkiä persoonia. Vuorovaikutus ja kommunikointi saattaa joskus tuottaa vaikeuksia ja tutkimuksellinen asetelma luoda jännitettä. Perehdyin epäsymmetriseen vuorovaikutukseen (Leskelä & Lindholm 2012), jotta saisin haastattelutilanteista mahdollisimman paljon irti. Haastattelutilanteet olivat mielestäni onnistuneita, koska saimme keskustella rauhassa esimerkiksi asiakkaan omassa huoneessa. Ohjaajat olivat myös varanneet riittävästi aikaa haastattelulle, joten turhilta keskeytyksiltä vältyttiin ja tilanne oli kiireetön. Parihaastattelussa ohjaaja oli asiakkaan turvana, vaikka usealle haastattelemalleni asiakkaalle minä olin Rongankotikeskuksen työntekijänä entuudestaan tuttu. Ohjaaja ja asiakas olivat haastatteluissa tasavertaisia keskustelukumppaneita minuun nähden, koska molempien lausumat mielipiteet olivat minulle arvokkaita. Jouduin kuitenkin usein hieman johdattelemaan kysymyksiä ja muotoilemaan niitä monella eri tavalla ennen kun sain asiakkaalta vastauksen.

Saamani tiedon luotettavuus on arvioitava ammattiosaamiseni ja ymmärrykseni valossa. Suoranaisen valehtelun uskoakseni vältimme haastattelutilanteissa ohjaajan läsnäolon avulla, mutta on mahdollista, että asiakkaat ja myös ohjaajat vastasivat liioitellun posi-

tiivisesti kysymyksiini menetelmistä, koska ajattelivat minun odottavan positiivista vastausta. Kaikkien asiakkaiden mielestä menetelmät olivat ”kivoja”, mutta jatkokysymyksilläkään harvoin sain vastaukselle lisää syvyyttä. Hain syventäviä merkityksiä aineiston muista osista, joista saattoi käydä yllättäen ilmi se asia, johon haastattelun aikaisemmassa kohdassa olisin halunnut vastauksen.

Aineisto analysoitiin käyttäen aineistolähtöistä ja teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Analyysi oli monivaiheinen prosessi ja erityisesti tulkintaa asiakkaan toimijuuden roolista suhteessa TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttöön on katsottava kriittisesti. Aineiston perusteella tein johtopäätöksen kunkin asiakkaan toimijuuden tunnosta päättelemällä minkälaisiksi he kokivat haaveen toteuttamismahdollisuudet. Asiakkaat eivät kuitenkaan itse arvioineet menetelmien merkitystä, vaan käytin analyysissä ohjaajan näkemystä siitä, millainen merkitys menetelmillä on suhteessa asiakkaaseen. Vaikka aineiston analyysiprosessi on esitetty läpinäkyvästi ja kaikki vaiheet on kuvattu, tarvittaisiin lisää tietoa siitä, miten nämä menetelmät tukevat kehitysvammaisten ihmisten toimijuutta, ennen kun asiasta voitaisiin vetää suurempia johtopäätöksiä. Tämän työn tulosten valossa näyttää siltä, että menetelmät tukevat toimijuutta, mutta koska kyseessä oli laadullinen tutkimus, tulosta ei voida yleistää.

Aineiston keruun kannalta oli valitettavaa, että yksilökeskeisen elämänsuunnittelun koulutusta ei ehtinyt olla kuin kaksi kokoontumiskertaa ennen haastatteluja. Tämä on kuitenkin asia, johon en itse voinut vaikuttaa, vaan koulutuksen aloittamisajankohta riippui Kehitysvammaliiton kouluttajan ja Rongankotikeskuksen yhteen sovitettavista aikatauluista.

Haastattelujen päätteeksi kysyin asiakkailta ja ohjaajilta palautetta opinnäytetyöprosessista. Prosessi oli pitkä ja monivaiheinen. Siihen kuului kaksi eri koulutusta, josta toinen oli haastatteluvaiheessa kesken. Lisäksi prosessiin kuului paljon itsenäistä työskentelyä asettamani aikataulun mukaan. Jonkin verran myös muistuttelin ohjaajia sähköpostitse siitä, mitä seuraavaksi tulisi tehdä ja aikataulutin työskentelyä. Olin myös yhteydessä työvuorolistojen suunnittelijoihin, jotta he huomioisivat haastatteluajankohdan ja mahdollistaisivat itsenäisen työskentelyn ennen sitä.

Suurin osa oli suhtautunut prosessiin myötämielisesti, mutta kaksi ohjaajaa kokivat prosessin myös stressaavana. Ohjaajia stressasivat aikataulut. Yksi ohjaaja oli ilmoitettu

osallistumaan koulutuskokonaisuuteen ja samalla tämän opinnäytetyön aineiston tuottamiseen ilman että häneltä oli kysytty asiasta. Tämä ei ollut opinnäytetyön tekijän tarkoitus ja voi olla, että kyseisessä yksiköissä aikataulut ja pienen yksikön henkilöresurssit pakottivat vastaavan ohjaajan tekemään päätöksen koulutukseen osallistujasta nopeasti. Hieman sekavakin tämä prosessi oli erään ohjaajan mielestä ollut, koska paljon asiaa ja aikatauluja oli tullut yhdellä kertaa. Kuitenkin opinnäytetyön aineiston kartuttamiseen liittyneen prosessin jälkeen monet kokivat sen kokonaisuudessaan positiiviseksi. Koulutusten ja opinnäytetyön aihe oli ohjaajien sekä asiakkaiden mielestä kiinnostava.

Minulle tämä opinnäytetyöprosessi on ollut merkityksellinen. Kiinnostuin erityisesti toimijuuden teoriasta. Olen kokenut tämän opinnäytetyön tekemisen aikana ammatillisen toimijuuden tuntoni vahvistuvan. On ollut mielekästä tehdä tätä työtä tietäen, että sillä on merkitystä työpaikallani. On ollut myös tärkeää minulle itselleni kartoittaa laaja-alaisesti toimintakyvyn kuvaamisen menetelmiä ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun historiaa. Myös tutustuminen näiden ilmiöiden yhteiskunnalliseen rooliin puhumattakaan lainsäädäntöön liittyvien muutosten avaamisesta ovat laajentaneet näkemystäni.

Työskentelen asumispalveluissa lähiesimiehenä ja saan itse olla mukana toteuttamassa menetelmiä kenties ehdottamallani tavalla tulevaisuudessa. Olen toisin sanoen tehnyt tämän työn myös omaa kokemustani hyödyntäen ja omaa tulevaisuuttani ajatellen. Esimerkiksi käytännön tason ehdotukset TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamisesta lähtevät omista kokemuksistani, enkä tätä varten ole haastatellut ohjaajia. Nämä ehdotukseni ovat kuitenkin vain ajatuksia, joita Rongankotikeskuksessa voidaan kehittää joko yhdessä tai jokainen yksikkö erikseen, mikäli TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu otetaan siellä käyttöön.

7.3 Jatkotutkimusaiheita

Tämän opinnäytetyön aineiston analyysivaiheessa mieleeni tuli monia asioita, jotka rajautuivat opinnäytetyön ulkopuolelle. Tämän työn tuloksissa korostui ajan puute, jonka ohjaajat kokivat yksilökeskeisen elämänsuunnittelun esteenä. Otin tämän esille myös YKS-kulutuksessa, johon Raunetvuori (2014c) vastasi, että: ”Aikaa on.” Olisi näin ollen kiinnostavaa tutkia sitä, mihin Rongankotikeskuksen ohjaajien aika menee ja toisaalta

sitä, mihin sen pitäisi mennä. Olisi kiinnostavaa selvittää, kokevatko kaikki ohjaajat samoin.

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on lähtöisin Amerikasta ja Englannista, jossa on erilainen yhteiskuntarakente. Pohdin, onko Amerikassa tai Englannissa koettu ajankäyttö ongelmaaksi yksilökeskeisessä elämänsuunnittelussa ja miten maidemme yhteiskuntarakente ja historia ovat rakentuneet erilailla, jotta yksilökeskeinen ajattelu olisi lähtökohtaisesti erilaista maidemme välillä.

Asiakkaiden toimijuuden suhdetta TOIMI-menetelmään ja yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun voisi perustellusti tutkia enemmän. Kehitysvammaiset ihmiset ovat edelleen yhteiskunnan marginaalissa ja nämä marginaaliset ihmisryhmät ovat olleet toimijuustutkimuksen kohderyhmää (Jyrkämä 2008, 190). Lisäksi TOIMI-menetelmällä ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun osa-alueilla on lukuisia yhtymäkohtia. Pidemmillä aikavälillä näistä elementeistä voisi koota tutkimuksen, jossa selvitetäisiin menetelmien vaikuttavuutta kehitysvammaisten ihmisten toimijuuteen. Näin voitaisiin saada tuloksia myös siitä, onko yksilökeskeinen elämänsuunnittelu näyttöön perustuvaa käytäntöä (vrt. Taylor & Taylor 2013, 230).

Autetun asumisen osalta yksilökeskeisen elämänsuunnittelun haasteisiin on esitetty ratkaisua OIVA-työskentelystä, jossa yksikön vuorovaikutustilanteita videoidaan. Työntekijät analysoivat videokuvaa tarkoituksenaan selvittää asiakkaiden eleistä ja ilmeistä heidän viestintäänsä. OIVA-menetelmä soveltuu sellaisten ihmisten kommunikoinnin tukemiseen, joilla on erityisiä haasteita kommunikoinnissa ja jotka usein viestivät pienillä eleillä ja ilmeillä. OIVA-menetelmän soveltamista yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tukemiseen olisi perusteltua tutkia, koska se voisi tuoda lisää tietoa sellaisten ihmisten toiveista ja mieltymyksistä, joilla on merkittäviä kommunikoinnin haasteita.

Toimijuuden teoria antaa runsaasti näkökulmia toimijuuden tarkastelulle. Aineistoa analysoidessa mietin, mitä toimijuus tarkoittaa ohjaajan näkökulmasta. Pohdin sitä, miten ohjaajan toimijuuden tunto vaikuttaa hänen työskentelyynsä. Ohjaajan näkökulmasta toimijuuteen vaikuttavia asioita ovat työnantaja ja organisaation johtamiskäytännöt ohjaajan toimintaa mahdollistavina ja rajoittavina tekijöinä. Ohjaajan asenteella on myös vaikutusta hänen tapansa toimia kehitysvammaisten asiakkaidensa kanssa ja näin voisi

ajatella, että myös ohjaajan toimijuuden tunto on tärkeää työnteon ja tuloksellisuuden kannalta.

LÄHTEET

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Gordon, T. 2005. Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin, A. & Pyysiäinen, I. Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus Kirja. Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, 114-130.

Heikkinen, Hannu L. T., Kontinen, T. & Häkkinen, P. 2006. Toiminnan tutkimuksen suuntaukset. Teoksessa Heikkinen, Hannu L. T., Rovio, E & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon, toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 1. painos. Vantaa: Dark oy, 39-75.

Hilbernik, S.R. & Cardol, M. 2013. Agency in the twenty-first century: the emperor's new clothes. *Disability & Society*, 2013. Vol. 28, No. 4, 569-573.

Hintsala, S. & Rajaniemi, M. 2012. Yksilökeskeinen suunnittelu syntyi puolustamaan tavallista elämää – katsaus historiaan. Teoksessa Konola, K., Kukkanen, P & Tiihonen, P (toim.) Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. Kehitysvammaisten palvelusäätiö. Tampere: Paino Kopijyvä Oy, 31-44

Huhtinen, T. & Trygg, E. 2010. Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arviointi. Arviointivälineiden vertailu suhteessa ICF-luokitukseen. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saimaan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Jyrkämä, J. 2008. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehikseksi. *Gerontologia* 4/2008, 190-203.

Kaski, M. 2005. Vammaishuolto. Julkaistu 18.7.2005. Luettu 12.12.2013.
http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00059

Kaski, M. 2011. Tutkimus-, kuntoutus- ja palvelukeskuksia tarvitaan vielä – Paljon apua ja tukea tarvitsevien henkilöiden palvelut. Teoksessa Päivi Ripatti. Kehitysvammaisten asumien. THL. Unigrafia Oy – Ylipistopaino. 10-17.

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2012. 5., uudistettu painos. Kehitysvammaisuus. Sanoma Pro oy. Helsinki.

Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tärkeimmät lait. Luettu 15.10.2014.
<http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/tarkeimmat-lait/>

Kehitysvammaliitto. 2013. OIVA. Julkaistu 11.6.2013. Luettu 26.9.2014.
<http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/koulutus/oiva/>

Laine, K. 2013. Toimintakyvyn arviointi. Luettu 23.11.2013.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/vammaispalvelujen-kasikirja/tyovalineitat/arviointimenetelmia/toimintakyvyn-arviointi/>

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380.

Lehto-Lundén, T. 2012. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu kehitysvammaisten henkilöiden kokemana. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.

Leskelä, L. & Lindholm, C. 2012 Haavoittuva keskustelu. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Murto, L. 2013. Uuden itsemääräämislain mahdollisuuksista ja haasteista. Julkaistu joulukuussa 2013. Luettu 6.10.2014. <http://www.aspasaatio.fi/suuntaaja/suuntaaja-32013/uuden-itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4%C3%A4misoikeuslain-mahdollisuuksista-ja-haasteista>

Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-59

Mäkitalo, J. 2001. Toimintakyky ja toiminnan teoria. Teoksessa Talo, S. Toimintakyky – viitekehuksesta mittaamiseen ja arviointiin. KELA, 66-92.

Nicoll, T. & Flood, K. 2005. Self advocates leading person centred planning. Learning disability practice. Vol. 8 no 1 February 2005, 14-17.

Pietilä, I. 2010. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusu vuori & Nikander & Hyvärinen (toim.). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 212-241.

Piira, N. 2013. ”Tästä en suostu luopumaan” Omavoiman neuropsykiatrisen valmennuksen vaikutuksia asiakkaiden toimijuuteen. Tampereen ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.

Pitkänen, H. 2010. TOIMI-arviointimenetelmä asukassuunnitelmien laatimisen tukena kehitysvammaisten palvelukodissa. Toimintaterapian koulutusohjelma. Saimaan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Puranen, T. 2010. Rinnakkain. Ronganodin historiikki 1970–2009. Tampereen kaupunkilähetys ry.

Rahunen, M. 2012. Paljon apua tarvitsevan kehitysvammaisen henkilön toimintakykyä tukemassa. TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen suunnitelmatyön yhdistäminen Ahtialan toimintakeskuksessa. Sosiaali- ja terveysalan ylempi ammattikorkeakoulututkinto. Opinnäytetyö.

Raudasoja, A. 2006. Mitä autismin kirjon opiskelijat oppivat valmentavassa koulutuksessa? Opetussuunnitelman toteutuminen ja opiskelijoiden suoriutumistasot valmentavan koulutuksen kehittämisen lähtökohtina. Invalidisäätiö. Tieteellinen tutkimus ORTONin julkaisusarja. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.

- Raunetvuo, O. Kehitysvammaliiton kouluttaja. 2014a. Toimintakyvyn kuvaaminen kehitysvamma palveluissa. Luento. Koulutuspäivä 31.3.2014. Tampere.
- Raunetvuo, O. Kehitysvammaliiton kouluttaja. 2014b. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. Luento. Koulutuspäivä 29.4.2014. Tampere.
- Raunetvuo, O. Kehitysvammaliiton kouluttaja. 2014c. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. Luento. Koulutuspäivä 4.9.2014. Tampere.
- Raunio, A. 2013. ”Saa olla pitkin ja poikin, mennä sinne ja tänne” Toimijuus vanhemman muuttovalmennuksen jäsentäjänä. Tampereen ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Ylempi ammattikorkeakoulututkinto. Opinnäytetyö.
- Rongankotikeskus. 2013. Rongankotikeskus. Palvelut kehitysvammaisille. Luettu 12.1.2014. <http://tamperecitymission.fi/palvelutkehitysvammaisille/>
- Ryan, B. & Carey E. 2008. Introducing person-centered planning: a case study. Learning disability practice. Vol 11 no 9 November 2008, 12-19.
- Seppälä, H. & Sundin, M. 2011. TOIMI menetelmä psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen. Kehitysvammaliitto. Kouvola: Solver palvelut Oy.
- Seppälä, H. Kehitysvammaliiton tutkimus- ja kehittämiskeskuksen johtaja. 2013. Toimintakyvyn arviointi. Luento. 22.10.2013. Kehitysvammaliitto.
- Stubb, A. & Huovinen, S. 2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. 28.8.2014. Finlex.
- Sulkunen, P. 1990. Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Mäkelä K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 264-285.
- Taylor, J.E. & Taylor, J.A. 2013. Person-Centered Planning: Evidence-Based Practice, Challenges, and Potential for the 21st Century. Journal of Social Work on Disability & Rehabilitation. 23 Jul 2013.
- THL. 2013. Mitä on eriarvoisuus toimintakyvyssä. Luettu 23.11.2013. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kaventaja-fi/eriarvoisuus/toimintakyky
- Thompson, J. 2005. The Challenges of person centred planning. Learning disability practice. Vol 8 no 3 April 2005, 18-20.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10., uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.
- Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö. 2013. Miten työkykyä arvioidaan käytännössä – menetelmäkoulutukset (IMBA ja Melba). Julkaistu 10.4.2013. Luettu 10.1.2014. <http://www.vamlas.fi/miten-tyokyky-aarvioidaan-kaytannossa-menetelmakoulutus-imba-ja-melba/>
- Vernerinet.net. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. 2012. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. Päivitetty 28.9.2012. Luettu 6.4.2014.

<http://verneri.net/yleis/kehitysvamma-ala-ammattina/yksilokeskeinen-tyoote/yksilokeskeinen-elamansuunnittelu.html>

Vilkkä, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.

Väärälä, R. 2012. Laitoksista yksilölliseen asumiseen. Valtakunnallinen suunnitelma palvelujen kehittämiseksi lähiyhteisöön. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:5. Elektroninen aineisto. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM).

LIITTEET

1 (3)

Liite 1. Tiedote opinnäytetyöstä Rongankotikeskuksessa

Opiskelen Tampereen ammattikorkeakoulussa sosionomin (YAMK) tutkintoa. Teen laadulliseen aineistoon perustuvan opinnäytetyöni Rongankotikeskukseen vuoden 2014 aikana. Tällä tiedotteella haluan kertoa teille siitä. Samalla haluan innostaa asiakkaita ja ohjaajia osallistumaan opinnäytteeni aineiston keräämiseen. Alla selvitän hieman tarkemmin opinnäytteeni keskeisiä käsitteitä ja tutkimuksen kulkua.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tutkia Rongankotikeskuksen asiakkaiden toimijuuden tunnon vahvistamista. Työni ideana on selvittää TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käytön vaikutuksia asiakkaidemme toimijuuden tuntoon. Tutkimuskysymykseni ovat: 1. Miten TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käyttö lisäävät Rongankotikeskuksen asiakkaiden toimijuuden tuntoa? 2. Miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu soveltuvat yhteiskäyttöön Rongankotikeskuksessa?

Kerään tutkimusaineiston Rongankotikeskuksen asumisyksiköistä. Toivoisin osallistujia (asiakas- ohjaajapareja) kaikista asumismuodoista (tuettu, ohjattu ja autettu asuminen) yhteensä kuusi kappaletta. Liitteenä on ilmoittautumislomake, jolla voi ilmoittautua mukaan tutkimuksen.

Prosessi etenee siten, että ensin asiakas täyttää yhdessä ohjaajansa kanssa kyselylomakkeen. Sen jälkeen asiakas ja ohjaaja käyvät yhdessä läpi TOIMI-menetelmällä asiakkaan toimintakykyä. Sitten asiakkaan kanssa suunnitellaan hänen elämäänsä yksilökeskeisen elämänsuunnittelun keinoin. Lopuksi haastattelen asiakas- ohjaajapareja. Haastattelun pohjana käytän alussa täyttämäänne kyselylomaketta.

TOIMI-menetelmän läpikäymiseen voi varata aikaa 2-4 tuntia, tai täydentää menetelmää pikkuhiljaa esim. muutaman viikon ajan yhdessä asiakkaan kanssa. TOIMI luo pohjan yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toteuttamiselle, jonka tarkoituksena on karottaa asiakkaan haaveita ja toiveita.

Ohjaajan rooli on menetelmien toteuttamisessa keskeinen. On tärkeää, että tutkimukseen osallistuvat henkilöt ovat motivoituneita ja asennoituvat yhteistyöhön positiivisesti.

Ohjaajat saavat koulutusta sekä TOIMI-menetelmän että yksilökeskeiseen elämänsuunnittelun toteuttamiseen. Asiakkaat saavat koulutusta yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tekemiseen Rongankotikeskuksen järjestämässä ohjaajien ja asiakkaiden yhteisessä koulutuksessa. **Näihin koulutuksiin osallistuminen on edellytyksenä tutkimukseen osallistumiselle.**

Pyydän ilmoittamaan asiakas-ohjaaja -parit minulle **31.3.2014** mennessä. Ohessa on myös asiakasta varten selkotiedote. Lisäksi on lupalomake, jonka pyydän täyttämään ja toimittamaan minulle. Lisäkysymyksiä tulee varmasti, joten ottakaa minuun puhelimella tai sähköpostilla yhteyttä.

Henna Hellqvist

henna.hellqvist@soc.tamk.fi

puh. 040-5548099

Mitä on toimijuus?

Toimijuus tarkoittaa sitä, että henkilön toiminta on tavoitteellista, valintoihin perustuvaa ja merkityksiä sisältävää. Toimijat harkitsevat ja arvioivat tilannettaan pikemminkin kuin tekevät ratkaisunsa refleksinomaisesti. Toimijuus on yksilön ja häntä ympäröivien rakenteiden välinen toiminnallinen suhde. Rakenteet mahdollistavat ja rajoittavat toimintaa.

(Jyrkämä 2008, 192.)

Mikä on TOIMI-menetelmä?

TOIMI on Kehitysvammaliiton v. 2010 kehittämä toimintakyvyn kuvaamiseen tarkoitettu 16-kohtainen menetelmä. TOIMI-menetelmällä henkilö voi arvioida itse omaa toimintakykyään yhdessä lähi-ihmistensä kanssa. Toimintakyky koostuu kolmesta osasta: 1) henkilön elämäntilanteesta ja elinolosuhteista, 2) psykososiaalisesta selviytymisestä asuin- ja toimintaympäristössä ja 3) perustiedoista henkilön psyykkisestä ja fyysisestä terveydentilasta sekä henkilön omasta arviosta koskien hyvinvointiaan.

(Seppälä & Sundin 2011.)

Mitä on yksilökeskeinen elämänsuunnittelu?

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on lähtöisin 1970-luvun Yhdysvalloista, josta se on 1990-luvulla levinnyt Iso-Britannian kautta Suomeen. Se on joukko erilaisia lähestymistapoja ja tekniikoita, joiden avulla henkilö voi suunnitella elämänsä yhdessä perheensä tai ammattilaisten kanssa. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on enemmän kuin jokin tietty työväline. Se on ajattelu- ja toimintatapa, jonka tavoitteena on muuttaa järjestelmäkeskeisiä työskentelytapoja yksilökeskeisiksi.

(Hintsala & Rajaniemi 2011, 31.)

Lähteet:

Hintsala, S. & Rajaniemi, M. 2012. Yksilökeskeinen suunnittelu syntyi puolustamaan tavallista elämää – katsaus historiaan. Teoksessa Konola, K., Kukkanen, P & Tiihonen, P (toim.) Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. Kehitysvammaisten palvelusäätiö. Tampere: Paino Kopijyvä Oy, 31-44

Jyrkämä, J. 2008. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. Gerontologia 4/2008, 190-203.

Seppälä, H. & Sundin, M. 2011. TOIMI menetelmä psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen. Kehitysvammaliitto. Kouvola: Solver palvelut Oy.

1(3)

24.2.2014

Hei!

Olen Henna Hellqvist.

Työskentelen Rongankotikeskuksessa

Tuetussa asumisessa.

Käyn samalla myös koulua.

Teen tutkimusta koulua varten.

Jos haluat,

voit osallistua tutkimuksen tekemiseen.

Mikä on tutkimuksen aihe?

Tutkimuksen aiheena on

sinun **toimijuutesi** muutokset.

Toimijuus tarkoittaa sitä,

että ihminen tekee sellaisia asioita

joita hän itse on valinnut.

Toimijuus tarkoittaa esimerkiksi sitä,
että ihminen päättää soittaa kaverille,
koska haluaa nähdä hänet.

Jos ihmisen toimijuus on heikkoa
hän ei soita kaverille
vaikka tuntee olevansa yksinäinen.

Mitä tutkimuksessa tehdään?

Aluksi saat vastata kysymyspaperiin
yhdessä ohjaajasi kanssa.

Seuraavaksi saat kuvailla taitoja,
joita tarvitset arkena,
vihkoon jonka nimi on TOIMI.
Voit tehdä tämän
yhdessä ohjaajasi kanssa.

Sen jälkeen saat suunnitella elämääsi
yhdessä ohjaajasi kanssa.

Voitte mieltä sinun unelmia ja taitoja.

Tämän vaiheen nimi on
Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu.

Lopuksi minä haastattelen
sinua ja ohjaajaasi.

Kysyn miten TOIMI-vihon täyttäminen
ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu
on sujunut.

Kysyn myös kysymyksiä toimijuudesta.

Haastattelu nauhoitetaan nauhurille.
Kukaan ei voi tunnistaa sinua
valmiista tutkimuksesta.

Jos haluat osallistua tutkimukseen
kerro siitä ohjaajallesi.

Terveisin,

Henna Hellqvist

puhelin: 040 5548099

sähköposti: henna.hellqvist@soc.tamk.fi

Liite 3. Ilmoitus halusta osallistua tutkimukseen

Ilmoitus halusta osallistua tutkimukseen

Palautetaan 31.3.2014 mennessä Henna Hellqvistille

Tällä ilmoituksella kerron halukkuuteni osallistua opinnäytetyön tutkimusaineiston keräämiseen yhdessä ohjaajani kanssa. Tutkimusaineisto kerätään haastattelemalla. Opinnäytetyön työnimi on: ”Kehitysvammaisten ihmisten toimijuuden tunnon vahvistaminen Rongankotikeskuksessa” ja sen tekijä on Henna Hellqvist.

Olen lukenut tiedotteen koskien opinnäytetyötä ja ymmärrän tiedotteen sisällön. Tiedän myös, että osallistuminen on vapaaehtoista, eikä henkilökohtaisia tietojani kerrota eteenpäin. Minua ei myöskään voida tunnistaa valmiista opinnäytetyöstä.

Asiakkaan nimikirjoitus

Ohjaajan nimikirjoitus

Nimen selvennys

Nimen selvennys

Yksikkö: _____

Päiväys: _____

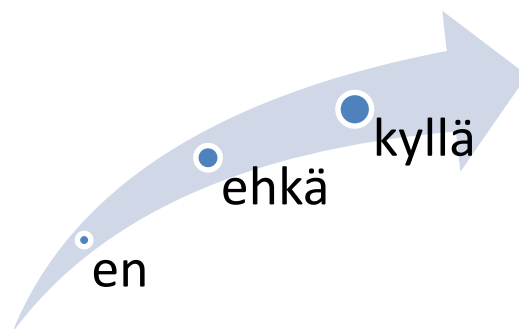
Muuta

huomioitavaa:

1. Minkä asian toteuttamisesta unelmoit?

2. Mitä asioita arvostat todella paljon elämässäsi?

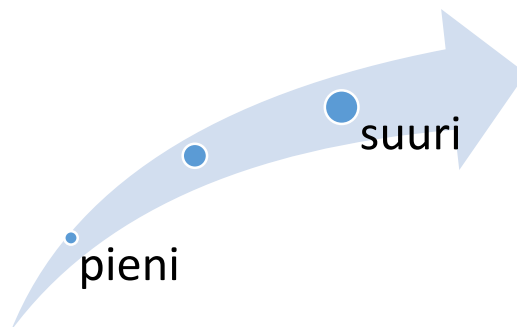
3. Koetko voivasi tehdä unelmastasi totta?

4. Mitä keinoja sinulla on unelmasi saavuttamiseksi?

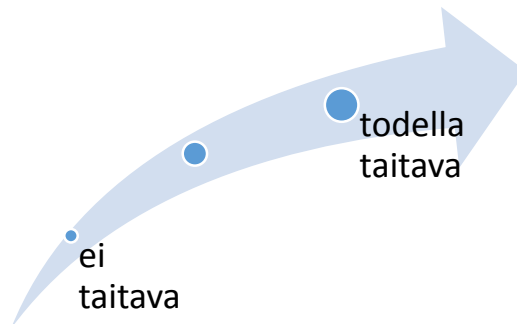
5. Mitä esteitä sinulla on unelmasi saavuttamisen tiellä?

Kuinka isoja esteet ovat?

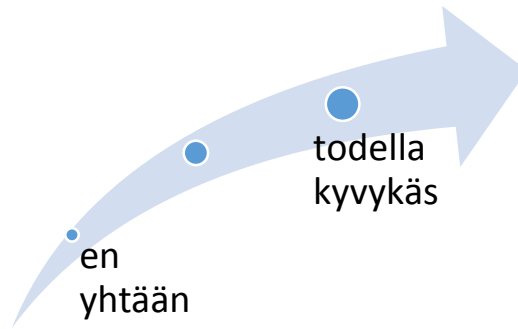
6. Mitä taitoja sinulla jo on,
jotka auttavat sinua unelman toteuttamisessa?

7. Kuinka taitava omasta mielestäsi olet unelmasi toteuttamisessa?

8. Mitä fyysisiä kykyjä sinulla jo on,
jotka auttavat sinua unelman toteuttamisessa?

9. Kuinka kyvykäs omasta mielestäsi olet?

Liite 5. Haastattelurunko

1 (3)

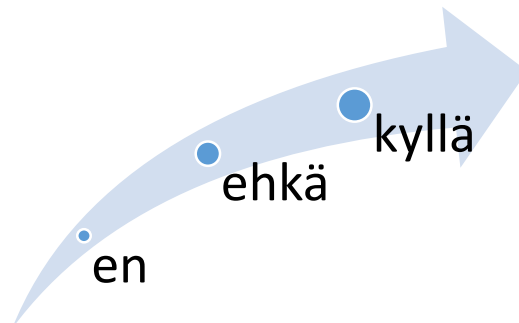
Kysymykset 1-13 toimivat pohjana ohjaajan ja kehitysvammaisen henkilön keskustelulle. Painopiste on kehitysvammaisen henkilön kokemuksissa.

Kysymykset 14–15 ovat kysymyksiä ohjaajalle. Kysymykset kartoittavat ohjaajan näkemystä menetelmien soveltuvuudesta heidän yksikkönsä käyttöön. Lisäksi kartoitetaan ohjaajan ajatuksia menetelmien käytön uhista ja mahdollisuuksista.

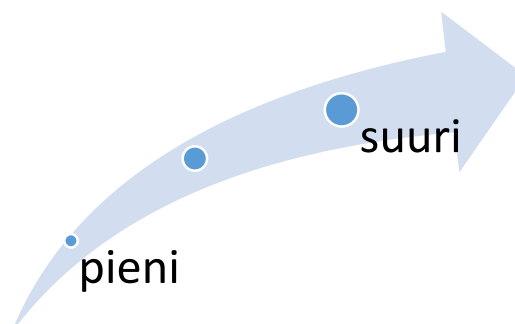
Nyt olette yhdessä ohjaajan kanssa täyttäneet TOIMI-paperin ja tehneet yksilökeskeistä elämänsuunnittelua

1. Minkälainen unelmastasi muodostui?
2. Minkälaisia asioita Sinä arvostat elämässä?
3. Koetko voivasi tehdä unelmastasi totta?

(näytetään uudelleen asteikko, joka on kyselylomakkeessa. Asteikko on sellainen, johon ei ole tehty merkintöjä. Näin ehkäistään ns. myöntövyysajattelua.)

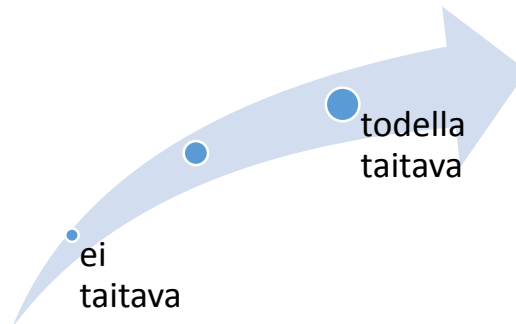

4. Minkälaisia keinoja Sinulla on unelman saavuttamiseksi?
5. Mitä esteitä Sinulla on unelman saavuttamisen tiellä?
6. Kuinka isoja esteet ovat?

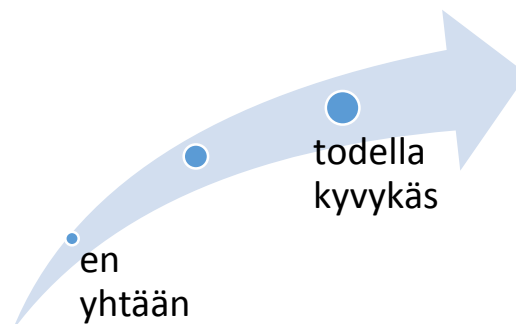
7. Minkälaisia taitoja Sinulla jo on, jotka auttavat Sinua unelman toteuttamisessa?

8. Kuinka taitava mielestäsi olet unelman toteuttamisessa?

9. Mitä fyysisiä kykyjä Sinulla on, jotka auttavat unelman toteuttamisessa?

10. Kuinka kyvykäs koet olevasi?

11. Miltä TOIMI-menetelmän tekeminen teidän mielestänne tuntui?

12. Miltä yksilökeskeinen elämänsuunnittelu teidän mielestänne tuntui?

13. Miten TOIMI ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu mielestänne soveltuvat yhteiskäyttöön?

14. Miten TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu soveltuisi käytettäväksi teidän yksikössänne?

15. Mitä haasteita ja mahdollisuuksia näet TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käytössä yksikössänne?